

ს. ყ. შიშ

ივერია

ს. ყ. შიშ

1883

№ II, თებერვალი.

თბილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა.

1883

ს. ყ. შიშ

შინაარსი:

I	ბანდელი (ლეკენდა) ზოკა იღ. ჭავჭავაძისა.	1
II	მრ-ენა და ძუჩე მოთხრობა ეგ. გაბაშვილისა.	26
III	რა არის «ზემსტო» ანუ ერობა? გ. თუმანი- შვილისა.	42
IV	წერილები ლორეს (ვახუშტის) (შემდეგი) თარგმანი იღ. მამულაშვილისა.	59
V	შენიჭის ბორძიკი ეგ. იასელიანისა.	88
VI	ჩენის პედაგოგის ნაყოფი ქუთათურის ბარასი.	113
VII	პოლიტიკის მიმოხილვა: საფრანგეთი გამბეჯას სიკ- ვილის შემდეგ.—ალზას-ლორენი და მისი მთავარ-მმარ- თებელი.—ეროვნული მოძრაობა ევროპაში და ევროპის გა- რეთ: ირლანდია და ავსტრო-ვენგრია; ეგვიპტე და ინდოეთი.	128
VIII	შინაური მიმოხილვა: შორიდან თითქო ვართ რანიმე —მცირე ნუგეში—ორი ნაკლი—ჩვენი გულ-გრილობა— საიღამ დაგვიმდა—უწინდელი ძალ-ღონე—ახალი სენია— ადგილი შიანდოშია—ორ-პირი მაგალითი—ჩვენი უღონობა —რად ვიქვლებით—წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზო- გადოება—მისი ყოფა—გარეული და შინაური—საგუბერნიო კრება—ახალი ლერბი	138
IX	ბანცხალღბანი	145
X	«ივერიის» ფოსტა (ყდაზედ).	

ქ. რეკ. ნ. 1893.

ივერია

საოლითიკო და სალიტერატურო
ჟურნალი

წელიწადი მეშვიდე

№ II

1893

თბილისი

ვეფთიე სელაძის სტამბა, ლორის-მედიკოვის ქუჩაზე
1883

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 8 Февраля 1883 г.

განცხადება

ყურნალის

«ი ვ მ რ ი ი ს»

გამოცემაზედ 1883 წელსა (წელიწადი მეშვიდე).

1883 წელს სადემოკრატიულ და საპოლიტიკო ყურნალში «ინტრიპი» გამოვა იმავე სივრცით და პრინციპით, როგორც აქამოდვე გაძიარდა. მხოლოდ რედაქციამ მიიღო უკუელივე ღონისძიება, რომ ყურნალში მინაარსით უფრო სრული იყოს და უკუელივე ღირს-შესანიშნავი მოვლენა, რომელიც ი მოხდება ან ჩვენს ცხოვრებაში, ან რუსეთისაში, ან უცხო ქვეყნებისაში, ყურნალმა უფურცადღებოდ არ დასტავოს.

ყურნალს აღუთქვეს თავის თანამშრომლობა ბევრმა ჩვენმა ძველმა და ახალმა მწერალმა. რედაქცია ეცდება, რომ რომანებსა და მოთხრობებს ჩვენის ცხოვრებიდან უფრო მეტი ადგილი ეჭირათ ყურნალში, ვიდრე აქამოდვე ეჭირათ. ესაა რედაქციის ხელში რამდენიმე მოთხრობა ჩვენის ცხოვრებიდან, რომელნიც მომავალს წელს ყურნალში იქნებიან დაბეჭდილნი.

უმთავრესი უფურცადღება ყურნალში მიქცეული იქნება შინაურს მიმოხილვას. აგრეთვე თვისა-და-თავის თავს ყურნალში იქნებიან შემდეგნი განყოფილებანი: რუსეთის მიმოხილვა, უცხო

ქვეყნები, კრიტიკული წერილები, ახალი წიგნები, სამეცნიერო წერილები, თეატრი და სხვ. გარემოებათა შესაფერხად, რედაქცია ეცდება, რომ ყოველივე ამ განყოფილებათაგანი კრცლად და წესიერად იყოს შემუშავებული. აგრეთვე, რადგან ჩვენში განსაკუთრებული პედაგოგიური გამოცემა არ არსებობს, ამისათვის რედაქციამ მიუმატა ყურნაღს პედაგოგიური განყოფილება, რომ მშობლებსა და მასწავლებლებს მიეცეთ ღონისძიება თვალ-ყური აღეკონ პედაგოგიის განვითარებას. ზოგიერთა ჩვენმა გამოცდილმა პედაგოგებმა ალგვითქვეს ამ საგნისათვის სამუდამო თანამშრომლობა.

რედაქცია ბოდიშს იხდის თავის მკითხველებთან, რომ წახსულში ყურნაღი ხშირად თავ-თავის დროსედ ვერ გამოდიოდა და შემდეგში ეცდება იგი, რომ ამ დაგვიანების მიზეზები მოსპოს, ჩამოდენადაც კი რედაქციაზედ არის დამოკიდებული, და ყოველი წიგნი თავისა-და-თვის თავს გამოსცეს.

«ივერიაში» მიიღებენ მონაწილეობას შემდეგი პირნი: დ. ზ. ბაქრაძე, ი. ბაქრაძე, მკ. ბაბაშვილისა, ბ. ბაბაშვილი, ი. ბოგებაშვილი, თ. რაფ. მრისთავი, ბ. თუმანიშვილი, მკ. იოსელიანი, ნ. ლომაური, ი. მეუნარგია, პ. მოხუბარაძე (შაზბეგი), პ. ნანეიშვილი, თ. ჭორდანი. ნ. მანანოვი, ბ. შიფანი, ბ. შიფშიძე, სტ. ჭრელაშვილი, ნ. ხუდადოვი, მღ. ჯანაშვილი და სხვ.

ხელის-მოწერა ყურნაღს «ივერიაში» მიიღება მხელად მთელას წლის ვადით.

ფასი მთელის წლისა (თორმეტი წიგნი) შვიდი მანათი.

ვისაც ერთად შემოტანა გაუძნელდება, შეუძლიან ვეროთხი მანათი შემოატანოს და დანარჩენი სამი მანათი პირველს მასამდე 1883 წლისა.

სოფლის მასწავლებელთ „ივერია“ დაეთმობათ წელიწად-ში ხუთ მანათად, ან პირველში სამი მანათი და ორი მანათი პირველს მაისამდე 1883 წ.

ხელის-მოწერა მიიღება:

ქუთაისში, ჭილაძის ძალაზიასში.

ბათუმში, წერა-კითხვის სასწავლოების სკოლის მასწავლებელ ა. ნათაძესთან.

თბილისში: შავერდოვის სააკენტოში, ბუღვარზე, ალექსანდროვის ბაღთან და ნანუკოვის სააკენტოში, ანწრუნის ქარვასლაში; აგრეთვე რედაქციაში, უოკელ-დღე, დილის რვა საათიდან ათ საათამდე. რედაქცია იმუშავებს, გოლოვინის პრესპექტზედ (ბუღვარზედ), ონანოვის სახლებში, № 22, სადგურის (კვარტირის) № 9. ქალაქს გარეშე მცხოვრებთ ფული და წერილები შეძღვის ადრესით უნდა გამოგზავნონ:

Въ Тифлисѣ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ.»

რედაქტორები ილია ჭავჭავაძე და
ი. მაჩაბელი.

განდებელი

(ლეგენდა)

(ოლგა ჭავჭავაძისას)

I

სადაც დიდებულს მთასა მყინვარსა
ოწბნი, არწიენი ვერ შეჭხებიას,
სად წვიმა-თოვლნი, ყინულად ქმნილნი,
მზისგან არადეს არა ჭდნებიას;
სად უღაბურსა მას შეუდროებს
კაცთ ყლრიაძეული ვერ შეჭსწვდენია,
სად მეუფება ჭექა-ქუხილსა,
ყინულს და ქართა მხოლად შთენია,—
უწინდელს დროში ღვთისა მოსავთა
გამოუქვავათ მუნ მონასტერი
და იმ ყინულში შეთხრილს ღვთის ტაძარს
ბეთლემს უწოდებს დღესაცა ერი.
ფრიალფოსებრ ჩამოთლილი აქვს
იმ წმინდათ სადგურს ყინულის ზღუდე
და ზედ კარია გამკვეთილი
ვით კლდის ნახრალზედ არწივის ზუდე.

ზღუდის ძირამდე რკინის რამ ჯაჭვი
 ზედა ჰქვიდა თურმე იმ კარსა
 ზე თუ არ ჯაჭვით, სხვათერივ ვერა გზით,
 ვერ ძაღუმს ასკლავ ვერარა კაცსა.

II

აქა ყოფილა უწინ კრებული
 ღვთისთვის ქვეყნიდამ განდგილ ძმათა
 და მყინვარს ამას უდაბნოს თურმე
 ისმოდა ქება წმიდა წმიდათა.
 აქა გამდგარან, განშორებინ
 ამ წუთის-სოფლის სამაცდუროსა,
 აქ ჭღირსებინ მართალთა თანა
 სავანესა მას საუკუნოსა.
 გასულან ამა ქვეყნით მამანი
 და ტაძარი ღვთის გაუქმებულა...
 იმათის ღვაწლით იმ ტაძრის მადლი
 მთიულთა შორის ყველგან გათქმულა,
 და ის ადგილი, ის არე-მარე
 ესოდენ წმიდად ჰსწამს დღესაც ერსა,
 რომ ნასროლს ნადირს, მუნ შეფარებულს
 მონადირეც კი ვერ ახლებს ხელსა.
 თუ არ ღვთის ღირსი, სხვა ვერ ვინ თურმე
 აწ წმინდა ადგილთ ვერ შეესება
 ზე თუ შეჭბდავს, მსწრაფელ რისხვა ღვთისა
 ჭეჭა-ჭეხილით მოკვლინება.

III

ოდესღაც ტაძარს, იმ გაუქმებულს
 ბეუდაზნოე შეჭკედლებია;
 საიჭიოსთვის ეს სააქაო
 დაუთმია და განშორებია.
 განშორებია ვით ცოდვის სადგურს,
 ვით სამეუფოს ბოროტისასა,
 სადაც მართალი გზას ვერ აუქტავს
 განსაცდელსა მას ეშმაკისასა;
 სად ცოდვა კაცსა ჭსდენის დღე-და-ღამ
 ვითა მზარავი და მტაცებელი,
 სად რასაც ჭსადის მართალი მართლად,
 მას უმართლობად ჭქმნის ცოდვის სელი;
 სად რყვნა, წაწყდება და ლაღატი,
 სადაც ძმა სარბობს სისხლსა ძმისასა,
 სად ცილი, ზაკვა ძულებდა ჭსდის
 წმინდა სიყვარულს მოყვასისასა.
 განშორებია ამ წუთის-სოფელს,
 სად ყოვლი ნიჭი მაცდურებას,
 სად თვით სიტუროფე და სათნოება
 ეშმაკის მახე და ცდუნება.

IV

განდევილა და ამ ყინულებში
 სულ მარტოდ-მარტო დაყუდებულა

და გვაძი მისი ცოდვილთ ფიქროთაგან
 იმ დღიდგან აღარ შემწუნებულა.
 განუდგენია გულიდამ ყველა
 მსოფლიო ზრახვა, ფიქრი, წადილი,
 რათა წარუდგეს უფლისა მსჯავრსა
 სულით განწმედელ და განხანისელი.
 დღე-და-ღამ ლოცვით, გოდებით, გვემით
 ხორცი სულისთვის უწამებია
 და ვით ჭურჭელი იგი წუშედული
 ცრემლით უჩუცხავს, უსალეობია.
 დღე-და-ღამ სულთქმა და ლაღაღება
 მოჭიკენია კლდეს უინულისასა.
 და არ შემწყდაწა მუნ ლოცვის ცრემლი
 ვითა ლელეს მას გლოვისასა.
 განუენებული წუთის-სოფლისგან
 აქ სული მისი აღუვაკებულა,
 და ხორცული გულის-თქმა ყველა
 დამარხულა და განსვენებულა.

V

არ იყო ხნიერ, მაგრამ ვით წმინდანს
 სულის სიმაღლე ზედ დასხნეკოდა,
 ზედ ეტეობოდა, რომ სული მისი
 სულ სხვა მსოფლიოს შეჭხინებოდა.
 სანუ გამსდარი, კუშტი და მწყრალი
 სიწმინდის მაღლით დაჭმკენებოდა,

და მადალს შუბლსა, ნაოჭათ შეკრულს,
 შანკანდელი გაქდაჭვივროდა.
 მისთა მცხრალ თვალთა ღრმა მეტყველება
 ესოდენ იყო წყნარი და ტკბილი,
 თითქო მათშიგან ჩასახებულა
 თვით სათნოება კდემით მოსილი;
 თითქო ხელისა სინარულითა
 სამოთხის ღია კარს შეჭხარინ
 და სულთან ერთად უფლისა მიძარტ
 სასოებითა მისწრაფიან,
 ლოცვით ღ მარხვით ხორც უძღურ-ქმნილი
 ჭკვანდა წმინდასა იგი წამებულს,
 მრავალ-გზით ტანჯულს და ტანჯვით ზედა.
 ძლეებით მოსილსა და განდიდებულს.

VI

წამება მისი ღმერთს შეუწირავს,
 კედრება მისი ღმერთს უსმენია
 და სასწაული ნიშნად მადლისა
 ძლადღებულზედ მოუფლენია.
 ბნელსა სენაკსა, სად იგი მდგარა,
 ჭქონია მზის მხრივ ერთი საჩქმელი
 და მუნით თურქე გადმოდენილა
 შუქი მზისა და მთვარის ნათელი.
 ოდეს უდაბნოს გასწვრივ მთის-წვერზედ
 მზე სხივ-გაფენით ამოვიდოდა,

იმ საჩუქრით სხვი მისი სენაკში
 სვეტად ბრწყინვალედ ჩაუშვებოდა.
 რას ლოცულობდა, იმ სხვისა თურმე
 თვის ლოცვანს მწირი ზედ დააყრდენდა,
 და ხორცთ-უსხმელი მზის სხვი იგი
 უფლის ბძანებით ზედ შეიჩხენდა.
 კვრე ვიდოდენ დღენი და წელნი,
 კვრე უბიწოდ იგი ჭსცხოვრებდა...
 და თვის სიწმიდეს ყოველ-დღე თურმე
 ამ სასწაულთ შეიმოწმებდა.

VII

ურთხელ საღამოს ლოცვით დაღლილი
 გადმოდგარიყო ზღუდის კარებსა
 და დაფიქრებით გადმოჭყურებდა
 მწვანით დაფენილს მთისა კალთებსა.
 მზე გადახრილი ჯერ კიდევ სრულად
 მთისა გადაღმა არ დასულიყო,
 და მთის წვერზედ კით ცეცხლის ბორბალი
 იმგვარგვლივ სხვი-გაშლით ანთებულიყო.
 ცისა ლაყვარდი, კით ნაკვერცხალი,
 წითლად და ყვითლად მზისგან ღუვოდა
 და განმსჭვალული მისით ღრუბელი
 შორს ათას-ფერად სხივებში თრთოდა.
 ამა უბიწო დიადის ხილვით
 წარტეკვნილ იქმნა განუენებელი

და ვით ცხოველს ხატს ღვთის დიდებისას
 შექსტქერდა მზესა განცვიფრებულად.
 უცრად ასტყდა რამ ნიაკ-ქარი,
 დაჭბურა კლდეთა, ნაპრალთ და ძღვიმეთ
 და შეინკარიდამ ვითა ვეშაპი,
 შავი ღრუბელი დაიძრა მძიმეთ.

VIII

დაიძრა მძლავრი, უსარმაზარი
 ცაზედ განერთხო და გაიძალა
 და იქ თითქო მტერს შეეჯახა
 ტექა-ქუხილით დაიგრიალა.
 შეირყა მთელი ცა და ქვეყნა
 იმა ტექით და იმა ქუხილით,
 ცა აირია, დაბნელდა უცა
 და წამოვიდა სეტყვა მხუვილით.
 ქუსვა და ტექა, ელვა და სეტყვა
 არეგ-დარეგით ღრუბლების სრბოლა,
 ქართა, აწ გრიგლად რადმე ქცეულთა,
 ზარით და ზათქით კლდეებში ქროლა, —
 ესე ყოველნი, ერთად რეულნი,
 ჭკვანდენ ცით ვლენილს რისხვას ღვთისასა,
 თითქო ღმერთი ჭსჯის ქვეყნას ცოდვილს
 დღეს მას საშინელს განკითხვისასა.
 ამ დროს ის მწირი სენაკში იყო,
 ცრემლით ალტობდა ღვთის-მშობლის ხატსა

და ხელ-აღპყრობით ეკედრებოდა
წაწყებდისაგან ჭკუენისა სსნასა.

IX

უცებ მოესმა რაღაც კაცის ხმა...
 ელცა ეს ხმა უჩვეულო მწიროსა...
 უური ათხოვა და თითქო ვიღაც
 ჭკვიის, იძისის ზღუდისა ძირსა.
 ეცა მსწრაფელ კარებს და გადისედა...
 ვიღაც კარის ჯაჭვს ზედ მოსდგომოდა,
 და ვით ყრმა ვინმე ლაღაღების სმით
 შესაფარებულს ბინას ითხოვდა.
 თუ ძეა კაცის, რამ მოიყვანა
 ამ დროს, ამ ღამეს ჭკუენისა რღუნისა?
 მხეციც, ნადირიც თვის ბუდეში ძრწის,
 მოწიღებული ამ რისხვას ღვთისას!
 ჭკითხა: — «ვინა ხარ? კაცი, თუ მაგნი
 აქ მოგზავნილი უშაკისაგან?»
 — «კაცი ვარ, კაცი!... მომეცი ბინა,
 მისსენ, ღვთის მადლსა, სიკვდილისაგან.
 ვერ ჭხედავ ღამის ცა ჩამოიქცეს
 და ზედ დაეცეს დედა-მიწასა,
 რა დროს ვითხვას?... შემიბრალე მე
 და სუ დამიჭერ ჭკუნსა, ბინასა.»

X

— «მართალი ჰსთქვი შენ... თუ ხარ მე კაცის,
 ცოდვას გარედ დაგტოვო ამ დროს;
 თუ მაცდური ხარ, ჰსჩანს, ღმერთს სწადიან
 მწირი ცოდვილი დღეს გამომცადოს.
 ამოკედ ვინც ხარ!... იყავნ ნება ღვთის!...
 ხელი ჩააუღე ემაგ რკინის ჯაჭვს,
 ნუ შეშინდები... ვიბეა იგი
 და ზედ რგოლები სათესურად აქვს.»
 და იმ ბნელაში იგი წვალებით
 ავიდა მაღლა იმა ჯაჭვითა.
 მუნ დასკდა მწირი... რაა? ვინ არის?
 ვერ გაარჩია სიწუგდიადითა.
 — «გამომეკ ვინც ხარ! ბინას მოგცემ შენ,
 გაგიზიარებ ჩემსა სენაკსა...
 სახლი ღვთისაა: შენც შეგვირდომებს
 შენებრ მასვეწარს მრავალსაც სსკასა.
 წაუძღვა წინ და შევიდნენ სენაკს...
 იქ უფრო ვიდრე გარედ ბნელადა,
 მსოფლოდ კი ერთგან ღველფათ ქცეული
 ტეცხლი ჩამქრალი თერფელ ქვეშე ჩნდოდა.

XI

რა დედამ-ღვთისამ სენაკს შეუშვა
 და არ შერიხა იგი მოსული,

გულში ჰსთქვა მწირმა: ძე კაცისა
და არა მანუ, ბოროტი სული.
სტუმარი იგი დანაცრულს ცეცხლსა
ფიცხლავ მიკარდა დამზრალი, სკელი,
ღვეფი გაქეჭა, ჩაჯდა ცეცხლსა-პირს
და გაიწოდა სათბუნად სელი.

— «უჭ, უჭ, რა ცივა!... ჰსთქვა მან სტუმარმან:
ლამის გაკშეშდე სიცივისაგან!...»

მწირს ხმა ეოცა... ქალის ხმას ჰგვანდა...

შეკრთა, შეშინდა ამა ხმისაგან.

ნუ თუ აწ ბედმა ქალის სახითა
განსაცდელი რამ მას მოუვლინა?

და ვითა ელვამ ამისმა ფიქრმა

გულში ზარ-ცემით მწირს გაურბინა.

მაგრამ იქნება ბედმა ეგე ჰქმნა

შისდა საცდელად თვით უფლის ნებით!...

და ვისრად იღო ვით ნება ღვთისა

სასოებით და გულ-დამშვიდებით.

XII

— «შეშა არა გაქვს? ჰვითხა სტუმარმა:

მოიტა, ცეცხლი ავანთო ერთი,

ხვალ თუნდა მთელს ზურგს მე ამოგიტან,

ოდონდ დღეს გაკობე, შენ შენი ღმერთი.»

მეუდაზნოემ იქავ კუთხიდამ

მოზიდა შეშა, ცეცხლი ავანთო.

რა გაძლიერდა, ცუცხლისა. შუქმა იმ ცნება
 ბნელად სენაკი სინათლით მოერთა. მისი
 ხოლო რა შუქი იმა ცუცხლისა
 სტუმარს იქ მჯდომელს ზედ მიუფინა,
 გასაოცარი რაღაც შვენება
 განდევილს თვალ-წინ წარმოედგინა. მან
 უმაწვილი ქალი საესე სიცოცხლით,
 საესე შვენების ჯადოთი, გრძნებით,
 ნახად, ამაყად ცუცხლა-პირს იჯდა. მ
 ვით მინდვრის მშველს უელ-მოღერებით,
 გუშითა მიფრქვევსა მის შავსა თვალებს
 თვით ცუცხლი სითბოს ეცილებოდა,
 მის ელფერთაგან თვით ცუცხლის შუქი,
 ვითა ძლეული, უკუ-კრთებოდა.

XIII

თვით მადლს ტრფობისას რომ მოესურვოს
 ხორც-სხმულად ვლენა ოდესმე ქვეუნად,
 უკეთესს სახეს ვერ ინატრებდა
 თავის სიცხოველის გამოძისხველად.
 მაშინაც ვინ ჭსთქვას, ვინ ვის აშვენებს
 მადლი ამ სახეს, თუ სახე მადლსა!...
 თვით შური, მტრობა ვერ უშოვიდა
 ქალს მშვენიერსა ვერაიერს ნაკლსა,
 მის თვალთა ელვით, ღაწვთა შუქ-ფენით,
 გულ-მკერდის რხევით ვინ არ ათრთოლდეს!...

დასუ მის ტუჩთა!... თითქო თვით ტრფუნას-
 თვის ნახი გოცნა ზედ დარჩენოდეს უკნ
 ვის არ მოამხრობს, მოინადირებს
 უფლად ძლიერი მშვენებებს...
 თქმულა, მსეტიც კი გაათურებულა
 მის წინ დატებება და დაწუნარდება
 და დაწუნარდა ძალს შვენებისას
 იგი მწიროცა მწურალი, გულ-მშრალი
 და უცოდველის გულის-ტვიკილით
 ქალს შეხეკა ტუჩებშილი თვალად. «

XIV

ბოლოს ჭკითხა მან: — «ვინა ხარ, შვილო?
 ამ უდაბნოში რამ მოგიუყანა?
 მეც ამ დროსა, რას ავდრისაგან
 ლამის წაირღვენს მთელი ქვეყანა?»
 — «მწეფსი ქალი ვარ... აქ მთის კალთებზედ
 ცხვარს ვამოუბლო მამი-ჩემისას;
 ხალხმა ცხვარი ამოიტყუა
 და მეც ამოვეყეფა თანა ცხვრისას.
 ლამაზი იყო ამ დღის საღამო,
 რა რიგ შეგნოდა მზე დამავალი!
 შეგნედე თუ არ იმ მზეს, იმ ცასა
 გაკშტეოდო, ვეღარ მოვსხდითე თვალად
 ღვთის სახესავით გარს შუქ-მოსხმული
 მთის წვერზედ დიდი მზე ბრწყინვალეობა

და საკვირველი ის სანასავი
 თვალთანა ერთად გულისა მტაცებდა.
 სულ დამავეწედა მამის ნათქვამი,
 ნუ ენდობიო, შვილო, ამ მუინვასს,
 ნასამ მზე ადვას, უცებ გაწერება
 და წამოხეთქავს ციღამ ნიაღვარს.

XV

«მაგრამ რას იზამ? მოდი გულის უთხარ,
 კარგს სანასავსედ ნუ ხართქო, ხარბო!...
 მე იქ გავერთვი... მუინვარმა თურმე
 უცებ შეიკრა მრისხანედ წარბი...
 ცა მოიღრუბლა, წამს ჩამობნელდა,
 მთიღამა ცივი ავარდა ქარი,
 მოკინდომე ცხვრის გამობრუნება,
 ვკიანლა იყო ვერ მოვასწარი...
 უცებ შემემთხვა იქავ ავღარი,
 სეტყვა ტყვიასებ წამოუშინა,
 ცხვარი გამიფთხო, ვერ მივეშველე,
 ბნელაში იეხიც ვერ წავდგი წინა.
 მართლა უნდობი ყოფილა ეს მთა!
 უცებ ესტოდნია ჩამობნელება,
 უცებ სამოთხეს ჯოჯოხეთად ქქმნის,
 უცებ გიტებობს და უცებ აფთრდება...
 კიშ რად გავტეხე მამის ნათქვამი!...
 ახია ჩემზედ რაც დამემართა!

მამის ურჩხაღ, გაბიგონია,
გზა თუგრძე არსად ჯერ წარემართა.

XVI

«დავლუპე ცხვარი მე მამის ურჩხაღ,
მე გავტემ ვასუხს, ჩემი ზრალია!...
მაგრამ შენვე ჭსოქვი? განა წაუხვალ,
რაც ფათერაკად მოსაკალია?
თვითონ ცხვარს მამის რიდი ვხიოდი,
მე მამა-ჩემი მებრალეობდა,
მამისკრთა ვარ, მამას ვუყვარვარ,
ვწუხდი, რომ ჩემთვის შეწუხდებოდა,
ცხვარი დავლუპე—ეგ ერთად-ერთი
მამის სარჩო და საბრალელი,
მაგრამ წარბსად ვერ შეიხრდია,
ოღონდ ვენახე მე უკნებელი.
ვიდექ სეტყვის ქვეშ ბნელაში სერბედ,
ცა ქვეყნის დანთქმას თითქო ლამოდა,
ჭსტქდა და ჭქუხდა... და ჩემთა ფეხ-ქვეშ
თვითონ მთის ძირიც იძროდა, ძრწოდა.
რა მეჭნა ბეჩავს!... საბრალა თავი
სად შემეფარა, გადამეჩინა?
კჭსოქვი, აქვე დავრჩე და ბედს მივენდო,
თუ გაკბელო და წავიდე შინა?»

XVII

«დავრხენილვიყავ, მე რე ვინ იცის,
 გავასწეკდი-ღა ამ ღამეს ბედ-შავს?...
 წავსუღვიყავ და იმ ბნელაშია.
 ვლდე-ღრეში სადმე ჩავიხესდი თავს...
 მაინც გაგბედე შინისკენ წასვლა,
 კვსთქვი, რაც მომივას, დე მომივიდეს!
 თურმე ნუ იტყვი, გზა ამრეკია
 და მოვსდგომივარ მონასტრის ზღუდეს.
 ჯაჭვს ზედ წავაწეღა... და მაშინ მივხვდი,
 რომ აქ მუინვარის მონასტრია,
 ისიც ვიცოდი მამი-ჩემისგან,
 რომ მონასტრში ვიღაც ბერია,
 განარეული გეძახდი დიდ-ხანს,
 შენც კი კარგა ხანს მე ხმა არ გაძე...
 ვსთქვი, ვაიმე თუ ვერ გავაგონო
 და აქ მომიხდეს ვათილ ღამე!...
 მაგრამ მიხრალა ჩემმა გამჩენმა
 და შენამდი ხმა ამოვაწვდინე...
 სხვა ხომ შენც იცი... დმერთმა გარჩინოს
 როგორც შენ მე დღეს გადამარჩინე.»

XVIII

— «მე ნუ მიძადლი, შეილო, შენს დასხნას,
 დმერთია ყველას მშველელი, მსხნელი.»

ღვთით არ განწირულს. ყველგან წინ უძღვის
მისი მარჯვენე შემწუნარბელი.“

— „შენ ვთქმავი, მეონი, გეგონე.“

— „ნუ მიწეუნ, შვილო, ღნურცა გიკვირს!...“

შენვე ჭსთქვი, სხვა ვინ მოხედავს ქვეყნით
ერთს დავიწებულს ღ განდეგილს მწირს!...“

— „განა ქვეყნათა შენ არავინ გყავს,
ან ძმა, ანუ და, ან ნათესავი?“

— „მეკანდნენ... ღ ყველას გამოგეთხოვე,
აქ მოკელ და ღმერთს შეეწირე თავი.“

— „მას აქედ ბევრი წელიწადია?“

— „არ ვიცი.“ — «როგორ?» — «არ ვთვლი წელთა სკლას,
მოგშორდი, შვილო, წუთის-სოფელსა
და რაღას ვაქნე იმის უამთა-ცვლას!...»

— «მოშორდი ღ აქ სულ მარტოკა სარ?»

— «ეკეთი არის, ჭსნანს, ნუბა ღვთისა...»

— «როგორ თუ ღვთისა? ღმერთს რაში უნდა
ამ ყინულებში ყოფნა კაცისა?»

XIX

«ღმერთო ნუ მიწეუნ, ნურც შენ გამკიცხავ
მე უმეცარსა მეტის თქმისთვისა...»

როცა აქ ცხვარი მიძობია

და შემისედავს მყინვარისთვისა,

მომგონებია მამის ნათქვამი,

იქ, ყინულებში კაცი სცხოვრებსო,

სულისთვის ხეობი გაუწირდა
 უწუთი-სოფლოდ მარტოკა ჭსძლებსო,
 გამკვირვებია მე ეს ამბავი...
 მითქვამს: იქ ყოფნა რას არგებს სულსა?
 განა ჭსწუნს დმერთს, რომ კაცი შეჭხარის
 ქვეყანას, ღვთითვე დაზადებულსა?
 ვფიქრობდი: ნეტა მამ რისთვის მართო
 ესე ღამაზად წუთის-სოფელი?
 განა მისთვის, რომ ადამიანმა
 შესხვენოს და აიღოს ხელი?
 ყველაფერს უნდა გამოკეთსო
 ჩემს ტოლს და სწორსა, ღვინს და სინარულს?!..
 დმერთო ნუ მიწყენ... ვერ ვიზამ მაგას!
 ადრე და მალე ვერ მოვიკლამ გულს!...

XX

«ან შენ როგორ ჭსძლებ უწუთი-სოფლოდ!
 მეც იცი ვი რა რიგ ტკბილია!
 აქ სიკვდილია, იქ ვი სიცოცხლე,
 აქ ჭირია და იქ ვი ღვინია.
 ნუ თუ თვის-ტომი, ტოლი და სწორი
 ყველა გულიდამ ამოვიღია,
 ნუ თუ ნადგული, დაწდი და ჯაკრი
 თან არავისი წამოვიღია,
 არ გაგონდება არც მამა, დედა,
 ან მამა, ანუ და, ან სახლი-კარი?»

ნუ თუ მის დღეში არა უყოლია
 მოკეთე გულის შემატვივარი?!
 როგორ მოშორდი?!... — «რა გითხრა, შეილა,
 ყველასკად უფრო სულე ტებილია,
 იგი ტყვე არის წუთის-სოფლისა
 და ეგ უბეული მის ბარჯილია.»
 — «მას ვინც ქვეყნად ვართ, ყველა წაუწყდებით,
 კვლავ დავიხსნით ვერაფრით სულსა?»
 — «ხსნა ყველგან არის... ხოლო გზა ხსნისა
 ესეთი მერგო მე... უბედურსა...»

XXI

«უბედურსა»?!... და ძწირსა უცხო
 გულს ელდა ეცა ამ სიტყვის თქმასკად...
 ესეთი სიტყვა სომ ჩივილია
 და ვით მოადგა იგი ენასკად?
 «უბედურსა»?!... ეგ სომ სიტყვა
 გულის ტკენის და სამდურავისა!
 ეგ სომ სულთქმას, აღმოგენსს
 ბედნიერების დაძვარავისა!...
 მან რა დაჭკარავა?... ნუ თუ არ უყოფნის,
 რომ მან დასძლია საწუთროებს,
 განდგა მისგან და აქ მოიბრუნა
 სულის მშვიდობა და მუდროება?
 ნუ თუ დაჭკარავად აწ მიიჩნია
 დამარსვა სფრცის გულთქმის, ვნებისა

და არა ჭკმაწის, რომ სუელს დაუდგა
 წმინდა საყდარი უკუდაბისა?
 რა დაემართა? რა მოუვიდა?
 ნუ თუ უჩივის აწ იგი ბედსა?
 ნუ თუ აწ ნანობს ქვეყნის დათმობას
 და მუნათს რასმეს ჭსდებს შემოქმედსა?

XXII

არ შეკადრებს ღმერთს იგი სამღურავს!
 არ გასწიწავს სუელს შეკედრებულსა! მით
 ვით არ იკმარებს ღვთისა კურთხევას,
 მასზედ გულ-უხვად მომადლებულსა!...
 არა და არა!... მაშ რამან სძლია
 და ეს სიტყვა რამ ამოაკუნესა?
 მიძიბებდა თვის გარს საბრალდებელს
 თითქო მტერს ეძებს შემაცდენელსა,
 არავინ იყო... ხოლო ცეცხლ-პირს
 ქალს დაღაღულსა მიჭსძინებოდნა
 და ცეცხლის შუქს მის ტურთა დასეს
 ვით საყვარელსა ზედ დაჭნაროდნა
 საოცარ იყო მიძინებელი,
 იგი სიტურთა იგი შეკნება!
 თითქო მის შექმნას ერთად ცდილან
 თვით სიყვარული და ნეტარება
 თითქო თვით მადლსა შეკნებისა
 თვისი საუნჯე აქ დაჭბნევია

და უმხსა, ვითა ხადონს ვარდზედ
სული მის ღაწვზედ დაუღეკია.

XXIII

და რა იხილა კვლავ იგი მწირმა
დაუცხრა სული აქოთებული
და რაღაც ძალით ქალზედ კვლავ დაჭრის
თვალი ტყვე-ქმნილი, გასტერებული.
რად შეემსგავლა თვალი იმ სახეს?
ის სახე ატეობს, თუ ეოცება?
მორიდება სურს და ნეტა თვალი
რად ეუჩრება და არ ნებდება?!
დიდ-ხანს დასტყუდა... ნეტა რა სსივი
გულს ჩაეფინა ხელი და თბილი!...
ძრწის, მაგრამ იგი ძრწოლა რად არის
ესოდენ ამო, ესოდენ ტებილი!
აქამდისაც ხომ გული უძგერდა...
ეხლა სულ სხვაა მის გულის-ძგერა!...
ეხლა მის გული თითქო ებნის ჭსტემს
და ისმის ჩემი ებნის სიმთ ყლურა.
როგორ იწამოს და რა დაარქვას
ამ ჯერ არ ცნობილს სიტუბოებასა?
თუ ცოდვა არის, კერე რადა ჭგავს
სულისთვის აღთქმულ უკვდავებას?

XXIV

თქები წინ წადგა... არ იცის ჭი რად?
 ჭალს კვლავ ეძინა ნეტარის ძილით,
 ძილში ჩაყოლილს თეძებს, თუ ოცნებს.
 ბაგე გაეშალა ლაღის დიმილით...
 იმა დიმილის გრძნეულთ ჭადრობინ
 ზედ დასაკდომად კოცნას იწვევდა
 და იმა წვევის მაცდურებსა
 ზე-აწსთა ძაღბც ვერ გაუძლებდა,
 და ვერ გაუძლო საწყაღმა მწირმაც...
 და დაინარა თავი თუ არა,
 უცებ გაშეშდა... ეჭა, წაწედავ,
 ეს რა სურვილი გულს გაიტარა!...
 ნუ თუ იძლია? არა და არა!...
 მის სასოება არ დაუძლურდეს
 და რაცა სწყურდა აქამდე მის სულს,
 იგივე უნდა ბოლომდის წაწყურდეს!
 არა და არა!... არ აიყრის მადლს,
 და სულს, ღვთისაგან უკვე მიჩნეულს,
 არ ანაცვალებს და არ დაუთმობს
 ხორცს ესდენ ღვაწლით ღ ტანჯვით ძლეულს!

XXV

მაგრამ ეს რაა?... «წაწედი თუ არა»!...
 ეს ვინ ჩასძახის ნიშნ-გებით ყურში!

«დაგძლიე თუ არ!...» ეს ვინ გაჭკვივის
 განსარებული იმის მკვდარ გულში!
 ეს რა ხარხარებს! ეს რა დაჭსტინის!
 ეს რა სმა ისმის, მის გარს ლხენისა!
 მტრთლხა ეგრეთ, თუ უველს ესუ...
 მხოლოდ ცდომია ყუერთა-სმენისა!
 და შიშით, შარით გარს მოიხუდა...
 კვლავ არ ვინ იყო... ქალს კვლავ ქმინა
 იდგა და უცებ ძრწოლით, კანკალით
 შირ-ქვე დაემსო ღვთის-მშობლის წინა
 მით რა ეშველა?... იგივე ქენჯნაა,
 იგივე ძრწოლა, შიშით და შარი!
 რად არ დადგება, რად არა ჭსტსრება
 იგი ნიშნ-გების წყუელთ ხარხარი!...
 სული გულს იწვევს ღვთისა კედრებად
 გული სხვას ამბობს, არა ნუბდება...
 ნუ თუ ღვთის-მშობლის საფარველ ქვეშ
 წყუელი სოწცი არ დაწუნანდება!...

XXVI

ზე აისება... დედა-ღვთის ხატსა
 მაკედრებელი შეჭმართა თვალი...
 ჭკაი, წმინდა ღვთის-მშობლის ნაცვლად,
 თვალთ წინ დაუდგა იგივე ქალი.
 ეს რა ეწვია? სმას რას ხედავს?
 ცხადია იგი, თუ აჩრდილია?

ნუ თუ მის ცოდვით თვით წმინდა ხატო
 ამ ცოდვილ სახედ ჯარდაქმნილთა? ძველ
 ნუ თუ აწ დმერთი დიხსად არ ჰხადის,
 რომ დედა-ღვთისა კვლავ ინახულას
 და მის შეწევნით მისვე წინაშე
 ხორცზედ კვლავ ძლევა ისასწაულას?!...
 შირ-ფვართ უნდა, ხული არ ერჩის,
 ლოცვის თქმა უნდა, ენა ებძება
 ხატის ხელჯა სწუერს ღ იგავ... იგავ...
 ქალი წყუელი თვალთ კლანდებს
 «აბა ჰსძლიეთ!...» და კვლავ ვილცამ
 ვახსარხარა იმის სენაკში...
 აწ იმა ხარხარს შეღარ გაუძლო
 და როგორც გიჟი გაკარდა კარში.

XXVII

...მეტიერაჟი იყო და ბუნდებოდა,
 ჭადყრილ იყო ციღამ ღრუბელი
 და დაწინარებულს წუთის-სლოფულსა
 დიღის ნიაკი დაჰქროდა ხელი.
 ეს ვინ ჰჯრბის, დაწინის? ეს ვინ ტანტალებს
 ამ კლდეებშია თმა-აბურძხნულად?
 ნუ თუ მწირია? ... იგავა ფინისა
 ვითა სიკვდილი გაფითრებულა.
 აჭა მოკარდა, ზღუდის პირს დადგა
 და მწუერკვალბით უცქერს მთის-წვერსა,

თითქო იქიდანამ გამოელისო
 თვის უკანასკნელს ნუგეშს და ბედსა
 მზის ამოსვლასა ელოდებოდა...
 რად არ ამოდის? რად გვიანდება? სა
 დღემდე თვით უამი არა რა იყო
 და ესლა წუთიც რად უძნელდება?
 ამოვიდა მსუცხ... მსწრაფელ უკუიქცა
 შევარდა სენაკს განარებულნი
 და კვლავ მზის სხივი იმავე სვეტად
 ნახს სარგებლადამ გადმოშვებულნი

XXVIII

გულზედ მოეშო... კვლავ სასრუბით
 დედა-ღვთისსა მიაპურა თვალი,
 კვლავ ნახს იგივე ცხრეული ხატი
 მადლით, ნუგეშით გადმომზირალი.
 არ შერისხულა, ჭსჩანს, კიდევ ღვთისგან!..
 ჯ ღმერთს მადლობა ცრემლით შეჭსწირა...
 მივარდა ლოცვანს, დააურდო სხივზედ
 და, ეჭა, სხივმა არ დაიჭირა!..
 დაესხა რეტი, ხვალთ დაუბნელდა
 გაშრა, გაშუშდა ზარ-დაცემული,
 ერთი საშინლად შეჭბდავლან ღმერთსა
 და იქავ სხივ-ჭვეშ უტევა სული...

და იქ, სად წმინდათ უდიდებიათ
 ღმერთი ძჯჯვრის და ჭეშმარიტების,
 იქ, სად უწირავთ უფლისა მიმართ
 სხვერპლი ქებისა და ღაღადების,—
 აწ შორის ნანგრევთ და ნანატრმაღთა
 მარტო ჭაჩილა დადის და ქშუის
 და გამოძეთხალი ჭეჭა-ქუხილით
 მუნ შესვეწილი ნადირი ღმუის...

ილია შავჭაჭაძე.

ნ. ბებრეკალს 1883 წ.

მ. რ. მ. და მ. რ. მ.

მოდის, და სხვა, და სხვა, და სხვა

და სხვა, და სხვა, და სხვა, I

... მოდის, და სხვა, და სხვა, და სხვა

უკუღაზე გვიან ვარდის-უბანში ნოზაძემ გაათავა კალა-
 დღეს, შაბათს, უკანასკნელად შესვეტა ბზე და ამისათვის ამის
 კალა ისე კრიალებს, როგორც ახლად პირ-მოპარსულის ვაჟ-
 გაცის სახე და ფეხს ისე იცურებს, როგორც ძალზე გაყინუ-
 ლი ფრინის პირი იანვარში. ამიტომაც მთელის სოფლის ახალ-
 გაზღობამ ამ კვირა-ძალზე იქ მოიყარა თავი სალხინოდ. დღეს
 ერთი იმ მშვენიერი, ტებილი-და-მყუდრო ღვინობისთვის სა-
 ღამოებისა იყო, როგორიც ხშირად იცის ჩვენმა დალოცვილმა
 ქვეყანამ. ნოზაძის კალა ძალღობზედ მდებარებს და გადმოჭ-
 ყურებს დაზღა სოფელს. გვერდით უდგეს ბუჩქნარი ტყე და
 ცოტა მოშორებით ძველი ნანგრევი ეკლესია, რომლის კედლე-
 ბიდგანაც აქა-იქ გამოიყურებიან კარგა მოზდილი ხეები და შე-
 უწყვეტლივი მტრედის ღუღუნი გამოსიმის. ჩამავალი მზე უხ-
 ვად ჭებენ თავის წითელ სხივებს და ჭანტასტიკურად ანათებს
 შემოდგომის გაყვითლებულ ტყეს, თეთრ ეკლესიის კედლებს ჭ
 სიცოცხლით სახე გოგო-ბიჭების სახეებს. ესენი უკრავენ დაი-
 რას, «ბუჩიკას» და დამა და კავალერი (ახალ-მოღურად) გაქანე-
 ბულ ტეკვას უკლიან.

— ეგრე, ეგრე, გენაცვალე, შეუკვივლებენ ხალხე ბიჭები მო-
 თამაშებს, აგრე შენი ჭირიმი!

და მართლაც რომ სასიამოვნო წყვილი იყო ეს მოთამაშენი. ქალი მალაღობი, კოპწია, მისის ვარდივით გადაშლილ ღოყა-ტუჩებით; თეთრის სუფთა ჩითის კაბით და თავზედ ყვითელ ბაღდად-მოხვეული, რომლის ქვეშედგანაც ექვსი მსხვილი ნაწნავი დაშვებულიყვნენ და თეხის თამაშის შესაფერად ბუტებზე ცელქურად ჰხტოდნენ. ბიჭი ღომი, მხარ-ბუჭ გადაჭიმული, ახლად ულვამ-აყვავებული, პატარა კალმუხის გარბაზლით გვერდზედ წამოდებული; მოვის გულის-პირით, შავის ახალუხით და აქლემის-ყელის ჩოხით, ვერცხლის ქამარში კალთებ-ჩაკეცილი და წუღა-საცვეთებით ლაზათიანად გაწყობილი. ესენი ემხით ერთმანერთს დასტრიალებდნენ. თედო ხანდისხან ადტაცებული ცდილობდა: სული როგორმე წამოეკრა ქუჩესთვის, მაგრამ ის მარჯვედ გაუსხლტებოდა ხოლმე ხელიდგან და ამით გამოიწვევდა გულითად სიცილს ამხანაგებისას.

ქუჩე იყო დედის-ერთა, მზითვიანა ქალი, ამის მამა გოგია აზნაურებს აღირებდა თავის გოგოს. თედო კი ერთი სხვა მხრიდგან გადმოკარდნილი ბიჭი იყო და ლექსა-პურს მოჯამავირობით შოულობდა. მთელ თავის ჯამბირს ეს თავის მოართვას ანდობებდა და ამიტომ დღემდის თავის ბედობაზედ გროში არსად გააჩნდა. ეს იყო საშინელი ყბედი, ლაზტანდაჩა და ამისათვის სოფელში ორ-ენა დაეჩქვა; პირველი მოჭიდავე, ჩინებული ზურჩის დამკვრელი და ამისათვის ყველა ღვინის და ჯვარობების მოთავე. ეს აგერ ერთი წელიწადია, რაც გოგიას ძმას, ამის კარის-მეზობელს, მოჯამავირედ დაუდგა და იმ დღიდანვე ლამაზ ქუჩეს გაუშიჯნურდა. ქუჩეც, რასაკვირველია, უგულოდ არ კვიდებოდა დარდიმანდ თედოს, მაგრამ საქმროდ კი რა საფიქრებელი იყო! ამას გულშიაც არ გვივლებდა. ეს პირველი საპატარძლო სოფელში ჯიბის-თუფლით და ის მოჯამავი-

რე ბიჭი! მდიდარის გლეხის ამყობისთვის ეს შეუძლებელი იყო და ამისათვის თითქმის ყურს არც კი უგდებდნენ ამით დახლოვებას და სიცილად არ ჰყოფნიდათ თედოს მიჯნურობა.

რამდენიც ბინდმა მოატანა, ლხინი უფრო განსაკუთრდა, მოთამაშებებს თსოვნა ადარ უნდოდათ, ყველანი თავ-თავივად გამობოდნენ. ხშირად ქალი და კაცი ერთად თამაშობდნენ, ხანდახან ორი ქალი და მარტო კი იშვიათად ვინმე თამაშობდა დახვლულად, მაგრამ დიდი-ხნით არა. ასლა, მთავარემ იყუო ნელ-ნელა ამოსვლა და თავის მერთაღის შუქით დაჭყურა სასიამოვნო სურათი. გათავდა დაირა, გაიმართა «ცანგულა.» გაუჯობდნენ ლექსებში გოგოები და ბიჭები ერთმანერთს. ცალ მხარეს ქალები დადგნენ, მეორესე ბიჭები. თითო მოლექსე აირჩიეს. ესენი ერთმანერთს გაუჯობდნენ ლექსების თქმაში და დახარხინნი ბანს აძლევენ. სიმღერა ქიშხით უფრო და უფრო ცხოვდებოდა, ხმები უფრო მაღლდებოდნენ და მთელ სოფელს გადასწვრივლებდნენ თავზედ. ბერი ედაძითილი, ბერი მოსუცებული მამა ბუტბუტებდა კერასთან ყმაწვილების ამ გვარ სიონ ცოცხლის სიჭარბეზედ, მაგრამ გაბედვით კი კერავინ ბედავდა ხელი მოეშალათ და ლხინი შეეჩერებინათ. შემოდგომის შუალამის სიცივემ კი უბოდიშოდ ძალზე მოუჭირა, სიყმაწვილის ადგზნებულმა სისხლმაც ვერ შეუძლო და ლხინი დაიშალა.

— გოგოებო, სთქვა ქუჩემ, მოდი სულ ბროლოსანში წაუვიდეთ პანტასედე.

— მართლა, მართლა! მოისმა კრთ-ხმივი თანხმობა.

— თითო ხარი შეებათ ოქვსიდეგან, კრთი-ორი უჩუბი გაუშვით, საგაღი წავიდეთ, პანტაც მოკერიფოთ და ლხინიც ვნახეთ, დაუმატა ერთმა ბიჭმა.

— ვინც არა? ღმერთმა სუ გაუთენოს სვალ დილა, სოქვა ქუჩემ.

— კარგი, კარგი. გაუთენებისას ამ კალოსედ შეგვროვდეთ და მოადრებით გავუდგეთ გზასა. მართო ორიოდ უმფროსი უნდა წავიყვანოთ ვინმე.

— წავიყვანოთ, მამა. აი ნოზა-ურბი და სანაზა-ული, სიხარულითაც წამოვლენ და არც იყაყნებენ ჩვენს გიჟობასედ.

— ეკ თქვენ იცით, სოქვეს ბიჭებმა. ჩვენ კი ურბებს მოკამსადებთ.

— ღამე მშვიდობისა, ღამე მშვიდობისა!

— ძალი-ნებისა, წყილი გბენისა! გოგოებმა ერთი-ერთმან ერთს ბუტებში ჩაჭკრეს და დაჭროლდენ სოფლისკენ.

უნდა მოგასსენოთ, რომ სოფელი კარდის-უბნის ერთი იმ ბედნიერ გუთსეთაგანი იყო, რომელიც იშვიათად მაგრამ მოიზოვებინა კი ჩვენს ქუეყნის სოფლებში. მსახურებში აქ სწავლულ რებს ორმოცობადე სანკლამწითელ გლეხს სანატონე მამულსედონ უელად. სოვს ამათგანს სკუთარებაცა აქეს შექმნილია. თითქმის უგელანი ამ სოფლას მცხოვრებნი გაკეთებულდ გლეხები არიან, მრავალი ძროსა, სარბი და სსვა წვრილ-ფეხობა დატრიალებს ამათ სამოვარზე დასაზიანის სის კდეულები ამშვენებენ ამ სოფელს და კვირახობით სუფთად ჩაცმული და მსაჩრული ქალგარცი ამტკარებენ საერთო კეთილ-მდგომარეობასა. გულ-მოკუეული გლეხები უმთურველად აქედენ თავიან ოფელს დედა-მიწას და სწოფის ბედნიერებით სმარობენ თავიანთ ნამუშავარს. კარდის-უბნის გზა ჟურ გაუგელაი სომსისაგან, და ურია საიდგომოდ და საშობაოდ თუ მოვს თავის ფართალ-ფურთლის ცასასალებლად კარდის-უბნელები დიდი-სნის გადმოსასლებულნი არიან და ამისათვის თითქმის მთელ სოფელს ერთმანერთში

მოყვრობა და ნათელ-მირონობა აქვს. ეს არის მიზეზი, რომ ქალი და კაცი მოურიდებლად, ერთად ატარებენ ღროს და ისე გატალ-ცალკეკებულნი არ არიან, როგორც ყოველგან არის მიღებული ჩვენში.

II

ირაყრავა თუ არა, ნოზაძის კალამი ისეუ მოძრაობა აწყო. თუმიცა მზემ დაუყოვნებლივ თავი ამოჭყო, მაგრამ ხელის სისქე რთვილი, იღო და სიცივე ამის გამომ ძლიერ საგრძნობელი იყო. გოგოები წაფუთხულნი ძველ-ძულეებში, ხელთათმანებთან, მობურხელიყვნენ საბძელთან და ბიჭები ურმებს ამზადებდნენ. ბოლოცსანი უზარმაზარი ტყუა. ამის დიდ-ჩაწილს ვაშლის და ჰანტის ხეები შეადგენენ და რადგანაც კარდის-უბანი მთაა და ვაზი არა ხარობს, იქ მცხოვრებნი უფრო მომეტე-ბულად არაყს ეწუობიან. ამისათვის ყოველ-წლივ მრავალ ჰანტა-ვაშლს ეზიდებიან საარაყედ. სოხელის ბოლოცსა აქვთ გამართული სასოგადოდ რჩიოდე საკოდი და ეკელას რჯახსში თუ შურდის რტკა არა, ჰანტის რიგიანი არაყი ყოველთვის მოინახება. დღესაც თითქმის მთელმა სოფლის ახალ-თაობამ მიიღო მონაწილეობა ჰანტასე მგზავრობაში. ეკელასე ბოლოც მოვიდა ქუჩე, ჯერ-უმარილ წასმული, ლეჩაქ-ურ-გადაკდებული. გოგოებმა ეს მამინვე შენიშნეს და ერთი-ერთმანერთს გადახედეს.

— ქა, რას გამოპრანჭულხარ, გოგო? უთხრა ერთმა იმთ-განმა, ეკარობას ხომ არ მიხვალ, არ იცა რომ მთელი დღე ჰანტა უნდა ჰკრიფო?

— რაღა ვკრეფავ, უზასუსა ქუჩემ. მამა-ჩემი ჰანტის არაყს არ ეწეობა, მე მარტო სალხინოდ მოვალ-

— ჭა, ბენა და გული როგორ გაგიძლებს ისე ჯდომას, როცა დიდი და ჰატარა წაკურსული მუშაობაში ვიქნებით, უთხრა მეორემ.

— რას ჩამაცივდით, ჭა, თუ ჩემი გშურთ, თქვენც მოირთუნით.

— ურემი მზად არის, გოგოებო, გასწით, დაიყვირა ხარახაულმა. არაყი სომ ბლამად მოგაქვთ? უიმისოდ ბეგრს კერაფერს ავიკრეფთ.

— ბლამად არის, ნუ გეშინიან, მიუგო ერთმა ემაწვილმა ბიჭმა და სარებს შოლტი გაუტლამუნა. ურემები დაიძრენ და ეგელანი უკან გაჭყენენ. მეურმემ ურემული დაილიანა. ჯერ ეგელანი დიდ-ხანს გაჩუმებულნი მიდიოდნენ და თითქოს გულსა და თვალს ატკობდნენ ბუნების გაღვიძების სიმშვენსიერით, მერე ხელ-ხელა ღიღინი მოისმა და შემდეგ საერთო სიმღერად გადაიქცა.

წირვების დრო იყო, როდესაც ჩვენი ურემები შევიდნენ ბროლოსნის ტყეში. დიდებული იყო ეს ახოვანი ტყე ამ მშვენსიერ ტაროსში. აქ სრული სინუმე სუფევდა, ნიავიც კი არ შეარსებდა მალაღის ხეების ტოტებს. არც ერთი ფრინველი არ დასჭიკჭიკებდა ამ უდაბნოს და არ ამღებდა სიცოცხლის ნიშანს. ჰანტით და ვაშლით საკვსე იყო მთლად გაყვითლებული ტყე. ძირსაც გაყვითლებული მოთელილი ბალსაიგო და ზედ ყვავილების მაგივრად ყვითელი ჰანტა და წითელი ვაშლი იყო გაშლილი. მგზავრებმა ერთი დიდი მუნა აირჩიეს და იმის ქვეშ ცეცხლი გააჩაღეს. ურემები გამოუშვეს და საუზმის სამზადისს შეუდგნენ. მალე დატრიალდა ორგოლი

დორის მწვანების სუნი და ყველანი ცუცხლს შემოუსდენ. ქა-
ლებმა მთელ-მთელი პურები გადმოყარეს ხალხსკედ; მაგრამ მო-
ხარული ჭერცხები, ყვითელი ყველები და შავი აჩუის ბოთლები
აჭრელებდენ ბუნებისგან გაშლილ სუტრას. ყველამ მადიანად გა-
უსვა სელი საგძალს, თითო-ოროლა ყანწი არაყიც გადუსკეს
და შემდეგ მოწყვინეს ხალხს. ბუკრი ითქვა ამ მთიას და ამ ხა-
რისა. ადგომას თითქო აღარავინ აპირებდა. ყველას პირის-სა-
სურედ სარული კმყოფილებს იყო გიმონატული. მარტო ჭეჩე
იჯდა ბოლოს პირ-დაღმეჭილი და გულის თანცქალთ თითქო
რადსაც ელოდებოდა.

— კარგია, შვილო, სთქვა ხარასაულმა და ფეხზე წამოდგა.
აგრე რომ გახბათ, ე პანტა თითონ სო არ ჩაგუარიფუბათ გოდ-
რებში?

ყველანი მსწრაფლად წამოსტნენ. ბიჭები აცოცდენ სეებ-
ზედ დასაბურტყად და ქალები კრეფას შეუდგნენ. დიდ-ხანს იგ-
რიფა პანტა ბეჯითად, რამდენიმე გოდორი აიკსო პირამდის
და სმა არავის დაუძრავს. ჭეჩე კი უსაქმოდ აქა-იქ დაქსეტე-
ბოდა და დაუყენებლივ პანტას ვიჯვინდა.

სამსრობამ მოატანა. მზემ ძალზედ გადაიწია. ურმები რი-
გინად დაიტვირთნენ და მუშებიც გასწორდენ წელში.

— ესლა კი კმარა, მე და ჩემმა ღმერთმა! ყოჩაღად იმუშა-
ვეთ, ჩემო გოგოებო, თქვენცა ბიჭებო, სთქვა ნოზაურმა. ახ-
ლა ლუკმა შეეჭამოთ და გავუდგეთ გზას, თორე დაგვიღამდე-
ბს და სიცივე ძალიან მოგვიჭერს.

— კმარა, კმარა, ნათლია-ჩემო. ახა ერთი სამსარი და მე-
რე უკვე რათ.

სამსრისთვის კიდევ ცუცხლი აზრიალდა და როდესაც გახს
შემოუსდენ, ჭეჩე აღარსადა სჩანდა. ბუკრი იყვირეს, ბუკრი ეძე-

ზეს გარშემო, მაგრამ ამაოდ. შეტი ღონე არ იყო, უმისოდ დასხდენ საჭმელად. ამ ხელობად სუფრას ისეთი მსიარული შესედულობა აღარა ჰქონდა, როგორც დილას. ქუჩეს დაკლებს უნებურად ყველას აწესებდა. ყველანი ძალე აიშალნენ და გაუდგნენ გზასა.

— უი, დამიდგეს თვალები, მუსლებში იცემდა ნოზაური, რაღა ვასუსი უნდა მიეცე იმის თვალ-დამიდგარ დედას! ხომ მე მომიკითხება?

— არა, შენ რაზე მოგიკითხება, ზეს? უზასუსა სარაზაულ-მა, ის ყოველთვის ატრე თავ-აწყვეტილია და ჩვენ რა ვქნათ.

— ნუ გეშინიანთ, ადამიანო, ის გზას არ დაჭკარგავს, ესლან გინ იცის, შინაცა ზის, დაუმატა მეორემ.

ამ ლაპარაკში ურძები ტყეს გასცდენ და ქუჩეს თავს წაადგნენ. ის წამოწოლილი იყო მსარხედ და თავის ამსანაგებს ელოდა. ყველამ იმის დანახვასედ შეჭკივლეს და საყვედურით მიმართეს. «რა ღმერთი გაგიწყრა, რაზედ გამოგვეპარე. ჩვენ გვეგონა, დათვებმა ხომ არსად გამოფაშვესო.»

ქუჩე ჩისტოკოპ-გვერდსედ მოჭტეული, გაწითლებულის ღოყებით ზეპვირიალად თვალებით თავ-ჩაღუნული იდგა და ვასუსის მაგივრად ფიქრში იყო წასული, თითქო აქ არ იმყოფებოდა და იმას არ შეეხებოდა ეს სიტყვები. ამ ყაყანში და ალიაქოთში თავს წამოადგათ ორ-ენაც, რომელსაც დღევანდელ მოგზაურობაში არ მიუღია მონაწილეობა.

— გამარჯვება თქვენი, ბიჭებო! ჩემი ჭოტა მოზუერი ხომ არსად გინახვოთ, ჰა?

ამ კითხვასედ ვასუსის მაგივრად მოისმა საშინელი, გაუთავებელი სიტყვა. — გვინახავს, გვინახავს, ისმოდა თითო-ორიოლას სიტყვა და შემდეგ კიდევ გაუთავებელი ხარხარი. ყველას გვერ-

ღები ეჭირათ ხელით და თვალებიდან ღვაჭა-ღუპით. ცრემლები სდიოდნენ სიცილისაგან. თედომ და ქუჩემ ერთმანერთს გადასჯეს და მისვლენ, რომ საიდუმლო გაუცხადდათ.

— ვაი თქვენ და ვარაძი, გაჯავრებულმა წაიტუტუნა ორენამ და გაუღვა თავის გზას და დანარჩენი, სიცილისგან დაღლულნი, თავიანთსას.

მეორე დღესვე ეს ამბავი მთელმა სოფელმა შეიტყო. განზნდა ერთი საშინელი ჭორობა და ალიაქოთი. ვარდის-უბანი ამყობდა თავის კეთილ-ზნეობით და როგორ მოსდა, რომ მოთრეულმა მოჯამაგირე ბიჭმა ლაფი დასხსა მთელ სოფელს! რასაკვირველია, ეს ამბავი ქუჩეს დედ-მამასაც მალე აცნობეს. ამ დღიდან ქუჩე ალაჩავის უნახავს სოფელში. ამობდენ მამამ ისე სცემა, რომ ლოგინად ჩავარდა. ორენამ გოგიას მეორე დღესვე კაცი მიუგზავნა, მაგრამ იმან ქალის მიცემის მაგიერად მოკვლა დაუწირა. ამის შემდეგ ორენა გაქქრა სოფლიდან. ამობდენ, რომ მილიციაში ჩაეწერა და ომში წავიდა.

III

დადგა გიორგობის თვე და გაიმართა სოფლის ქორწილები. ვარდის-უბანშიაც მოიყვანეს ორიოდ ჰატარ-ძალი და გაისტუმრეს რამდენიმე ქალი, მაგრამ არც ერთ ქორწილში საწყალი ქუჩე არავის უნახავს. ალები-ღამე დღეს მოულოდნელად სოფელმა შეიტყო, რომ გოგიას ქორწილი აქვს და ამდამ ქუჩეს ისტუმრებს. ვის აძლევს? როდის მოახერხს? ეს ვერკვინ შეიტყო. ბინდისას ჩაჩდახიანი ურემი, რიგინად მზითვით დაღებული გავდა სოფლიდან და გაუღვა შარა-გზას. არც

მყრები, არც მეკვარე, არც მდადე არ მისდეკდენ ჰატარ-მალს და არც ვარაყიანი გვირგვინი ტოტები უმშვენებდენ კაბლუც კისერს. გვერდით უჯდა შუა-სნის კაცი, სშირ-ჭაღარა მორეული. ეს იყო ორმოც-და-ათის წლის ჭახმაკი, ნაქვრივალი და ოთხის შვილის ძამა. სულ ექვსს თვეს არ გაეარა, რაც ეს კაცი დაქვრივებულიყო, მაგრამ შვილების მოძულეადა დედა-კაცი იყო საჭირო და ბედმა ქუჩეზედ მიასეტა.

IV

გავიდა ექვსი თვე. ერთ მათის საღამოს, როდესაც წვიმას წინარად ყუყუნი გაუდიოდა კარდის-უბნის არე-მარესედ, გოგია და ნინო ცეცხლა-პირას ისხდენ. ნინო შეჭამანდს ზედა და გოგია ნიბუხით ხელში გუსგუსა ცეცხლს შესტქროდა; იმის სახესედ რაღაც ჭმუნვა და მწუნარება გამოიხატებოდა. ამ დროს მძიმედ შემოეღო დიდი მუხის კარები დაბანისა და ჩუმიად შემოვიდნენ ორნი პირნი. ბნელაში მასპინძლებმა ვერ გაარჩიეს სტუმრები და სტუმრებიც ხმას არ იღებდენ თავის გამოსაცნობლად. ნინომ სასჭაროდ სანთელი ანთო და საშინლად შეჭკივლა, როდესაც შუა-ბოძთან თავის თავ-ჩაღუნული ქალი დაინახა და მასთან სახე განრისხებული სიძე. გოგიაც თვესედ წამოხტა.

— ეს რა ამბავია? ჭკითხა გოგიამ სიძეს.

— ეგ შენ უკედ უნდა იცოდე, ჩემო ბატონო, მანამ მე, მიუგო იმან. ღმერთმა ისე ხელი შენ მოგიმარტოს, როგორც მე შენ მომატყუე და ჩემის შვილების მოვალე იყავ საუგუნოდ. დღემდის პატროსანი ოჯახი შემიტყვიინე და კერასედ ცეცხლი

დამისხი. წაიბარე ეს შენი პატი დასანი ქალი. ეცადე კარგად მოალოგინო და თავანკარი არ დაუხიანო.

— რას ამბობ, რასა? ერთხმით შესძასეს ცოლ-ქმარმა. ქუხემ თავი უფრო ძირს დაღუნა.

— მზითუვი, განაგრძელა სიმე, რაც წამილია, უკვლხად უკან გაასკლით. მშვიდობით.

გოგია და ნინო გაცოცხლებული, პირებ-დაღებულნი იდგნენ და ვასუსსაც ვერ ასერსებდნენ. სიმე სასქაროდ გავიდა კარედ, შეასტა ცხენს და თვალის დასამსახებამდის მიიძალა სიბნელეში. ქუხე ბოძთანვე სჯდა, თვალბუნდ სული მიიფარა და მოჭყვას მწარე ქვითქვითს. ამისმა ტირილმა გამოიყვანა დედ-მამა ფიქრისგან და რთავენი ერთად მსეტებოვით დაეტაკნენ ქუხეს. როგორ? შურცსკენილი და თავ-ლათ-დასსმული ქალი უკან დაუბრუნდათ! რა უნდა ეთქვასთ ქვეყნისთვის და რა პირით უნდა შეესდინათ მესობლებისთვის? გაცოცხლებული ამყობის დამცირებით, ესენი შეუბრალებელი სტანჯავდნენ ქუხეს. პირი, სული, ნაწნაკები, ერთის სიტყვით, რაც კი სულ-ქვეშ მოხვდებოდათ, შეუბრალებელი იბდლებოდა.

— აი, შე რჯას-ქორო, შენა. შენი საჭმე ეგეტ ყოფა და ზრდიერს ამბობდი? გაცოცხლებული დრობლებს ჰყრიდა გოგია და გვერდებს უსელდა წიხლით.

— მოკვდი, მოკვდი, შე გაგჭყვილო, რად მინდისა შენ ცხენილი, მოკვდი, ეუბნებოდა ნინო და ავლევდა კიკინებს.

გაჩუბებული, თუ გულ-წასული, ეგდო ქუხე მიწასედ და უსიტევოდ მტანდა გამსეტებულის დვიძლის მშობლებისაგან ტანჯვას.

ბოლოს, რადესაც გული რიგინად მოიოხეს, დააკლეს სული რთავემ და გულ-წასული გოგო ბოსელში შეათრის.

გამომსურეს კარები და დასსდენ კერასთან. ნინო მოჭყვა ღრიალს და გოგია თავ-პირში ცემას. ამ სმაურობაზედ მუ-
სობლები შემოვიდნენ. დაიწყეს გამოკითხვა, ნუგეშის-ცემა და
ქაღალა-სმივ წუწუნო. ერთ-წამზე მთელი სახლი პირამდის სახსე
იყო მთელის სოფლის მცხოვრებლებით. დიდი და ჰატარა ცდი-
ლობდა ნუგეში ეცა დედ-მამისთვის და ვაგლასი გადაეყარა უბედუ-
რის შეიღისთვის. ერთს კაცს თქვანად არ მოსვლია ის აღამი-
ნურად აზრი, რომ მიესედნათ ჰარ-მუცელ მომდგარ ქალისათვის
და შემწეობა მიეცათ რამე. კარგა შეა-ღამისას დაიძლნენ კარდის-
უბნელები ამ მოულოდნელის ჯვარობიდან. ნინო და გოგიაც
მალე მიეცნენ ტკიბულს თუ არა, კარგ ღაზათიან მავარ ხვრინ-
ვას და გერ გაიგეს, თუ რა დრამა ხდებოდა იმათ გვერდით.

როდესაც ქუჩე გონს მოვიდა, მიისედ-მოისედა და ჩასა
თავის-თავი საშინელ სიბნელებში, წარეულ ნოტიო აღაგზედ, ჰა-
ტარა სბორების და მოზვრების გვერდით. შორით ჯუჯუ-
ტანიდგან მოხანდა შუქი და რაღაც სმაურობა ისმოდა. ამან
გარტყულმა დაუგდო ყური და სივავლასით გაიგონა, რომ
დიდი და ჰატარა საქოლავს უგებდა მას. არც ერთი მოხარ-
ხლე, არც ერთი ნუგეშის-მცემელი მთელ სოფელში არაინა
ქვავდა. ეს უნუგეშოდ მიწას დაასკდა და ცხვირ-პირიდან სის-
ხლი წასქდა. სამის დღის ჰურ-უჭმელმა დღეს ორმოცი კერსი
გამოიარა ცხენით, შედაც ეს უნუგეშო და ვაგლასი მდგომ-
რეობა დაერთო, სრულიად წაართვა ძალა და კიდევ გულ-შე-
მოეყარა. განთიადზედ ქუჩემ საშინელი ტკივილები იგრძნო.
მთელს იმის გვამში ჯოჯოხეთი აღიგზნა და ცეცხლს უკიდებ-
და. — რა კქნა? რა ვუშველო ჩემს უბედურ თავს, საცოდავად
კვნესოდა ქუჩე და სიმწარით ხელებს იმტვარედა. თოკი მაინც
მქონდეს, რომ თავი ჩამოვიღო და მოვარსე ამ გამოუთქმელ

ტანჯვას. მეუღლე ამდენი ჭირი ერთის წამის შეცდომისათვის. მეუღლე, მეტი აღარ შემიძლიან! მიშველეთ, ქრისტიანებო, მიშველეთ! ამ სიტუებზე კიდევ გული წაუვიდა. როდესაც გონზედ მოვიდა, ბოსელში მზის შუქი შემოდგარყო და ანათებდა ამის უწყალო მდგომარეობას. გვერდით ეგდო ზაწაწინა, გაღურებულნი ქმნილება და საცოდავად ჭკნაოდა. ეს გიჟივით დაათრინდა ზატარას, სასწალოდ მიიკრა გულზედ, ალერსით დაეკონა და ისევე სასწალოდ დაასეთქა ზღვეებზედ. ბავშვმა ერთი კი დაიკნაულა და საუკუნოდ გაჩუმიდა. სწორედ ამ დროს შემოდგო ბოსლის კარი ერთმა მეზობელმა ბებერმა და ყველაფერი დაინახა.

V

ქუჩე ერთის სართლის შემდეგ უგრძობლად გამოიტანეს ბოსლიდგან. მთელი სამი კვირა ძაფზედ კვიდა იმის სიცოცხლე. ბევრი მწარე ღამეები გაატარეს გოგამ და ნინომ ამის გვერდით. ამით მარტო ესლა იგრძნეს თავიანთი დანაშაული, მარტო ესლა გაიღვიძა ამათში მშობლიურმა გრძობამ თავიანთ საყვარელის ერთის შეილისადმი. მარტო ესლა გრძობდენ, რომ ესენი და ისევე ესენი იყვნენ მიზეზნი თავიანთ შეილის დაღუპვისა და თუ ამათი უსომო ამყობა. არა, ქუჩე იჭებოდა ბედნიერი და რიგიანი დედა-კაცი. მარტო ესლა გრძობდენ ამას და საყუადურით შესტიროდენ ერთმანეთს. მაგრამ გვიანდა იყო მათი სინანული. ამათი ზირმშო. შეილი იყო განწირული საზოგადოებისაგან და იმისი ცხოვრება საუკუნოდ დაფუძული. ქუჩე მოჩხა, მაგრამ ვაი იმ მოჩხენას, რომ იმას

დღე მოკლდა. რამწამს ფეხზედ ადგომა შეიძლო, კარდის-
 უბნში ვიღასაც მეტადინეობით მობძანდა გამომძიებელი. ქუჩეს
 ბავშვი საფლავიდან ამოიღეს. ეჭიმა შეამოწმა იმის ძალათი
 სიკვდილი და ქუჩე, როგორც ბრალდებული, წარუდგა გამომ-
 ძიებელს. ვინღა იცნობდა ამში ჯანით და სიკვლეუტით სავ-
 სე გოგოს. ეს აჩრდილიც აღარ იყო იმ დედა-კაციას, რო-
 ძელიც ამ ცხრისა თუ ჟთის თვის წინად სიცოცხლით სავსე
 უკლიდა ცეკვას. ფერ-მიხდილი, ზურგში წახრილი, დაბინდუ-
 ლის თვალებით ძლიავს-ღა იდგა ფეხზედ და წამ-და-უწუმ რორ-
 ტმანებდა.

— დაჯექ, რადგან არ შეგიძლიან, უთხრა გამომძიებელმა.
 რად მოიქმდე ეს საშინელი ცოდვა?

— იმიტომ რომ...

— რატომ? სუყველაფერი სიმაჩთლითა სთქვი. ეგ დანაშა-
 ულს შეგიძს-უბუქებს.

— იმიტომ რომ მე მინდოდა დავსჯილავოყავ, იმიტომ რომ
 მე მინდოდა იმისთვის ამუცილებინა ჩემი ბედი და იმის: საკვლ-
 ლით შემომეკლებინა ჩემი მწარე დღე. მე მინდა, რომ მომეკლათ,
 ამ წუთი-სოთუელს მომარჩინოთ. მომკალით, ბატონებო, მომ-
 კალით თქვენის ღვთის-გულისათვის. მე სიცოცხლე აღარ მინ-
 და.

— არა, სუყველაფერი უნდა სწორება სთქვათ.

— მე მოკვალ ბავშვი. ამასზედ მეტს ვერას ვიტყვი და არც-
 არა ძაქვს-რა სათქმელი. ჩამომაღრჩეთ, გვედრებით, ჩამომაღ-
 რეთ.

მოწმებმა ეკლამ დაამტკიცეს, რომ ქუჩემ დედა-მიწას და
 ასუთქა თავის შვილი და ამითი მოკვლათ. იმასზედ, თუ რამ
 მიიყვანა იქამდის, რასაკვირველია, ხმა არავის ამოუღია.

VI

როცა ქუჩე თბილისს წაიყვანეს და ციხეში შეამწყვდიეს, ნინო და გოგია გაგიჟებულივით გაცვივდნენ ქალაქს, თან წადეს რაც კი სულს აქეთ ებადათ. ბუკრსა სცდილობდნენ შვილის განთავისუფლებას, მაგრამ ყველა ტყუილი-და იყო: მართლმსაჯულება შეუსყიდველია და ქუჩეს ათის წლით ციმბირი გადაუწვიტეს. სასამართლოს წალა სრულიად ცარიელი იყო, სულ ათი კაცი არ დასწრებია ამ საქმის გარჩევას. ახა რა ღიწს-საცნობი იყო საწყაღის გლეხის გოგოს ამბავი? ქუჩე რომ დიდის ოჯახის ასული ყოფილიყო, მაშინ ადვოკატები მჭევრ-მეტყველობაში ივარჯიშებდნენ, მაშინ სასამართლო ბუკრს შემამსუბუქებელ საშუალებას მიიღებდა მხედველობაში! ესლა კი გოგიამ ვიღაცა საეკლეზიატიკოსების «ადუკანტი» მოიწვია, რომელიც სასამართლოს წინ თართოდა და გამართლების მაგივრად თავის მომწყველებისთვის შებრალვას თხოულობდა. შებრალვას! შებრალვას! აქედან, სადაც კაცის გული გაქვავებულია და სადაც სხვის ჭირი მხოლოდ გამართობელი საგანია! ქუჩე ტუსადის ტანისამოსით, თვალებზე შალ-ჩამოფაფხული უგრძობობლად იჯდა. იმან ამ დღეს მართო ორჯერ აისკდა ძალა: ერთი მაშინ, როდესაც გადაწყვეტილებასზედ გოგიამ და ნინომ ტირილი მოართეს, — და საშინელი იყო ეს გადასხედვა! ამ გადასხედვაში და მწარე ღიმილში გამოცხადდა სრული სიბუღუკილი და ზიზღი იმის ამ დღემდის მიმევანთა ცრემლების ულაგობასზედ და მკობრივ მასწავლებლად ეს ორს შტიკიან სადღათს ჩამოჭყავდათ სასამართლოს კიბეზედ. აქ კუჩუკულში იდგა გაყვითლებული და გლეჯილის ტანისამოსით, ცალ-სულა უმაწვილი-ბიჭი და ხელ-

გაშეკრილი მოწყალებას თხოულობდა. ქუჩე გააყრუოლა. ეს ერთის წამით შესდგა, უნუგეშოდ თავი გაიჭნია და ესლა კიტრემლები კელარ შეიმაგრა. იჭნება წარმოიდგინა ის წამები, აღდესაც ესენი ზეცამდის ბუნდერნი იყვნენ მარტო სიყვარულით და ესლა კი იმავე სიყვარულისა და ღამიანის სიბრყევის წყალობით უფსკრულამდის უბედურნი. ერთის წლის წინად სავსენი სინოცხლით, სიღამასით და სიჭახუკით ერთმანერთს შესტრფიალებდენ და გატის თვალს ატვობდენ, ესლა კი ღამსინჯბუღნი იმავე სალხის მოწყალებით განიწირებოდენ საზოგადოებიდგან ქუჩე წაიყვანეს. თედომ სწრაფად გაიწია იმის შესაყენებლად, მაგრამ სელზედ დაიხედა, მწარედ გაიღიმა და უნუგეშოდ თითქოს საყვადურით ზეცას შესუდა.

ქ. ბაბაშვილისა.

რად არის «ზემსტვოლ» ანუ ერობა?

«ზემსტვოლს» (ერობას) რუსები ეძახიან მაზრის თვით-მმართველობას. მაზრა, ე. ი. უზდი ან გუბერნია, ირჩევს თავისაგან რამდენსამე კაცს, რომელნიც მაზრის საზღვრით განაგებენ მაზრის საქმეებს: სსნიან სკოლებს, აფთიექებს, საავადმყოფოებს, ჭვრანთან სოფლებში ეჭიმებს და ბებიებს, სცდილობენ საქონლის ჭირის მოსპობას, შიმშილის აცილებას, კალის გაწვევტას, გაჭყავთ გზები სოფლიდან სოფლამდე, ქალაქიდან ქალაქამდე, ერთის სიტყვით ერობა ზრუნავს ადგილობრივ საჭიროების დაკმაყოფილებისათვის.

ამ გვარი სამაზრო თვით-მმართველობა არსებობს ყოველს განათლებულ ქვეყანაში და ღიხსება იმისი ის არის, რომ ადგილობრივ მცხოვრებლებმა უკედ იცინ თავიანთი საჭიროება და ამიტომ თვითონვე უნდა იზრუნონ თავიანთ ადგილობრივ საქმეებზე. უმადლესს მმართველობას უამისოდაც საკმაოდ მძიმე ტვირთი აქვს: ვალადა სძევს თვალი გაწვედინოს მთელ სახელმწიფოს და იმის საზოგადო მოთხოვნილებას.

ნუ იტყვით, რომ ხალხი მომზადებული არ არის თვით-მმართველობისათვისაო. ქვეყანაზე ისეთი საქმე არ მოიხზობება, რომლისთვისაც ერთბაშად შეიძლებოდეს მომზადებულ კაცების ჰოვნა. თვით საქმე ჭბადავს მუშავენს. თუ თვით-მმართველობა არ არსესობს ჩვენში, რასაკვირველია, არც ამასთან შეჩვეული პირები გვეყოლება, მაგრამ როგორც კი მოგვენიჭება თვით-

მმართველობა, ხალხიც გაიწვრთნება მისთვის, შეეჩვევა. თვით-მმართველობა ჭბადავს და აღსდის სოფელ სანოგადო სიკეთისთვის მომრამელ პირებს: რამდენთაში უნდა იყოს ურთილობა უხსნიის კაცს გონებას და სანოგადობრივ შრომას აჩუქოს. ერთი ჭკუა კარგია, ამბობენ რუსები, რამე კი უკეთესიო. თვით-მმართველობა გააღვიძებს ჩვენს მიძინებულს სანოგადობას და თავის საჭიროებისათვის აზრუნებინებს.

თვით-მმართველობა კიდევ იმით არის კარგი, რომ აწაფებს არა ჭფრავს და კანცელიარული საიდუმლოება არ უყვარს. ჩინოვნიკის მოქმედებას ცხადად ვერ შედგავს სანოგადობა; ჩინოვნიკს ანგარიში შეუძლიან მოსთხოვოს მხოლოდ უფროსის ჩინოვნიკში, რომელიც შრომს იმყოფება და ღონისძიება არა აქვს ფხიზლად ადგნოს თავლი თავის სელ-ჭვეითის ქტევას და იმას ანგარიშის სინამდვილეს. არჩეული პირი კი სანოგადობის მსახურია. იმას თავს ადგნებს თავისუფლად ყოველი ადგილობრივი მცხოვრები. თუ ხალხს სძინავს, მწერლობა ხმაძალდა, შეუშინებლად აცხადებს არჩეულ პირის უგანობა ან უხნეო მოქმედებას. თუ ხალხი არ იღვიძებს, მმართველობას ხომ მაინც ესმის ეს ხმა და უურადლებას აქტევს ყოველ განონის დარღვევას. ერთის სიტყვით, აქ კრიტიკა თავისუფალია და მიუფერებელი.

ყველა ეს გარემოება მიღებული იყო მხედველობაში, როცა ევროპაში და სხვათა შორის რუსეთშიაც მმართველობა თავის მზრებში თვით-მმართველობა შემოიღო. მხოლოდ კავკასიაში და კიდევ სოგოერთა რუსეთთან შემოერთებულ ქვეყანაში მარტო ჭლავებმა მიიღეს თვით-მმართველობა და მზრებმა კი არა. ამის მიზეზი, რასაკვირველია, ის იყო, რომ მმართველობას სურდა ფთხილად ემოქმედნა და ახალი წესები მხოლოდ

იქ შემოელო, სადაც თვით-მმართველობის აზრს მსურველედ თანაუგრძნობდენ, ე. ი. შუაგულ რუსეთის გუბერნიებში. როცა აქ დამწითდებოდა ახალი სილი და იმის სიტყბების გემო ჩვენამდრე გადმოვიდოდა, მაშინ ჩვენშიაც ადვილად დაიჩვენებოდა «ზემსტკო» ანუ ერობა (ასე ეძახის ჩვენი მწერლობა «ზემსტკოს»). მას აქეთ აგერ თვრამეტმა წელმა ჩაიარა და რაკი ნაყოფი ახლის წესისა ცოტა საეჭვო გამოდგა, მართებლობამ ვეღარ განაგრცვლა იგი სხვა მანერებში. შესდგა ცალკე კომისია, რომელმაც სახელმწიფო რჩევის წევრის კახანოვის ხელის-მომართვით უნდა განიხილოს მიზეზი, რის გამო ვერ იხეირათ თვით-მმართველობამ რუსეთის ნიადაგზე და რა უშლის ამის აუვაკებს. უნდა ვიფიქროთ, რომ კომისიას მხედველობაში აქვს მთელი რუსეთი და არა მხოლოდ ერთი ან ორი მიწის ნაწილი, რადგან მმართველობა ამ უკანასკნელ დროს სცდილობს მოსპოს წესების განსხვავება სახელმწიფოს სხვა-დასხვა გუთსებში. მაშასადამე, ჩვენდა უნებურადაც, ქართველობას დრო და ვითარება ერობას უახლოვებს. დროა ვიფიქროთ, რა პირობებით უნდა იყოს ჩვენში შემოღებული, რა ნიადაგზე შეუძლიან იხეიროს და აუვაკდეს.

ამ მოსაზრების გამო შარშან ახალ-გაზდობამ დაიწყო ლაპარაკი სათავად-აზნაურთა კრებაში და ამ კრებაში ამოაჩინა კომისიები, რათა ეს საგანი შეემუშავებინათ და წარედგინათ საზოგადოებისათვის, მაგრამ კომისიებს ვერჯერობით საზოგადოდ ვეკლა კომისიების ბედი დაეტეო.

საქმე, რასაკვირველია, ესე უფერულად არ დაბოლოვდება ახალი სტუმარი კარებში გვიკავუნებს და ჩვენ უნებლიედ უნდა ვიფიქროთ მივიდეთ იგი თუ არა, ან თუ მივიდეთ, როგორ დავეხვედეთ.

ეს საგანი მეტად საყურადღებოა და ჩვენ ვერა რიგად გზას ვერ აუქმებთ. სჯობია გულ-მაგრად მივეკუბოთ და ეხლავე გაესინჯოთ იგი, რომ მერმე ამისთანა უსაფუძვლო საყვედური თავიდან ავიცილოთ. ჩვენზე არავინა ჭიფიჭრობსო, ჩვენი მდგომარეობა არ ესმითო, ისეთი განონები არსებობსო, რომელნიც ჩვენში ფესვებს ვერ გაიდგმენო და სსვ. და სსვ. ასეთს ცოდებას ხომ მაინც დაჩვეულნი ვართ, რადგან ეს ადვილია, თავს არ აკვატკენს და არც ტუბილ ძილს გაგვიფიქრობს.

ზემოდა ვსთქვით, რომ რუსეთში ერობამ ვერ იხეირა ისე, როგორც მოსალოდნელი იყო, განათლებულ საზოგადოებას ბევრი იმედი გაუქარწყლდა და ეტვი შეეპარა ტულში, მართლა შეუძლიან ერობას რაიმე სიკეთის მოტანა თუ არა.

ამ გარემოებას შარშან ჩვენში ზოგმა მიაქცია ყურადღება იმისთვის, რომ ერობის უსარგებლობა დაემტვიციებინა თავდაზნაურობისათვის. ესევე გარემოება დააფიქრებს ბევრს სსვასაც და ამიტომაც ღიწს ამ საგანზე მოწილანარაყოთ, რომ გამოკვასშვარავოთ იმის მიხედვით.

რუსეთის ერობის საკლუდეკანებს მე, ამ წერილის დამწერმა, არ დავძალე და გულ-წრთელად ვუჩვენე მკითხველს ჩემს წერილში «რუსეთის ესლანდელი მდგომარეობა» (ბს. «ივერია», № IX, 1881 წ.), თუმცა ყოველთვის დიდ სიკეთედ მიმაჩნია ერობა და სსვას ყოველ-გვარი სამაწრო თვით-მმართველობა. ესლა აქაც გამოვთქვამ ჩემს აზრს რუსეთის «ერობის» სუსტ მხარეებზე. მხოლოდ ვიტყუო აქ იმას, რაც ვერა ვთქვი ვრცლად პირველს ჩემს წერილში.

თუ ეს რაი წერილიც ვერ დააკმაყოფილებს ზოგიერთს ცნობის-მოყვარე მკითხველს, ჩვენ, გარდა გოლდფანოვის, სკალ-

დინის ღვასილნიკოვის წიგნებისა*), ვთხოვთ. წაიკითხოს ერთი პატარა წერილი ლ. პოლონსკისა (ის. გაზეთი «სტრანა», № 147, 1882 წ.), რომელსაც აქ არა ვთარგმნით სხვა-დასხვა მოსასრების გამო.

ჩვენ ზემოდა ვსთქვით: ადგილობრივ თვით-მმართველობის პირველი ღირსება ის არის, რომ ადგილობრივ მცხოვრებლებმა უკეთ იციან ადგილობრივი საჭიროებანი და ამიტომაც უკეთ შეუძლიანთ ადგილობრივ საქმეების გამგეობა, ვიდრე შორიდაძი დანიშნულ ჩინოვნიკებს. ეს არის ის უმთავრესი ტყუილ-მანიტუბა, რომლის ძალით მუცნიერებმაც იცნეს საჭიროდ უპირატესობა ადგილობრივ თვით-მმართველობისათვის მიუცნათ.

მაგრამ ეს ღირსება ერობისა გამოდგა მისი უმთავრესი წილი, რაკი საიტუვა საქმედ გარდიქვა. ჩვენ, რასაკვირველია, აქ მხოლოდ რუსეთზე ვამბობთ. ზოგან ევროპაშიაც, რასაკვირველია, ამ საგანს იგივე სიფათი დაემართა, მაგრამ იქ ისეთი დიდი მნიშვნელობა არა ჰქონია, როგორც რუსეთში.

*) 1) «Десять лѣтъ реформъ» А. Головачева.

2) «Въ захоlustьи и столицѣ» Скалдина.

3) «Самоуправленіе» А. Васильчикова.

პირველი წიგნი შეეხება უმთავრესს წესებს, შემოღებულს განსვენებულ იმპერატორ ალექსანდრე II-საგან და განარჩევს როგორც ღირსებას, ისე ნაკლებუნებებს, რომელიც დაახნდა ამ წესებს ათის წლის განმავლობაში. ეს თხზულება წერილ-წერილად იბეჭდებოდა ჟურნალში «Вѣстникъ Европы», 1871 წ.

მეორე თხზულება — სკალდინისა — ბევრად ჩამოჭავს პირველს, რადგან ესეც შეეხება უმთავრესს წესებს, ახლად შემოღებულს რუსეთში და გულ წრფელად, გამოცდილის კაცის თვლით სინჯავს ყოველ

რუსეთში, მეტადვე უკანასკნელ დროს, ერობის მოხელეებად გახდენ ისეთნი ჰიწინი, რომელნიც მთელ მზის სიჭირაებაზედ ვი აწა ვრუნავდენ, აწამედ იმ ორის-სამის კაცის სარგებლობაზე, რომელთა დახმარებით ამ მოხელეებმა, უმეტესებმა და აწა-სანდოებმა, სარგებლობის მომტემი აღაგები მიიღეს. ეს მოხელეები მით უფრო სავიშნი იყვნენ საღსის დღეგებლობისათვის, რომ უფრო კარგად იცოდნენ ადგილობრივ მცხოვრებლების ქასრაკები და უკეთ შეეძლოთ დაეხმარათ საღსი იმ ორიოდ სასლობის სასარგებლოდ, რომელნიც ყოველ დონისძიებას ხმარობდენ აწათ ამოსარჩევად.

როგორ მოხდა ეს სამწუხარო საქმე? როგორ მოხდა, რომ სამაზრო გამგებლების არჩევა ჩაუვარდა სელში რამდენსამე კაცს და აწა მთელს მზისასა.

ამის მიზეზი უნდა თვით იმ წესდებაში მოკლებნოთ, რომლის ძალითაც რუსეთში ერობა დაარსდა და რომლის შესწორებას ესლა ვასანოვის ვომისია შეუდგა.

ღირსებას და ნაკულღევანებას ამ წესებისას. ამ წიგნში იპოვით ბევრს ფაქტებს, რომელნიც ნათლად დაგონატვენ ერობის მდგომარეობას რუსეთში. ეს თხზულება წვრილ-წვრილად იბეჭდებოდა საუკეთესო რუსულ ჟურნალში „Отечественныя записки“, 1867 და 1868 წ.

მესამე თხზულება შესდგება სამის წიგნისაგან და შეეხება მხოლოდ თვით-მმართველობას, (ქალაქებისს და მაზრებისას) - აქ დაწვრილობით არის აღწერილი თვით-მმართველობა ინგლისისა, საფრანგეთისა, გერმანიისა და რუსეთისა. ამ თხზულების დამწერი იყო ღრმად ნაკითხი და განათლებული კაცი. იმას ამასთანავე ჰქონდა პრაქტიკული ცოდნა, რადგან თითონ დიდ-ხანს იმსახურობდა ერობაში.

სამივე თხზულებამ დაიმსახურა ერთნაივი ქება რუსეთის მწერლობისა.

ამ წესდების ძალით საერო კრების შესადგენად ირჩევენ დეპუტატებს შემდგომი დიწსების მქონე პირნი.

1) ადგილობრივი მამულის-პატრონები, რომელთაც 200 დესეტიინდამ დაწეებული, ვიდრე 800 და მეტ დესეტინამდე მამული აქვთ, (ყოველ მაზრისთვის ცალკე ზომას დადებული; რაც უფრო ძვირობს რომელსაჲე მაზრაში მიწა-წყალი, მით უფრო ნაკლებ ზომას თხოულობს კანონი), ან თუ მიწა არა, სხვა რამ უძრავი მამული აქვს, ან ქარხანა, ღირებული არა ნაკლებ 15,000 მანეთისა. იმ მამულის-პატრონებს, ვისაც ნაკლები მამული აქვთ, მაგრამ ამ ზომის მეტორმეტედის მქონე მანაც არიან, სხვა მცირე მამულის-შეპატრონებთან ერთად შეუძლიანთ ჰქონდეთ ერთი კენჭი, თუ ყველა იმათ ერთად შემოსენებულის ზომის მამული აღმოუჩნდათ.

2) ქალაქში მცხოვრებნი, ვისაც ვაჭრობის უფლება აქვს, ან ვისაც აქვს ქალაქის მიწაზე ქარხანა, სავაჭრო ან სასელონონო განწყობილება, რომლის აღებ-მიცემა წელიწადში ექვსას თუმანს (6000 მან.) მანაც შეადგენს, ან ვისაც ქალაქში უძრავი საგუთრება აქვს, დაფასებული: დიდ ქალაქებში (10,000 მეტ მცხოვრებლით),—3,000 მანათად მანაც; წვირელ ქალაქებში—1,000 და 500 მანათად მანაც.

3) რამდენიმე სოფლის წარმომადგენლები ერთად ირჩევენ დეპუტატს, რომელმაც უნდა მონაწილეობა მიიღოს საერო კრების წევრთა ამოსარჩევად.

ამ გვარად საერო კრებას შეადგენენ: მდიდარი მამულის-პატრონები, ვაჭრები და გლეხობა. განათლებულ კაცისათვის კი, რომელიც უმეტეს ნაწილად ღარიბია, საერო კრების კარები იშვიათად იღება, ისიც იმისთვის, რომ უმეტეს შემამულეების და გლეხების ყურ-მოჭრილი ყმა გახდეს.

ეს ნაკლულეკანება რუსეთის მწერლობამ დიდი ხანია შენიშნა და იმედია კიდევ, რომ კასანოვის კომისია მიიღებს მსგავსელებს.

მასწავლებელი, რად უნდა გამოირიცხონ სხვებისგან ის ზიანი, რომელნიც არც გლეხებს კეთუნიან და არც შეძლებულ პირებს, ნუ თუ იმისთვის, რომ იმათ თავის განათლება გამდიდრებისათვის არ მოუხმარიათ! ნუ თუ საქვეყნო საქმეებზე ზრუნვა შეუძლიან მხოლოდ უმეტარ გლეხობას და მდიდრებს, რომელთა შორის განათლება ნაკლებად არის გავრცელებული, ვიდრე ღარიბ თავად-აზნაურებში და ჩინოვნიკებში.

ადრევე ვიცო, რასაც: მიზანსუბუნ ამის წინააღმდეგ ჩვენი ანდრეასელები და ის თერგ-დალეული რუსეთუბნები, რომელთაც რუსეთში მეცნიერების მაგიერ დიდ-ქალაქების სიბრწყინვალე შესწავლიათ.

არა, ღარიბის კაცის ნდობა არა გვაქვს, იტყვიან ესენი. ვისაც თავის-თავზედ ვერ უზრუნია და თავისთვის ვერა შეუძენია-არა, ის მძიმე საზოგადო საქმეს თავს ვერ დაუდებს და საზოგადო ქონებას ვერ მოუგლის, რადგან საზოგადო ქონება, საზოგადო საქმე მეტს მოზრუნველობას მოითხოვს, ვიდრე კერძო.

ღარიბ კაცს კიდევ ერთი დიდი წილი აქვს, ამბობენ იმის მოწინააღმდეგეები. ღარიბ-კაცს არათეორი არა აქვს: არც შესაძენი და არც დასაკარგი, ამიტომაც იმას ინტერესი არა აქვს იზრუნოს ქვეყნის ბედნიერებისათვის. დეე კალია გაჩნდეს, სახლები დაიწვას, საქონელი ჭირმა დაღუპოს, იმას ეს სულაც არ შეაწუხებს: მამული არა აქვს, სახლი არა აქვს, საქონელი არა ჰყავს. შეძლებულ კაცისთვის კი ძვირფასია ქვეყნის მშვიდობა და მუდროება, რადგან ქვეყნის არეულობა და უსადალი ყველაფერზე მეტად მდიდარს არეებს და დასაზარალებს.

ეს სომ დიდი ცოდვაა, მაგრამ ამასე კიდევ უმეტესი ცოდ-
ვანც თურმე სჭირს ღარიბ-ღატაკ კაცს. ეს ავი სული გაჭირე-
ბაში თურმე ივიწყებს სამართლიანობას და სამართალს ისე
სჭრის, როგორც მდიდარი ძვირეული უბძნებს. შეძლებული
კაცი კი ამყია და არავის ემორჩილება. ის სსვას უბძნებს და
იმას კი ბძნებს ვერავინ გაუბდავს.

არც აქ ღარიბ-კაცზე ითქვა, ითქვა ღარიბ განათლებულ
კაცზე, და არა გლეხობაზე, რომელსაც მითომ ბუნებით შეთვი-
სებული აქვს მორჩილობა და ღვთის შიშიც ნებსა არ ამღვეს
ესე ურიგოდ მოიქცეს.

ზოგი გულ-ხვალი კაცი, — და ჩვენც იმათ რიცხვში ვართ
— სცდილობს როგორმე გამოესარჩლოს ღარიბ განათლებულ
კაცს.

ჯერ ერთი ეს მიიღეთ მსედველობაში, რომ ვინც საზო-
გადო საჭმეებშია გართული, ის სშირად თავის საკუთარ სა-
გებლობას ივიწყებს და თუ თავის ქონებას არ დაჭყარავს, შე-
ძენით მანც ვერაფერს შეიძენს. შეძლებულ კაცს კი, რომელ-
საც ყოველთვის თავის შეძენასე უფიქრია, არც დრო და არც
ხალისი აქვს ქვეყნის სიკეთისთვის თავი გაიტყოს. მამასადაძე.
არ უნდა ვთქვათ, — ვინც თავის-თავს ვერ უვლის, ქვეყნასაც
ვერ უვლისო.

არც ის ითქმის, ღარიბ-კაცს თითონ არაფერი აქვს და
ქვეყნის უბედურება ვერ შეაწუხებსო. ღარიბ-კაცს სოცკერ არა-
ფერა აქვს სწორედ იმიტომ რომ ქვეყნის უბედურება აწუხებს.
ამას გარდა, ნუ თუ საზოგადო უბედურება მარტო მდიდარს
აუბედურებს, მაგალითად, სკოლების სიმცირე, უგზობა, შიმ-
შილი, ჭირი ისე არავის არ აგრძნობინებს თავის სიმკაცრეს,

როგორც ღარიბ-კაცს, რომლის ინტერესი მითხრის, რომ ყოველ ურიგობას ჩქარა მოკლავს ბოლო.

აჩრც ის ითქმის, რომ მითომ ღარიბის კაცის შესუიდევა უფრო ადვილია, ვიდრე მდიდრისაო, რადგან რაკი ღარიბ-კაცს ქრთამის მადა გაესხნება, ღარიბი ადარ იქნება, ის მდიდრებში უნდა ჩაითვალოს, ის ერობაში დასასკუებლად ცენზსაც ადვილად მოიპოვებს. მდიდარ კაცებზედაც ზოგჯერ ითქმის, რაც უფრო მდიდრდება მით უფრო ხარბდებაო, ან თუ ხარბი არ ყოფილიყო, იქნება არც კი გამდიდრებულიყო. ამ გვარ კაცის შესუიდევა ყოველთვის შეიძლება, რაც უნდა გამდიდრდეს. ჭრანცუ-სები იტყვიან: *l'appétit vient en mangeant*, მადა ჭამის დროს გეხსნებაო.

სიტყვებს რომ დავანებოთ თავი და ისტორიასაც ვადა-ვაკლოთ თვალი, უფრო დავრწმუნდებით, რომ ქვეყნისთვის სიკეთე მარტო მდიდრებს არ მოუტანიათ: განათლებას და ჰე-ტიოსნებას ხშირად მონებში და ქოსებშიაც უპოვნიათ ბინა. მასსადაძე, როცა ამბობენ, რომ საზოგადო საქმე ერობაში რჩიოდ მდიდარს, ან გამდიდრების მოსურნე კაცს უვარდება ხელშიო, ჩვენ ეს ურიგობა თვით ერობას არ უნდა დავაბრალოთ. ეს იმის შედეგია, რომ არჩევანში მონაწილეობა მხოლოდ შეძ-ლებულ მეძამულეს, ვაჭარს და უმეცარ გლეხს აქვს. მცირე ქო-ნების ჰატრონი, რაც უნდა განათლებული იყოს, საზოგადო საქმეებში გამოცდილი და გამოჭანრკებული, მაინც სმა არა აქვს ერობაში.

ზოგს მასრაში მხოლოდ სამიოდ შეძლებული სახლობა მოიპოვება. ამათ ერთმანერთში ნათესაობა აქვთ, ერთმანერთს მხარს აძლევენ. ამას გარდა არის ათიოდ-თხუთმეტოდ სახ-ლობაც, რომელნიც შეკავშირებულინი არიან ძლიერ მეძამულეებ-

თან, წაღვან ზოგი იმისაგან მიწას იღებს იქვანით, ზოგი პურს ყიდულობს, ზოგი—ტყეს და სხვ. ასე ოცნოდ ხელ-მან-გარი კაცი შეიყრება მაზრასში და ესენი განაგებენ ყოველს საქმეს. გლეხები სიღარიბის გამო თავის საწყობით ვერ მიდიან ქალაქში. ისინი შემოხსენებულ ჰარტიას ქალაქში მიჰყავს თავის ხარჯით და ამ გულ-უხვობისათვის მოკლდინ იმისაგან. მადლობის გადახდას არჩევანში. ამჩიელებიც თითონ არიან და ასარჩენიც. თავიანთ შორის ზოგს დაყენებენ მომჩიე-მოსამართლედ, რომელიც იმითი ერთგული იქნება და სხვისთვის ვი, ღმერთმა იცის... სხვა არჩეული პირებიც ლაშანასავე დამღერიან თავიანთ ჰარტიას

უმასავეთა მე ერთგული შენი ვარ,

სადაც წახვალ, მე მაშინვე იქა ვარ,

ათი გზა მაქვს, ათივე შენგენ მოდიან! ჯ სხვ.

ყოველი ამ მოსაზრების გამო, კიდევ და კიდევ ვიძეობრებთ, რომ საერო მშრომლების არჩევანში სმა მართლ შეძლებულ პირებს და გლეხობას არ უნდა ჰქონდეს. აქ მხედველობასში ქონება არ უნდა იყოს მიღებული. საჭიროა მიენიჭოს არჩევის უფლება ყველას, ვინც ვი ოც წელზე ნაკლებ სწისა არ არის და ვინც ორი ან სამი წელიწადი რომელსამე მაზრასში სცხოვრობს. ეს საკმარისია რომ ჩაითვლებოდეს ადგილობრივ მცხოვრებელ, რომლისთვისაც სასარგებლოა ადგილობრივ საჭიროების რიგინად დაკმაყოფილება. ასეთი განონი არსებობს ევროპის ზოგიერთ სახელმწიფოში და ძლიერ სასურველია, რომ იგივე შემოვიდეს ჩვენშიაც. მაშინ ერობას მოაკლდება ის ნაკლებეკანება, რომელიც ესლა ერთი უმთავრესი მიზეზთაგანია იმის უნაყოფობისა.

ადრევე ვიცი, რასაც ამაზე მიზანუხებენ. თქვენის განონის

ძალით დიდი უმრავლესობა არჩევის კრებაში ეჩვენება უმეტესად ღ
 ღარბი ხალხს, რომელიც ადვილად დაემორჩილება ორიოდ მდი-
 დარ და განათლებულ თავის მოვარკველს და საქმე კიდევ ძველ-
 ბურად წავაო, ალია გავა და მუსია შემოვაო. მოიგონეთ ნა-
 ჰოლეონი როგორ ატყუებდა რამდენსამე მილიონ ხალხსაო.
 ჩვენს ათასობად გლესსაც თავის ნაპოლეონი გამოუჩნდება
 ბრწყინვალე ტუტებში ან ზარბაზ-კარბაზებშიო.

შეცდომა, რასაკვირველია, ყველგან შესაძლოა და მეტადრე
 უმეტესად ხალხში. მაგრამ ჰატიოსანისა და უჰატიოსნო კაცის
 გარჩევისათვის დიდი განათლება საჭირო არ არის. დემონს-
 თუ კაცისთვის ჭკუა არ წაუერთმეკია, ის თავის სასარგებლოდ
 ადვილად მოსძებნის სინიდიისიან კაცს. გლესს ჭკუა არა აქვსო,
 იტყვიან ზოგიერთნი; მაგრამ რომ იცოდენ ნათესოთ მსაჯულთ
 ისტორია, რასაკვირველია, ამას აღარ იტყოდენ. არც ერთი
 სასამართლო ისე სამართლიანად არა სჭრის საქმეს, როგორც
 ნათესოთ მსაჯულებისა, რომელთ უმრავლესობა შესდგება გაუ-
 ნათლებელ ხალხისაგან.

ამბობენ აგრეთვე, რომ ღარბი ყოველთვის მდიდრის
 ხელშიაო და ამიტომ არჩევაში ღარბი იც მდიდარს ირჩევსო. ამ
 გვარ არის უსათუფლობაზე ზემოთ ბუკრი ვილაპარაკეთ და
 აქ მხოლოდ დაკუმატებთ, რომ ამ მხრივ კანონი ღარბს მია-
 ნიჭებს თავისუფლებას დაფარულ არჩევის დადგენით. ვის ირ-
 ჩევს ღარბი კაცი—საიდუმლო იქნება ყველასთვის. მაშასადამე
 იმას არჩევანში თავისუფლებას აძლევს კანონი და შევიწროება-
 ზე აქ ლაპარაკი სრულებით არ უნდა იყოს.

ვიძეორებთ, რომ არჩევის წესი ერობაში უნდა გაუმჯო-
 ბესდეს, თუ ერობას უნდა ჰქონდეს ის მნიშვნელობა, რომელიც
 იმას განათლებულ ქვეყნებში აქვს.

ერობას კიდევ ერთს დიდს ბრალსა სდებენ რუსეთში. იმან მოუმატა სალსს სარჯვი, უამისოდან ძნელი გადასასადიო სასკელმწიფო სარჯვი ვერ გადუნდა, ღარიბ გლეხობას და ერობის სარჯვისათვის საიღამ იშოვოს შეძლება.

ამ საყვედურში ძარბაღი მსოფლოდ ის არის, რომ ნამდვილად სასკელმწიფო გარდასასადი ძნელი ტვირთის სალსისათვის და ადგილობრივ საჭიროებისათვის ბევრი ფულის შეწირვა არ შეუძლიან გლეხობას. ეს ცხადდა სჩანს «ძმართებლობის მოაძიეში» გამოცხადებულ ანგარიშებიდანაც. მაგრამ ერობას ამ საქმეში არაფერი ბრალი არა აქვს. როცა იმან შიდად გუბერნატორებისაგან საქმეები, თითო გლეხი წელიწადში იძლეოდა 17 1/2 კაპ. ადგილობრივ საჭიროების დასაკმაყოფილებლად. რაჟერ ერობა შემოიღეს, დესიატინას (ნახევარდღიურს) დაედო სარჯვი იმავე საგნისათვის—ორი შაური (10 კაპ.), ასე რომ, დაასლოკებითა ვთქვათ, ამ საქმეში გლეხს მოუმატა სარჯვი ერთი-ორად ან ერთი-სამად.

მაგრამ მხედველობაში ესეც უნდა ვიქონიოთ, რომ ეს ბევრი არაფერი ძნელი გადასასადია და იმის სამხელე საგრძნობელია მსოფლოდ იმიტომ რომ ამას ვაძღა სასკელმწიფო სარჯვი დესიატინას სვდება 1 მან. 50 კ.—2 მან. 50 კ..

სუ დაივიწყებთ აგრეთვე, რომ ერობამ თუ მოუმატა სარჯვი, საქმეც მეტი გაარბა, ვიდრე ძველებურმა პოლიციამ. ადრე რუსეთში სოფლებში ვერ შესვდებოდი ვერც ექიმებს და ქუდადშეკრებს, ვერც ბებიებს; ვერ ნახავდი საკმაოდ აფთიეკებს და საავად-მყოფოებს, ძლიერ იშვიათი იყო სასოფლო სკოლა, სასოფლო ბანკი ან პურის ძაღსია. ყოველ ამას სძირად შესვდებით ესლა რუსეთის იმ ნაწილში, სადაც ერობაა შემოღებული.

რასაკვირველია, ასეთი წინ-წაწევს მარტო ერობის საქმე არ არის, რადგან ისეთს ადგილებშიაც შესვლით ზემოსხეხულ დაწესებულებათა, სადაც ერობა არ არის. ეს არის უფრო განათლების გაკრძელების შედეგი. მაგრამ არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ ამ წესების შემოღება ადვილდება ერობის დასმარებით: ერობა უკეთ აკავშირებს ყოველ იმ ზონით, რომელთაც სურთ ადგილობრივ საზოგადოებას სარგებლობა მოუტანონ რამე.

მასსადაც ერობა თუ სარჯავს მეტს ფულს, კიდრე პოლიციის სარჯავდა, მეტსაც აკეთებს. უსაფუძვლად საყვედური, მითომ ერობას უყვარდეს უბრალოდ ფულების ფლანკვა. მართალია, ზირველ დროს ბევრი საქმე ჰქონდა იმას გასარჩევი, ბევრი რამ დასწავთული ნასკვი უნდა გამოესხნა და ბევრი ფულიც მიდიოდა გამგეობაზე. თითო «უბერნიის უპრავში» ექვს-ექვსი წევრი დასეუბდა და ყოველს იმათგანს 2,000—3000 მანათი ეძლეოდა. მაგრამ ჩქარა გათავდა ეს ყველაერი, და ესლა ზოგს გამგეობაში ორს-სამს წევრზედ მეტს კერა ნასკეთ.

ერობას რუსეთში სშირად გამოუჩენია დიდი კეთილ-სინი-დისიანობა ფულის ანგარიშში და უაინათიანად წაუყვანია ბევრი საქმე. ამის დასამტკიცებლად მოვიყვან ერთს ადგილს ჩემის წერილიდამ (ის «იუკრია» 1881 წ. № IX, «რუსეთის ელანდელი მდგომარეობა»):

რუსეთში ერობა იმცირებდა თავის სარჯს ამ საქმეებში, რომელზედაც ადრე სხვა-და-სხვა ჩინოვნიკები უსამართლოდ ბევრსა სარჯავდენ. მაგალითად, ნოვგოროდის ერობამ თავის მოვალეობა შესახებ აგოსტისა 24 ათას მანათით უფრო იაფად დასრულა კიდრე ტფისტის ჩინოვნიკებმა; სარატოვის ერობამ იმავე საგანზე მოიხმარა 93 ათას მან. მაგიერ, მხლ-

ლოდ 65 ათასი მან.; ბალაშოვის ერობა შეშას შოულობდა
 ორჯერ უფრო იათვად, კიდრე ზოლიცია, და ბეკრი სხვა ამ-
 გვარი.»

საზოგადოდ რუსეთში ერობას ბეკრს საუკუდურს უძღვნიან
 ხარჯის მომატებისათვის და ჩვენშიაც ბეკრს ყვირნიან ამასე,
 მაგრამ ეს წარმოსდგება უფრო იმიტომ რომ ერობა ხარჯში
 მონაწილეობას მიაღებინებს გლეხების გარდა თავად-აზნაურთ-
 ბას და მოქალაქეობასაც. ხარჯი ედება მიწებს და შენობებს, და
 თუმიცა ეს ხარჯი, როგორც ზემოთ ვუხივეთ მკითხველს, ძნელი
 გადასახადი არ უნდა იყოს თავად-აზნაურობისათვის, მაგრამ ამ
 ხარჯის წინააღმდეგ ბეკრსა ყვირნიან, რადგან «კეთილშობილს»
 ადრე არაფერს არ ახდევინებდენ.

აი სად ბუდობს ის ძლიერი უკმაყოფილება, რომელსაც
 ძველის დროის კაცები აცხადებენ, როცა ერობაზე ჩამკვარდება
 ლაშარაკი. ესენი, რას უკვირებო, ივიწყებენ, რომ რაკი ბატონ-
 უმობა გადაკარდა, ადრე თუ გვიან, იქნება ერობა თუ არ იქ-
 ნება—სულ ერთია, მაინც და მაინც ყველა წოდება გასწორდე-
 ბა სასელმწიფო და ადგილობრივ ხარჯის გადახდაში. ესღა
 რომ გლეხები მუშაობენ გზებზე, რომელზედაც ჩვენი ანდრეას-
 რები და რუსეთუმიები დასეირნობენ, ამ გვარი ვალდებულება
 დაფასდება თუღად, რომელსაც გადინდის გლეხიც, თავადიც,
 აზნაურიც და მოქალაქეც. ბატონ-უმობის მზგავსს წესს მართებ-
 ლობა დიდ-ხანს ვერ მოითმენს, ეს ვარკად უნდა ვიცოდეთ და
 ამიტომაც ჩვენებური ბატონური სჯა არას გვარგებს, თუ არ
 გვავნებს. მაგალითი ავიღოთ რუსეთის თავად-აზნაურობისაგან,
 რომელმაც თითქმის ყველგან საერთო ვრებაში მოიწონა შემო-
 სავლის დაგვარად დაწინაურული გარდასახადი (ПОДОХОДНЫЙ

НАЛОГЪ). ამის შემოღებას აპირებდა მართებლობა ამ ათიოდ წლის წინად და დაეკითხა ახლს საერო კრებებს.

ერობას რუსეთში ცოტა უფლება აქვს და კალდებულება კი ბევრი, ამბობს რუსული უურხალ-გაზეთობა. ის ფუფუნებს აგრძელებს, რომ სხვამ თავისებურად მოიხმაროს, ამ შენიშვნის სიმართლე ჩვენც ვაღვიარეთ «ივერიაში», სხვათა შორის შემოსესებულ წერილშიაც «რუსეთის ესლანდელ მდგომარეობაზე.» მაგრამ არ შემიძლია აქვე არ გამოვსტუდე, რომ ბევრი რუსულ გაზეთების საყვედურთაგანი ამ საგნის შესახებ ყოველდღეს ათუთკვლია.

პირველად ერობას რუსეთში უწყვეტად, როგორც პარლამენტს: საზოგადო სახელმწიფო საქმეებზე წარმოსთქვამდენ ხოლმე ხმოსნები მჭევრ-მეტყველურ «რჩეებს», რომლებშიაც უმეტეს გლეხებს მიაყრიდენ პარლამენტალურ ძრახვებს და ადგილობრივ საჭიროებას კი, საქმეს, ჩუმს მუშაობას, რასაკვირველია, ივიწყებდენ. ერთის სიტყვით სცდილობდენ ბაყაყი საზოგადოებას, რომელიც კრილოვის ზღაპარშია ნათქვამი. ასეთსავე ცდას იჩენდენ ისინიც, რომელნიც გატაცებულნი იყვნენ ახლად დაარსებულ ბანკების და აქციონერულ საზოგადოებებით და სურდათ ერობისათვისაც ეკისრებინათ რკინის გზების გაყვანა და ბანკების დაარსება. რაკი სურვილი ვერ აუსრულდათ ამ ვაჟ-ბატონებს და მილიონების სუნით ვერ დასტკბნენ ერობის არე-მარეზე, ჩქარა გაუგრილდათ გული და სასაცილოდ განადგეს ახალი დაწესებულება. რუსებს მათმა ბუნებრივმა გულ-საგსეობამ (широкая натура) ჩქარა შეაზიზღებინა ის მრავალი წვრილმანი საქმე, რომელსედაც უნდა ეზრუნა ერობას განონის ძალით.

რომ ასეთს შიზღს ჩვენშიაც არა ჰქონდეს ნიადაგი, ეს-
ლავ დავანებოთ თავი იმ უსასღვრო ტუბილს მოლოდინებს,
რომელნიც თან მოსდგენ ჩვენში ყოველ ახალს საქმეს (მოი-
გონეთ მაგალითად საადგილ-მამულთ ბანკების ჰირველი დრო
ჩვენში).

სულ ძილის ბრალა, რომ ხან საშინელ სიზმრებსა ვხე-
დავთ, მითომ ერობა დაგვაქცევს და დაგვანკლებსო, და ხან კი-
ტუბილად ვოცნებობთ და ერობა ზარლამენტად მოგვეჩვენება.
ორივე გვარსი სიზმრები მანებულა. სიზმრებით საქმეს არი-
გებენ მხოლოდ არაკებში. გაგიღვიძოთ და ვიფიქროთ ჩვენს
მომავალზედ, ვიფიქროთ სამაზრო თვით-მმართველობაზე, რად-
გან ეს არის ერთი იმ საძირკვლის ქვათაგანი, რომელზედაც
უნდა აშენდეს ჩვენი მომავალი დღე-გძელობა და ბედნიერება.

გ. ბაუმანიშვილი.

წერილები

ლორენსო ბენონისა.

(შემდეგი *)

თ ა გ ო IV

ცუელი პროფესორი

უმწვილები დიდად აფასებენ გვარიშვილობას და ჩამოძვ-
ლობას, ამისათვის მასწავლებლის ვალთა უოკელის გზით ეცა-
დოს, — ეს ნაკლულებანება დააშლევინოს. იშვიათია იმისთანა
მასწავლებელი, რომ ამას აქცევდეს ყურადღებას და ეს ჩვენი
ცუელი პროფესორი ამხედ ხომ სრულიად არაფერს ჭფიქ-
რობდა. თითქმის ყველა ჩვენი სკოლის უფროსები ასეთები
იყვნენ, გარდა მამა რექტორისა და პოქშიის პროფესორისა.
საწყალს ჩვენ გმელ-თებებთან პროფესორს ისეთი მახინჯი შე-
ხედულება ჭჭონდა, რომ ერთი შესედევა საკმაო იყო ვაცს სი-
ცილი ავარდნოდა. ბუნებას ის თითქო ჩვენს გასართობლად და
სამახინჯოდ დაქებადა. ამ ვაცს არც რივიანი მიხვრა-მოხვრა
ჭჭონდა, არც გემოვნება, რომ ამით მანც დაუფარა თავისი სი-
მახინჯი. შირიქით, ამის უგუანა ღაშაჩაკი და მსჯულობა იმ

საგნებსედ, რომლებსაც არა ესმოდა-რა, სასაცილოდ ჰხდოდა მას ჩვენს თვალში.

მე უნდა დაგისახელოთ ერთი იმის ნაკლულეკანებაც, რომელიც ამისთანა მასინჯ კაცს არ შეშვენოდა. იმის უცნაური ტანი დაფარული იყო გძელის მანტიით, რომლის მზგავსსაც იცემენ სასოგადოდ ძღვდელები იტალიაში; მაგრამ თითქოს თავის სიმანინჯის გამოსააშკარავებლად გძელ-ფეხებიანმა დაიწყო ჩაცმა მოკლე მანტიისა, იმისთანა შარვლისა, რომელსაც მუსლ-სედ იკრავდა და შავის აბრეშუმის ჩულჩებისა, — ეს მოდაში შემოიღო ერთმა ძღვდელმა, რომ სსკებისთვის თავის ლამაზი ფეხები ეჩვენებინა. ვერც ერთი დაწბანისული კაცი ვერ მოითმენდა იმისთვის შეხედნა და არ გაეცინა; ამ მოკლე მანტიას ში გძელ-ფეხებიანი შრომქსოარი სწორედ რომ გუდ-მოგლეჯილ კაჭკაჭსა ჰგავდა.

გაკვეთილი ესლანჯ დაიწყო. გძელ-ფეხებიანი შრომქსოარი გათედრასე უნის, მოწაფეები რიგ-რიგად შემოდინს, ყველას სერთუგის კალთა აუწევია და შრომქსოარს ჰჯგვრებს სიარულში. ჰეტარა ხანს უკან ყველანს დალაგდენ ტაჭერთილის მისაგებლად. ეს გაკვეთილი ყველამ კარგად იცოდა, — შეუცდრომლად, სიტყვას-სიტყვით. შრომქსოარი ძალიან აქებდა მოწაფეების სეზინად სწავლას, მინამდის ერთს ბეტს მოწაფეს არ შეეშალა და ჯგო-რივით არ გაჩერდა. ბატონმა გძელ-ფეხებიანმა წარბებზე შეიჭ-მუხნა. — «არა გცხვენინს, დაუევირა ამას, რომ ეგრე უკან რჩე-ბი შენს ამხანაგებს? მაგალითი იმათგან მანინჯ აიღე.» მოწა-ფეებს მხიარულება დაეცყოთ. «უნდა სათვალეები გაკვეთებინა» უთხრა ერთმა გაჩერებულს მოწაფეს. «გელავა მსხვილის ასო-ებით დაგიწერთ» სთქვა მეორემ. ბოლოს გაკვირვებულმა შრო-მქსოარმა შეამჩნია, რომ ყველა მოწაფეები ერთიან მხრისკენ

იყურებოდენ. გადმოიხუდა კათედრიდამ და ხასა კათედრაზედ, მოწაფეების პირდაპირ, მიგრული დიდი ქალაღდი, რომელზედაც მთელი ამ დღის ტაკვეთილი მსხვილის ხსოებით ეწერა. გაბრაზებულმა აგლიჯა ოს ქალაღდი, ნაკუწ-ნაკუწად დაფლითა და თავის წინ მოაწინა.

მასწავლებელმა თხზულებები მოითხოვა, მაგრამ ორმოცს მოწაფეში თორმეტს ძლივს მოემზადებინა. იგი გაჯანკრდა და ჭკითხა, რატომ არ მოემზადებიათო. ერთმა ხვევანმა ტირილის ხმით უჩვენა თავის ლოყა, კბილის ტკივილისაგან დასიებული, რომელსაც ცოტა ხნის წინად არათვერი ეტყობოდა. მეორემ ხელი აჩვენა, ამომვარდა და შემიბრალო. მესამემ შესკეული თითი აჩვენა... ვითომ და გაჭრილი მაქვსო. სოჯნიც ეუბნებოდენ თხზულება ავი მოგეცით და იქნება თქვენ თითონ დაჭკარგეთო. შეგირდებში ერთი არეულობა ატედა, საწყაღმად პროქესორმა ვერა გააწყო-რა და დაწყო სწორება იმ თხზულებებს, რომელნიც ხელში ჭქონდა.

ამ თხზულებების სწორების დროს მოწაფეებმა პროქესორს უუჩს არ უგდებდენ. ზოგს დასძინებოდა, ზოგი ლუწთუ-კენტს თამაშობდა, ზოგნი ერთმანერთს ეკიდებოდენ, ერთის სიტყვით საწყაღმად პროქესორს ძაღლად არ აგდებდენ, ვისაც რა უნდოდა იმას სჩაღიოდა. იგი იჯდა ჩუმიად, მინამდის თავი ძაღიან არ შეაწყინეს:— «ყმაწყილებო, უთხრა იმან, სწავლის დროს კერე უვირილი რა საკადრისია; მაგითი იმთაც უშლით, ვისაც სწავლა უნდა. ვისაც არ უნდა—უური მიგდოს, მე გუშინაც გთხოვეთ და დღესაცა გთხოვეთ, რომ გადასვიდეთ აი იქ,—და უჩვენა კლასის უკან დაწყობილს ცარიელს სკამებსედ.

საწყაღმად პროქესორს ჯერ ლაშარაკი არ გაეთავებინა რომ

მთელი კლასი წამოიშალა და გადავიდა იმ სკამებზედ, რომლებზედაც იმან მიუთითა. ერთი საშინელი სიტყვი და ხარხარი ასტყდა მოწაფეებში. საწყალი პროტესორი კი მწუნარედ ჩაფიქრდა. არავის ეგონა თუ ის არა სტიროდა.

იმის ტანჯვა ამით კიდევ არ გათავდა. უეცრად სიჩუმე ჩამოვარდა. ზინიამ, გამოჩენილმა თავის ხუმრობით, ანიშნა თვალთ ამხანაგებს, რომ კათედრასთან მისულიყვნენ და თან წიგნებიც მიეტანათ. ზინიამ მასწავლებელს რაღაც სტრიქონი უჩვენა და სთხოვა იმის ახსნა. პროტესორმა წიგნში ცქერა დაიწყო. ზინიაც ამ დროს ელოდა: მარცხენა ხელში წიგნი ეჭირა და მარჯვენათი კი პროტესორს დასოცოლავებული ქაღალდი ესროლა.

საწყალი პროტესორი მოთმინებიდამ გამოვიდა. იგი გალორჯდა, ტუჩები აუკანკალდა, თვალები დაატრიალა, რომ დამნაშავე ეპოვნა. გძელ-ფეხებიანმა შენიშნა ღიმილი ერთ მოწაფეს, ჩამოვიდა კათედრიდამ და დაუწყო მას ცემა. — «მე არა ვარ, ზინია იყო!» უვიროდა მოწაფე. მერე მიუბრუნდა ზინიას, მაგრამ მოწაფეები მიეშველნენ მას. სკამები გადააბრუნეს, წიგნები გადაისროლეს, — ერთის სიტყვით დიდი აყალ-მაყალი ასტყდა.

ამა მინისტრი და ერთიც ზედათუდგული წაადგნენ თავს მოჩხუბრებს. გააშველეს კი, მაგრამ პროტესორს ტანისამოსი სრულიად დახეოდა. ზინია და მეორე მოწაფე მოსახანჩიებულ სტოლზედ დასვეს. ეს სტოლი ზურის-საჭმელ ოთახში ყველაზედ ბოლოს იდგა, ამასზედ სხამდენ დამნაშავეებს ზურისა და წყალის ანაბარას.

თავი V

რომელშიაც მეორე ჯილდო ექვს გარეთ დარჩა.

მე ეს-ეს არის გაიმბოთ დილის გაკვეთილის ამბები. სამის საათის შემდეგ, იგივე კლასი, სადაც წინად ერთი ალიაქოთი იყო, სულ სხვა რიგ საყურადღებო სურათს წარმოადგენდა. შეგირდები თავ-ჩაღუნულები ჩასცქეროდნენ წიგნებს და სულ-გებლ-დატყარილნი ახლაც ასაღს ამბავს მოელოდნენ; კლასში წესიერება სუფევდა. კაცი ვერ წარმოიდგენდა, თუ ესენი ისევე ის მოწათენი იყვნენ, რომელთაც დილას ერთი აყაღ-მყაღი ჭქონდათ. ის კაცი, რომელიც მსოფლოდ თავის კლასში ყოფნით ასეთს მუდროებას ატოვებდა მოწათეებში, დილისა აღწერისა.

ზატონი ლანცი, ჰროქესორი ლათინურის და იტალიურის პოეზიისა, იყო ორმოცის წლისა. იგი ხმარობდა სათვალეებს, სახეზედაც მშვიდობიანობა ეტყობოდა. მისი დიმიდი იყო ტკვიანური და მოხდენილი, სმა სუსტი და გემოანი; იგი მოწათეებს ძალიან უყვარდათ. ვისაც უნდა რომ თავის მოწათეებში სიყვარული და სიხალისე იმისთვის მოიპოვოს, საჭიროა, თვითონაც ჰატივისცემით მოეპყრას მათ.

მაგრამ იქნება იმიტომ უყვარდათ მოწათეებს, რომ იგი სასულეიერო წოდების პირი ზრ იყო. ის რომ მღვდელი ან ბერი ყოფილიყო, — მაშინ ეგრედვე მოძულეული იქნებოდა მოწათეებისაგან, როგორც სხვები, რადგანაც მღვდელი და ბერი ჩვენს სკოლაში სისულელის და მტარვალობის წარმომადგენელს ნიშნავდა. ამას გარდა ლანცის ჭქონდა ერთი თვი-

ნება, რომელიც მოწათგების სულსა და გულს იზიდავდა.

დაგუბრუნდეთ ჩვენს მოთხრობას. მოვიგონათ თუ რა მოუთმენელად მოკვლადი ჰოეზიის კლასს, რომ თავადს გავეჯობებოდით. მე პირველად გაგმინჯე მასწავლებლების რეგული და დაკრწმუნდი, რომ თავადს ბევრითა ვჯობდი. კლასი დაიწყო თუ არა, მამინეკ აუღეჭი და მოვასსენე ზატონს ლანცის: «თქვენის ნება-დათვით მე მინდა ერთს შეგირდს გავეჯობრო.»

— შენ ისეთი ბევრითი სარ შენს სწავლაზედ, მითხრა ლანციმ ღიმილით, რომ მაგის ნებას გაძლეე. მაგრამ ვის გინდა გავეჯობრო?

— თავადს.

თავადის სსენებაზედ იმან ღიმილი დაჰკარგა და იმის მაგივრად მოწყენილი სასე მიიღო. თავადი განსაკუთრებით ლანცის ჭყავდა ჩაბარებული; თავადი იყო მდიდარი, დიდის-გაჯის შვილი. ამის მამა სშირად ჰპატიუობდა მას და ლანციც ძვირად აფასებდა ამ ყურადღებას. იგი ცდილობდა შეეგმინებინე, რომ თავადს ლანცს ვავეჯობებოდი. რამდენიმე ხნის ფიქრის შემდეგ მითხრა: „გემინოდეს, ლორენცო; შენ ეჯობრები ძლიერს მოწინააღმდეგეს. მე გირჩეე მაგასეად კარგად იფიქრო.“

— ჩვენთანა არს ღმერთი! მიუგუე მე. ამ სიტყვებმა კიდევ ღიმილი მოჰკვარეს ლანცის და მითხრა: „თუ თავადსაც სურს ეჯობრება, მე წინააღმდეგი არ ვიქნები.“

— თავადს არ შეუძლიან არ დათანხმდეს. გუშინ სალამოზედ მითხრა, რომ მაგას ჩემი არ ეშინიან.

— კიდევაც გიმეორებ, რომ არ ეშინიან! მითხრა ჩემმა მოწინააღმდეგემ, ჩემის ლაზარაკით გაბარაზეუღმა.

— ეკ უფრო კარგი, ვუთხარი მე. მაშ შენ თანახმა სარ გამეჯობრო ყველას საგანში. მაშ სულ უგანასკნელ მოწათგედ ჩამ-

წერონ, თუ მე მჯობობ რაშიმე.

პროტესტორმა ცოტა არ იყო დამტუქსა ამ გვეხსნისათვის და მომავლანა, რომ სიმშვიდე არის ერთი უკეთესი ღირსება-თაგანი. იმან შემოგვიკვეთა დაგვეწერა ორის კვირის განმავლობაში ჭილოკლეტის სიკვდილზედ.

მე გადაწყვეტილი მქონდა არაფერი საქმე არ დამეწყო, სანამ კარგად არ მომეფიქრებინა. დათხოვნის ერთის საათის შემდეგ ვიჯექი ჩემს სტოლზედ და ვფიქრობდი მასწავლებლისაგან მოცემულს საგანზედ. ორი დღეც არ გავიდა, რომ შემოგვეთილი თხზულება მზადა მქონდა, მხოლოდ თუთრად გადაწერა აკლდა.

უნდა გამოვითქვდეთ, რომ ჩემის თხზულებით გამოყოფილი ვიყავი.

თუმცა ძალიან ბევრს ვფიქრობდი მოცემულს საგანზედ, მაგრამ მანც თავადის მეგობრობა შოწის რაღაც მოძრაობას ვამჩნევდი: წერილები და წიგნები ერთის ხელიდამ შეორის ხელში გადადიოდა. მე მხოლოდ მეცინებოდა ამ ამბავზედ, რადგანაც ამით მტკიცდებოდა თავადის სისუსტე, ის იყო უნდა თუთრად გადამეწერა, სიკვდილი ჭილოკლეტისა, რომ უცრად მივიღე წერილი ერთის ჩემის მეგობრისაგან, მწერდა მენასა იგი, რადგანაც ისეთი საიდუმლო რამ უნდა ეთქვა ჩემთვის, რომ წერილშიაც ვი ვერ მომწერდა. მე მაშინვე ცხვირზედ ხელი მივიფარე, ვიბრძოდა სისსლი წამვარდა მეთქი და ამ ნაიჩის მოტყუებით გარეთ გასვლის ნება მომცეს. ჩემი მეგობარი იქ მიცდიდა. «რა ამბავია? კვითხე მას.» — «ის ამბავია, რომ თავადი შენს შესახებ ემძაფრება იქნევა... ეს ნამდვილად ვიცი. დღეს დილით ჩვენის განყოფილების შეგირდს მოვასწავლი, როდესაც ის ერთის წიგნიდამ — არ ვი მასხოვს რა წიგნი

იყო—სწერდა ჭილაკლეტის სიკვდილზედ, ეს შეგირდი კოლარე-
ტი იყო. ამას გარდა ბარელი ამ დილასუ ჩვენის წაღის კა-
რებს ან მოშორებისა და თუგინდ დაგუნამლეუები, რომ ის გა-
დასტემს თავადს გადმოწერილს თხზულებას.

ამ აწიის გაგონებისზედ გუელი სიბრძნისაგან ამენტო. ბა-
რელი დიდი-ხანის თავადის ყურ-მოჭრელი ყმა იყო. მე მომა-
გონდა, რომ ის თითქმის მთელს დილის გაკვეთილზედ ანა-
ყოფილს და ამასთანავე ვნახე, რომ თავადს ჩუმად რაღასაც
კლავანაკებოდა.

— რადგან ეგრეს, — დროს ნულან დაკვარვავთ, ვუთხარ ჩემს
მეგობარს. პირველად უნდა გავიგოთ ვის ეკუთვნის ის წიგნი
და შემდეგ უნდა ვცადოთ, რომ ხელშიაღ ჩავიგდოთ.

— ვისია ის წიგნი — ეს აღვილი გასაკებია: — მე დაწმუნე-
ბული ვარ რომ ის წიგნი პერნეტისაა. მაგრამ როგორ ჩავიგ-
დოთ ხელში, მაგისი ვი რა ვიცი.

— ძალიან საჭიროა ვია ის წიგნი ჩემთვის, ჩემო საყვარე-
ლო. ანა სთხოვე და ან გამოსტაცე. გიმეორებ, ის ჩემთვის
ძალიან საჭიროა. ყველაფერს მოგცემ, რაც ვი მე და აღ-
ჭრელსა გვაქვს, თუნდა ვი ის წიგნი მომიტანე. კოროლდე,
რომელიც ყვიროდა: «ჩემს სამეფოს უნდა ცხენში მივცემო!»
კვინებ ჩემზედ ძალიან აღელვებული ან იქნებოდა. რავი ასე
მნახა ჩემმა მეგობარმა, შემომთვინა, რომ თხოვნას ამისრე-
ლებდა. ეტყობოდა ჩემი მეგობარი ძალიან მარჯვედ მოქცეულ-
იყო, რადგანაც ორის საათის შემდეგ ძვირ-ფასო წიგნი მომი-
ტანა და ხელში ჩამიდო. სინაწილისაგან ვინაღამ თამაშობა ან
დავიწეე.

თავადიც თავის მხრით გასარებული იყო, რომ ჩუმად
იშოვნა წიგნი, საიღამაც გადმოწერა შემოკვეთილი თხზულებას.

— ახა ზოგერთა შენი ლექსები წამიკითხე, შითხრა იმან დაცინვით, როდესაც სეირნობიდამ დაკბრუნდით.

— შეპირად არ მახსოვს, მიუგუე მე. თქვენ ძალე მოისმინთ იმ ლექსებს.

— ზომ არ გინდა ჩვენს სანაძლეოს ვიდუკ დაკუდატოთ რა-მე?

— სისაძაგლეს არას დროს არ ჩავიდენ, მიუგუე მე:— დანაძლეებს ვიდუკ, როდესაც დაწმუნებულხარ რომ მოიგებ— სისაძაგლეს.

— რა ზდილობიანი ბძანდები, დმორომანი! სთქვა იმან სიცილით.

იმისმა თავ-ხედობამ სრულიად დამაწმუნა, რომ თხზულებას ნამდვილად წიგნიდამ გადმოეწერა. «კარგი მამ, ვთქვი ჩემ თავად: გაიბერე ბაყაყივით! სვალ გასკდები.»

დადგა განკითხვის საათი. შემდეგ გაკვეთილების მოსმენისა, ლანციმ თხზულებები მოგვეკითხა. მთელი კლასი აღელდა.

— ჩვენ პირველად თავადის თხზულებას წავკვიტხართ, სთქვა პროქესორმა.

— თავადი წამოდგა ზეზედ და დაბეჯითებითა სთქვა:

— ძატონო, მე ჭილოკოლეტის სიკვდილი ურითმო ლექსით დაწერე, რადგანაც ამ მძიმე საგანს იმისთანა ლექსი უფრო შეეფერებოდა.

— ბალიან კარგი, მიუგო ლანციმ ზ დაიწყო მალაღის ხმით კითხვა, მე ჩემად წიგნში ჩავიუერებოდი და დავწმუნდი რომ თავადს თავის თხზულებას სულ ამ წიგნიდამ დმოეწერა, ასე რომ ერთი წერტილიც ვი არ შეეცვალა.

— ე! ე! ლორენცო, შითხრა პროქესორმა ჩვეულებრივის დიმილით წავკითხვის გაწყვეტის შემდეგ; ძალიან კარგის ლექ-

ხით აჩის დაწვილი... ისე კარგის ლექსით, რომ თუ შენ უკეთესად დაგიწერია, — მაშ თითონ აზოლონი იქნებოდა შენი შემწე — მიუარველი.

— არა მგონია, მიუუგე მე პირ-მოთხეობით. ლანცი ორჯერ დამატკეპდა, თითქოს უნდოდა გაეგო ჩემის პასუხის აზრი და შემდეგ კიდევ განაგრძო კითხვა. მე მივეცი დრო რამდენიმე ხანი კიდევ კითხვით ის თხსულება, რომ თავადი ცოტა ხანს მანც დამტკებრიყო პრეტესორის ქებით, ბოლოს კი შემთხვევა ჩავიგდე: როდესაც პრეტესორმა კერ გააჩინა თავადის თხსულების ერთი ადგილი, მე წამოვდექი და ვუთხარი: «უკაცრავად კი, ბატონო, და თუ გნებავთ მე წავიკითხავთ მაც გაუგებარს ადგილს.»

— მაგით რა გინდა სთქვა, ლორენცო? მკითხა ლანციმ გავიერვებით.

— ისა, ბატონო, რომ ის ლექსები, რომელთაც თქვენ ხელთ-ნაწერში კითხულობთ, მე აქ დაბეჭდილი მაქვს. ვახეენე წიგნი და დავიწეე კითხვა. ამ ამზავსედ საწყალს თავადს კინაღამ გული არ წაუვიდა.

— მომეცი წიგნი! შეჭვივია პრეტესორმა და წარბები მოიჭმუნსა. როდესაც კოპიო და ნამდვილი ერთმანერთს შეადარა, პრეტესორი სიბრახისაგან გაწითლდა და უთხრა თავადს: «ანი უპატეოსნო და უსინდისო საქმე; შენი მუნხანაობა შენის მოწინააღმდეგეს წინაშე აჩის შეურაცხყოფა შენის პრეტესორისა».

ამ სიტყვებით პრეტესორმა თავადს უკანვე მიუგდო თხსულება.

თავადს ცახცახით და ცრემლიანის თვალებით უნდოდა თავის გამართლება.

— განუძღვი! დაუყვირა ლანციმ ბძანების სმით: რასაც კი იტყვი, უფრო გაადიდებს შენს დანაშაულს.

წამდენიმე წამი გავიდა, ვიდრე პრეტესორი დამშვიდდებოდა. როდესაც იგი დამშვიდდა, სთქვა: «ახა, ახლა ლორენცოს თხზულება ვნახეთ. ეს ჩვენ არაფერში მოგვატყუებს, უოკელთვის თავის ჭკუით მოქმედებს, და მან დაიწყო ჩემის ლექსების კითხვა.

ჩემმა ლექსებმა ისეთს აღტაცებაში მოიყვანა პრეტესორიც და მოწაფეებიც, რომ ერთხელ ტაშიც დაჭკრეს თორმეტმა ფილოსოფოსმა (ასე ეძახდენ ფილოსოფიის კლასის მოწაფეებს), რომელთაც გაკვეთილი ნახევარ საათით ჩვენსად ადრე გასთავებოდათ და ჩვენს სმაურობასად შემოაღეს ჩვენის კლასის კარები და ითხოვეს უურის გდების ნება, რაზედაც ლანცი დიდის სისარწულთით დათანხმდა. ჩემი გამარჯვება დიდი იყო და დიდდაც ვისინამოგნებდი თუ რომ ჩემი მოწინააღმდეგე არ შემზარალებოდა. იმას დაეღუნა თავი და ძლივს იმაგრებდა ტირილს. როდესაც კითხვა გათავდა ჩემს ქებასა და დიდებას ბოლო აღარა ჰქონდა. თავადმა ვეღარ მოითმინა, ადგა და კარზედ გავიდა. პრეტესორი ძალიან გაუწყრა მას და უნდოდა მისი დასჯა ამ მოტყუებისათვის.

— მე ტირილით შეკეტსოვე თავადი არ დაესჯათ.

— შენ ესლა ერთი-ორად გაიმარჯვე. შენ სულ-გბელი უოფილხარ და ეს უფრო ძვირფასია კაცისათვის, ვიდრე დიდი ნიჭიერება. მეც გისარწულებ თხოვნას და თავადს აღარ დაესჯი.

ჩემი გამარჯვება, რომელზედაც აღარ ვილაშაჩაკებ, სკოლის მატრიანეში ჩაიწერა; ეს ამბავი სკოლის გარეთაც კი გაიგეს ამ ამბისაგან გასარბული ალქრედ კინაღამ ჭკუასად არ შეიშალა.

თავი VI

მუშტის დედაი.— შეთქმულობა მომწიფდა.— მამა რექტორი.

სალამოზედ თავადი სრულიად დამშვიდებული მოვიდა და დაუწყო საიდუმლოდ მოლაპარაკება ანასტასს, ბარელის და კიდევ ერთს თავის მომხრეს. ეჭვი არ იყო, რომ ისინი ჩემს წინააღმდეგ რადსაც ჭიჭირობდენ; ისინი ჭიჭირობდენ ჩემს ჯავრის ამოყრას. თავადი ჯავრის ამოყურებად არავის არ დააგებდა.

იმავს სალამოს მე გამოძითხოვეს. ნახევარ საათის დასვენების შემდეგ, ვახშმის უკან, მე კიჭექი ოთახში სვამოზედ და კელაპარაკებოდი ჩემს ამხანაგებს.

თავადმა რამდენჯერმე აიარ-ჩაიარა ჩემს ახლო გულ-ხელდაკრეფილმა, მხრებს იწვედა და თითქოს მუქარის თვალით მიყურებდა.

როდესაც თავადმა ამ ნაირად ამიარ-ჩამიარა, მე მოთმინებიდამ გამოვედი.

— რა გნებავთ, ჩემგან? დაუწყვირე მე.— მკონია თქვენ ჩემი ჯობნა გინდათ. სურვილი კარგი გაქვთ: ვინ იცის, იქნება ლათინურის ლექსის წიგნში მადგობოთ.

— დიდი საჭიროა ან შენი ლექსები, ან შენი პრეზა! მომიგო თავადმა.— განა მე ეც ცხოვრებისათვის გამომადგება! მე მინდა გავიგო, ჩვენ ორში რომელი უფრო ღონიერია.— მითხრა თავადმა ბაჭილობით.

ვევლამ იცის, მოწათგები როგორ აფასებენ ღონეს და მან-

მაცლობას. მუშტის კრივს უფრო ჰატისას სცემდენ, ვიდრე სწავლას. ამასი მეცა და თავადიც დაწმუნებული ვიყავით.

— ხელი იქით! დაუუვირე მე და დავაშვებინე მოღერებული მუშტი.— არ ვიცი, ჩვენ ორში რომელია ღონიერი; მაცრამ ის ვიცი, რომ არის ერთი ვინმე, რომელიც შენსედა ერთი-ათად უფრო ღონიერია.

— მას შა გამოდი! წამოიძახა თავადმა.— შენ ესლავე შეკეშინდა.

— შენ ჩხუბი გინდა, არა? მიუუკე მე.

— დიად, სწორედ ჩხუბი მინდა, მითხრა თავადმა.

— მზადა ვარ!

მუშტის-კრივში გამოთხოვა იშვიათი არ იყო სკოლასში, და ამას თავისი წესი და კანონი ჰქონდა, როგორც დუელს. ჩვენ ორნივე ამოვირჩიეთ სეკუნდანტები, რომელთ მოკალეობაც იყო საათისა და საკრივო ადგილის დანიშვნა. ჩემს სეკუნდანტებად იყვნენ, რასაკვირველია, პირველი აღჭრედი, მეორე ჭრედეკრივი. თავადის სეკუნდანტებად ანასტასი და ბერელი.

მეორე დღეს დილით ეზოში მოწათგებთ ორად ვაკიყვეთ ნით: ერთ მხარეს თავადი იდგა, მეორე მხარეს,— მე ჩემის სეკუნდანტებით. სეკუნდანტებმა დანარჩენ მოწათგებს სთხოვეს გაფანტულიყვნენ, რომ ეს ამბავი არავის შეეტყო.

საწყაღმა აღჭრედმა მომიჭირა წელსედა ხელცანტვი, რომ სუნთქვა არ შემკროდა და ყოველ-გვარს დარიგებას მძღვედა.

ყური მაგდე, ლორენცო, გაშიძეორა იმან, ოთხჯერ თუ არ ვიცი ხუთჯერ,— ერთი კარგად შემოჭკარ აა აჭ, სწორედ გულში, და იმ წამშივე მიწასედა დაეცემა.

— ყველაფერი მზად არის! დაიძახა თავადის ერთმა სეკუნ-

დანტმა და ამ სიტყვების შემდეგ ორივე მხარე ერთმანერთში ავირიენით.

ჩვეულებისამებრ სვეუნდანტებმა კრივის ჰირობები გამაცხადეს. ჩვენ აკრძალული გვექონდა თავ-პირში შემოკვრა; უნდა ვცდილავიყვიოთ მოჯობრე იქვე წაგვექცია. ვინც ამ წესს დაადგებდა, ის დამარცხებული იქნებოდა. მაგრამ ჩვენ მანც ნება გვექონდა, როგორც გინდოდა ისე მოვექცევიყვიოთ, ოღონდ კი ერთ-ერთს წაგვექცია.

კრივი იქამდის უნდა გაგძელებულყო, ვიდრე ერთ-ერთი არ დამარცხდებოდა.

ამის შემდეგ სვეუნდანტებმა გაგვშინჯეს, რომ სხვა რამ იაწადი არა გვექონოდა. ჩვენ გავიხადეთ გურტკები და ხუთნახიჯსედ დავდექით ერთი-ერთმანერთსედ.

ანასტასმა და ალფრედმა ერთ დროს შემოჭკრეს ტაში: ეს იყო პირველი წიშანი; ჩვენ ჩამოვედით, მთელი განყოფილების მოწაფეები მოცვივდენ და გარს შემოგვერტუნენ.

რამდენსამე წამს გასურებული კრივი გვექონდა, მაგრამ არც ერთ მხარეს არ გვეტეობოდა გამარჯვება; უეცრად თავადმა შემოძიქნა იფსი, წავიქცეთ და ისიც თან გადავიტანე.

— ეგ წესის წინააღმდეგია, დაიყვირეს ალფრედმა და ძრედურობმა. — თავადი დამარცხდა, ესლა კი გაკაშველათ.

— არა, არა, გაუშვიოთ, შეჭყვირეს ანასტასმა და ბერელიძე. მე ისეთი გასურებული ვიყავი, რომ არათერს აღარა ვფიქრობდი იმის მეტს, რომ როგორმე მეჯობნა. ჩვენ ხან ერთი და ხან მეორე მიწასედ გვოწარობდით; მაგრამ ბოლოს ვიპოვე დრო, წამოვედექი ცალ იფსსედ, მარჯვენა ხელით ვცდილობდი თავადის წაქცევას, მარცხენათი კი ვცემდი და თან ვუყვიროდი დამმორჩილებოდა.

ამ ბრძოლის დროს მოისმა ყვირილი: «პრეტეტი! პრეტეტიო.» თავადმა და მე ვიგრძენით მათხანის დარტყმა. ჩვენ ორივენი წამოვდექით ზეზე და ამით გათავდა მუშტის-კრივი. დაიწყო მასინ აყალ-მასალი. აღტრედი და ტრედერივი გაცსარებულები იძახდენ, რომ თავადს მე ვაჯობ; პირველად იმიტომ რომ თავადმა თქვებში შემოძვრა, რთხაც დაარღვია კრივის წესი; მეორედ იმიტომ, რომ მე ვჯობნიდი სწორედ იმ დროს, რა დროსაც პრეტეტი მოვიდა. ანასტასი და ბერელიც გაცსარებულები დაჰმარჯობდენ, რომ თქვებში შემოძვრა დაწინაურდებოდნენ არ ჩაითვლებოდა, იმიტომ რომ შემთხვევით მოუვიდა და წადგანაც კრივი ჩაიშალა, მასხადამე არც არავინ დამარცხებულა და არც არავის გაუძარჯვებიაო. თავადი, რომელიც საცოდავს სურათს წარმოადგენდა თავისის არეულის თქებით და დამეჯილის სახით, თვითაცა, რომ უსაბუდად მომივიდა თქვებში თქვის შემოძვრას. რომ ამ დაჰმარჯობის ბოლო მომიღო მე ისე ვახვეუ თავადს თავი; ვითომ-და მის თავის-გამარტყმას დაგვიჯერე და ორივე მხარე დათანხმდნენ ანასტასის სიტყვებზედ; «რავი ბრძოლა შეწყვიტეს, ჩუჩიც ერთი მიჯობს ნუ ბრტყვის, რომ მე ვაპირებო, იმიტომ რომ ბრძოლაში ორივემ ერთხანით სიძამაცა გამოიჩინესო.»

ეს ამბავი იმით გათავდა, რომ მე და თავადი ვისხედით მოსახანებულ სტოლზედ წყლისა და პურის აძარს.

ახლა უნდა ვიამბოთ შედეგი ამ მუშტის-კრივისა და ან რა ყოფაში ვიყავით მე და თავადი ბრძოლის შემდეგ.

პირველი შედეგი ის იყო, რომ ამ უკანასკნელის დამარცხების უკან თავადი სრულიად გამოიტყალა. ყველას ვატიკსა სცემდა, და უშეტესად მე. ყოველს ჩვენს თამაშობაში ჩემი მხარე ეჭირა და ძნელს თარგმანებში მიშველიებდა სოლამე.

თუმცა ამ ბოლოს დროს ძალიან შეეუყვარდი, მაგრამ მანც ჯერ ჯერ კენდობოდი, რადგან მეშინოდა მასე არა დამი-გოს-რა მეთქი. მე იმის ჩემდამი პატივის-ცემას გულ-გრილად ვუყურობდი და ეს ძალიან სწყინდა.

რაც შეეხება ჩემს დანარჩენ ამხანაგებს, იმათზედ ჩემმა ორმა გამარჯვებამ ძალიან იმოქმედა. ამის შემდეგ დანარჩენულები წელში გაიმართნენ. თუმცა ქრთამს ისევე წინანდებულად იღებდენ, მაგრამ თავის ნებით არავინ აღარავის რას აძლევდა და არც არავის ემორჩილებოდა. თუმცა მოწაფეები კიდევ ემორჩილებოდნენ ანასტასის მტარვალობას, როდესაც ის მათთან იყო, მაგრამ როცა მოშორდებოდა, მაშინ თავისუფლად სუნთქავდენ და უგმაყოფილებსაც აცხადებდენ მასზედ.

აღჭრედ და მე ძალიან ვცდილობდით მოწაფეებში მონობა მოგვესპო და თავისუფლება დაგვენერგა. ჭრეღერიკის წყალობით ჩვენ მოვიმსრეთ ანასტასის ერთი ამხანაგთაგანი, რომელიც ძალიან ღონეს ჩემულობდა. ეს მოწაფე ჩვენთვის ძვირფასი რამ იყო, მაგრამ იმის მომხრობა ძვირად დაგვიჯდა. ჯერ ერთი ეს რომ აღჭრედს უნდა ეჩუქებინა იმისთვის თავის საყვარელი კალმის დანა, რომლითაც თავი მოჭქონდა, მაგრამ სსარგებლო საქმისთვის არც ის დაზოგა. მე, ჩემის ძმრიკ, პატიოსანი სიტყვა უნდა მიმეტყვა, რომ დაუწერდი თხზულებას, რომლისთვისაც ის ერთ-ერთს საჩუქარს მიიღებდა. საწყაღს ძალიან უნდოდა საჩუქარო მიეღო, რადგან დედა ამისთვის სსათს დაჭვირობდა.

ასე ჩვენ ოთხნი ვიყავით და კარგი დაწყობილებაც ვკქონდა. ჩემი ამხანაგებიც, პირველის განყოფილების მოწაფეები, უფრო მაჭვებდენ და შეკლასა მპირდებოდნენ. ელ-ველ-დე, ეოკელ სსათს ვსედავდით, ანასტასის მტარვალობას

და ჩვენც, რაც ძალა და ღონე გვქონდა, გეწინააღმდეგებოდით მას და ვცდილობდით იმის უფლების დაზღვევასა.

ჩვენი დაწყობილება ესეთი იყო: ჩვენს მომხრე პირველ განყოფილების მოწაფეებთან პირობა გვქონდა შეკრული, რომ საღამოზედ, დანიშნულ დღეს, როდესაც ყველა მოწაფეები განშმიდამ ადგებოდნენ, ჩვენ და ისინი ერთად შევერდილევიანით ტალანში. იქ ჩვენს მომხრე მოწაფეებს უნდა დაეუვირათ: «აღარ გვინდა ანასტაზი! აღარ გვინდა მტარვალი!» მე და აღძრვდესაც იმათთვის ზანი უნდა მიგვეცა. მეჩე ჩვენი მომხრეები პირში გალანძლავდნენ ანასტაზს, დაუძახებდნენ მტარვალს, ქურდს და შეარცხვენდნენ ჩვენს განყოფილებას, რომ იმისთანა ვაცს გულგრილად ვუყურებდით. თუ ანასტაზს ცოტა კისერშიაც წაჭკრავენ, უფრო კარგი იქნებოდა. ეს იყო პირველ განყოფილების მოწაფეების მოკალება. დანარჩენი საქმე ჩვენ უნდა შეგვერელებინა და გვეცხო ჰური სანამ თორნე ცხელი იყო.

დანიშნული დღე მოვიდა. საღამოს ოთხი საათი იყო ღ შეთქმულობის ასრულება რვა საათზედ უნდა მომხდარიყო. უცრად კარი გაიღო და გამოჩნდა მამა-მინისტრი. «ბატონო ლორენცო», მითხრა იმან: «მამა-რექტორს სურს თქვენთან ლაზარაკი.» ეს მითხრა და კარი გაიხურა, ამ სიტყვებმა ძალიან დამაღონა.

გაუუტუდე და ვუთხრა ჩემი განზრახვა!?!... ან იქნება უნდა დამარიგოს, რომ თავის დღეში არავისთან კრივი აღარ გავბედო? არა მგონია, თუ კრივის შესახებ მეტყვის რასმე, რადგან ეს გავლილი ამბავია. სწორე ვითხრათ, სინიდისი მტანჯავდა და ათას-ნაირს ჩემს დანაშაულზედა ვფიქრობდი, ამისათვისაც მამა-რექტორის წინაშე კანკალითა და ცხცხებით წავდიქი.

მამა-რექტორი იყო ჰატარა ბებერი, სამოც-და-ათს წლამდის მიღწეული. იმის მოწითალო ჰარაგი, რომელსაც სულ გვერდზედ ისურვავდა, იმის ღაუღაჟა და დაკვირვლი ღოყები, იმის წითელი ცხვირი, რომელიც ბუნუნით სავსე იყო, სსს-ცოლო სსსესა სდებდა. თუძცა ესეთი სამაგელი შესახედავი იყო, მაგრამ მეფეც ან იქნებოდა ასეთი ჰატი-ცემული თავის ხალხისაგან, როგორც ეს ხვენ შორის იყო. დიდი ჰატივისცემამართო იმის განუსასღვრელის უფლების ბრალი ან იყო; ეს იმისაგან წარმოსდგებოდა, რომ ის იყო სახელოვანი, მშენიერის მიხვრამ-მოსვრის კაცი და მეცნიერებაში განვითარებული.

ბავშვების აღზდის მოვალეობა ცოტა ან იყო უცვლიდა მას ხსსათს: თუძცა კეთილი და მგრძნობიარე გულის კაცი იყო, მაგრამ თავის მოვალეობას ძალიან სასტიკად ასრულებდა. რაკი ერთგული იყო ბავშვების აღზდის თანამდებობისა, იგი სთვლიდა თავის-თავს ჰსუხის-მგებლად წინაშე ღოთისა და საუგუნო ცხოვრებისა; ეს ჰსუხის-მგებლობა ჰსდიდა მას სასტიკ კაცად, როდესაც განმე საწმუნობას ურიგოდ მოიხსენებდა. თუძცა ხანდისხან ასეთი სასტიკი კაცი იყო, მაგრამ ხვენ ისე გუყურებდით მას, როგორც წინასწარ-მეტყველს მოსეს, როდესაც იგი ჩამოვიდა მთიდაში და დანახსა, რომ ისრელნი ოქროს კერძებს თაყვანსა სცემდენ!

ამას გაჩდა მამა-რექტორი ძალიან ოსტატურად ექცეოდა შვირდებს. იმის მოქმედებას, განსაკუთრებით შვირდების დასჯას, რაღაც საიდუმლოება ჰივარაგდა. მაგალითად, დასასჯელი შვირდი უცარიე გაჭჭრებოდა ხოლმე. რას უშვრებოდენ მას ან ვიცი; მხოლოდ მაშინ, როდესაც შვირდი უკან დაბრუნდებოდა, გავიგებდით, რომ საჭერობილეში მჯდარიყო. ეს იყო კენტიული წესი, რომელიც სკოლებშიც შემოიღეს.

მამა-რექტორი სძირად არ გვეხვეწებოდა და ამისათვის გვეხატებოდა იმის სასჯად. ის ღაზანკობდა ცოტას, მხელად თუ გაიცინებდა; არც არავის აქებდა და არც არავის აძაგებდა. უგელას დარიგებს აძლედა. თუძცა ასეთი მოღრუბლული შესუდულობა ჰქონდა, მაგრამ ავად-მყოფთან სრულიად იცვლებოდა! იგი შეიქნებოდა კეთილის-გულის კაცი. რა მზრუნველობას, რა მამობრივს გულ-კეთილობას იჩენდა სოლძე! თვითონაც ბავშვად გადაქცეოდა სოლძე, რომ ავად-მყოფი ბავშვი ტყინებინა; რა სიყვარულით და აღუწინანად ექცეოდა მას და როგორ უსრულებდა ყოველსავე გულის წადილს!

რა სასიამოვნო სახანაობისა იყო ეს კეთილი ბერი-კაცი ზიარების დროს, როდესაც მოღიძარის სახით, ცრემლიანის თვალებით და აღუღებულის ხმით ღოცულობდა თავის საყვარელის შეგიძებისათვის. ამისთანა მამობრიული მზრუნველობა არ იყო ჩვენთვის დაფარული ღ ზეეს მას მამასაკით ვუუარებდით.

ასეთი იყო ის კაცი, რომლის წინაშეც მე ესლა უნდა წაკმდგარეიყავ. სული ამიკანკალდა, როდესაც ორჯულ დაკურსახუნე კარი.

— შემოდი, მიოსრა კილამაც.

მე შევედი.

თ ა გ ი VII

საპრობილე. — ჩემთან დაჭერილის ამხანაგის წყალობით სასო-

წარკვეთილება მიკარება და იმედი შეიღევა.

სული, რომელსედაც მამა-რექტორი უძრავად იკვდა, მიდგმული იყო კედელთან, კარების ასლო, ასე რომ შესვლის

უძალევი გაცი მარტო იმის ნასკეპარ ჰირის-სასუს დაინასავდა. მე ძლივს გავბედე მამა-რექტორისაკენ მიხედვა. ჩემად მივედი და დავექი იმის წინ. იგი არც კი განიძრა, არც კი ეტყობოდა თუ ჩემი იქ ყოფნა იგრძნო; მაგრამ როცა მე მოვინდომე იმის ხელზე გოცნა, რომელიც მუსლზედ ედო, ნება არ მომცა და ხელი უკან წაიღო.

ამ დროს მე შექმელო დამეთვალა ჩემის გულის რაკი-რუვი. ცოტა ხნის შემდეგ მამა-რექტორმა თითქოს გამოიღვიძაო, ხელ-ნელა გამოსწია სტოლის ერთი უჯრა, ამოიღო წიგნების სია, ჩემს წინ დასდო და მიჩვენა თითოთ:

«დაკარგული სამოთხე» მილტონისა.

მე სრულებით ავირ-დავირიე; მე ვნატრობდი იმ წამს მიწაში ჩამძვრალევიყავ, რომ ჩემი შიში დამემალა.

რამდენიმე დღის წინად, სუთშახათს დღეს, მამი-ჩემის ბიბლიოთეკიდან მე ავიღე პირველი ტომი «დაკარგულის სამოთხისა» იტალიურს ენაზედ და შევინახე ჩემს ყუთში, საიდანაც პრეპეტრი ან რომელიმე სკოლის ზედამხედველი ამოიღებდა ამ წიგნს. დახედე სტოლს და დავინახე წიგნი, რომლის წყალობითაც მე ესლა უნდა დაესჯილიყავ.

— მაშ ეგრე, მოწყალეო სელმწიფეე, დაიყვირა იმან:— თქვენ გან მაგას არ მოველოდი, ეგრე უსდით მადლობას თქვენს აღმზდელებს მათის გულ-კეთილობისთვის? განა ამისთვის მოგცათ დემეტრე ჭკუა, რომ თვალები აისვიოთ და ორმოში ჩაცვიოდეთ? დემეტრე თქვენ ანგარიში უნდა მისცეთ, როგორ მოისმარეთ დრო და თქვენ კი მაგ დროს უწმინდურის წიგნების კითხვაში ატარებთ! ნაცვლად იმისა, რომ თქვენს ამსახაგებს კეთილი მაგალითი უჩვენოთ, თქვენ ვერცვლებთ მათში უწმინდურს სწავლას. ბისკოზა შენთან ანგელოზია! (ბისკოზა ეგელაზედ რუდ

მოწაფედ ითვლებოდა ჩვენს სკოლაში.) რა არის იმის ეშმაკობა შენს უწმინდურ სწავლასთან! იგი შენ, რომ მარტო მავ წიგნის წაკითხვა მომაკვდინებელი (რადგან ღმერთს ამ წამშივე რომ მოკვალი, (ღმერთმა ვი ნუ ჰქნას!) შენ უეჭველად საუფუნოდ დაიღუპებოდი? შეგიძლიან ამხედ გულ-გრილად იფიქრო, მოწყალეო სელმწიფე? ან იქნება იქამდის გამეცნიერდი, რომ ქრისტეს მოადგილის უცოდველობას უარსა ჰყოფ?...

ეს უკანასკნელი სიტყვები ისეთის მწუნვარებით იყო წარმოთქმული, რომ აღარ ვიცოდი რა მექნა. მამარქეტოვს სკლები ისე უკანკალებდა ძელეგარებისაგან, რომ მეშინოდა დამბლა ან დამართნოდა. მე დაუფინსე ცრემლები, რომელიც ღოუბზედ ჩამოსდიოდა და დასდიოდა ტანისამოსზედ.

ამ ალელკულის სიტყვების შემდეგ, მამარქეტოვი დაეყრდნო სტოლზედ. რამდენიმე წამის შემდეგ უფრო განხარებული ღაზანაკი დაიწყო. ვინც ვი შეხედავდა იმის სკლების ქნევას, არ იქნებოდა არ გაეცინა, მაგრამ მე ხიცილს როგორ გაგებდავდი; იმის ღაზანაკივადამ გავიგე მსოფლოდ ეს სიტყვები: მოკალეობა, —სისუსტე, —საუფუნო ცხოვრება, —იმის დედა, —ბოლოს დარეკა წარი. მოსამსახურე შემოვიდა.

— გამოგსაგნე ჩემთან საზურობილის მტველი, უთხრა მამარქეტოვმა: — და უთხარი გასაღები თან წამოიღოს.

ამ სიტყვების შემდეგ თითქოს გულზედ მომეშვა. მე ისე შევწუხდი ამის მადურებელი, რომ მზად ვიყავ ცეცხლში ჩავარდნილ ვიყავ, ოღონდ ვი მამარქეტოვის ჯანჯობა აღარ გამეგონა. მოსამსახურისა და გასაღების ჩხრიალის სმს. ეს იყო ნიშანი, რომ მოსამსახურე მოდიოდა. მამარქეტოვმა რაღაც ანიშნა მას და ციკად მითხრა: — კმარა. მე ვაკოცე სელზედ, და გაჩუმებული ვავევი უკან ტუსალების ყარაულს.

საშინელი რამ იყო საზურობილე, რომელშიაც მე შემიყვანეს. წარმოიდგინეთ ზეწაწინა ოთახი, დახალი და ნესტიანი, სადაც სინათლე მხოლოდ ზეწაწინა ფანჯარიდან შემოდის. ეს ფანჯარა კიდეც ისე ძალზე იყო, რომ წვალებით უნდა ჰტოვებულყოფიყო, თუ მინდოდა ცოცხალი მანის ცა დაქნახა. ამ ოთახის მოძაწითულობას შეადგენდა: ერთი ჩალის სკამი, ფიჭვის ზატარა სტოლი და ერთი კრანტი თავის ქვეშაგებით. ასეთი იყო ჩემი საზურობილე. მე არა მქონდა აქ არც წიგნები, არც ქაღალდი და არც სინათლე. ჩემი სასმელ-საჭმელი ზურა და წყალი იყო. ამხანაგებად მყავდა ოაგები, რომელნიც იატაკზე დაწობდნენ და ხანდისხან კრანტზედაც აცოცდებოდნენ სოლმე. ქარს უფრუნი გაუდიოდა და ახმრეკდა ჭიებისაგან დაფრუტურებულს ფანჯრის სტაჟებს. წარმოიდგინეთ, რა სიამოვნებაში უნდა გეოფილყოფილი!

ძალ-ძალ მიეგუდებოდი სოლმე ლოგინსედ... იმ ამბავმა, რომელიც მოხდა მე და მამა-რექტორის შუა, ძალიან დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემსედ. მაშ ასე, მე ძალიან დამნაშავე გეოფილვარ! მე ღირსი ვარ საუფუნო ტანჯვისა!... გული მიღელავდა ამისთანა სასტიკ გადაწყვეტილების გამო. ან რა არის საკრძალო ამ წიგნში? ჩემის აზრით—არაფერი. რომის ზაზმა კი აკრძალა ამ წიგნის ვითხვა. განა მე იქამდის მივალწი, რომ აღარა მჯერა ზაზის უცოდველობა? ან იქნება ისეთი ურწმუნო გავხდი, რომ ამოდ ვცდილობ ეს ცოდვა მოვიხანო? როგორ გავუტედე ამ ცოდვაში ჩემს მოძღვარს?... არასოდეს! უძვობესია მოკვდე! ის უსათუოდ არ შემინდობს ამ ცოდვას, და მამის რას იტყვიან ჩემი შედამხედველები? რას იტყვიან ჩემი ამხანაგები, როდესაც იმითან არ გეწიარები?

ეს ფიქრები დიდად მაწუხებდნენ. მერე ამ ფიქრებმა სხვა:

მიმართულებას მიიღეს. როგორღა ასრულებას ჩვენი განზრახვა? ჩემი მომსრეები უჩემოდ გახედვდნენ იმ დიდ საქმის შესრულებას? რასაკვირველია, ვერა. მართალია აღტრედ მისცემს დარბეებს ჩვენს ამხანაგებს, მაგრამ, ერთიც ვნასოთ, პრეტექტმა ის განზრახვა გაიგო და ჩაშალა. მერე?

ამისთანა სსვა-და-სსვა ფიქრები მიკლავდნენ გულს. მე წამოვსტი კრატოტიდამ, ავტოტდი ფანჯარასთან და დავუწეე ცასტქერა. ტქერთაჲ დავიღალე და დავიწეე კედელსედ ნაწერების ვითსვა. ეს ნაწერები სსვა-და-სსვა ასრისა იყო, დაწბანისლური და სსსანილო. ზოგი აჯანყებს ქადაგობდა, ზოგი თავიდაძმ სელ-აღებს, ზოგი შიშს, ზოგი სიმამაცეს. თუძტა ძალიან დარდიანად ვიყავი, მაგრამ იმ ნაწერებმა ისე გამიტაცეს, რომ ზოგიერთი დღესაც მახსოვს. აი ერთი ნიმუში იმ ნაწერებისა: თუ გინდა რომ შენი საქციელი აწავინ გაჭვიტსოს, სამასკის დასს უნდა ეკუთვნოდე. ამ წარწერილობის ქვეშ სისსლით ეწერა: «სტორტა.» ძალიან გამიკვირდა, რომ ამისთანა საქმეში იმას მოწაწილობა მიეღო. სტორტა იყო პირველ განყოფილების მოწაწე, ჩვენ იმას უნიჭო მოწაწედ ვთვლიდით და არც ჩვენის არეულობის საიდუმლოება იცოდა. მეორე ადგილს ეწერა ამბავი ერთის ყმაწვილის კაცისა, რომელმაც თსუთმეტი დღე საზურობილეში ჯდომა ირჩია თავის ამხანაგის გაცემას.

ამის შემდეგ უეტრად მწარედ გავიცინე, როცა წავიკითხე კედელსედ: «სიკვდილი აწსატასს!» ეს კედლის გუთსეში ისეთის წერილის ასოებით იყო დაწერილი, რომ ეტყობოდა ამის დამწერი მშიშარა უნდა ყოფილიყო.

კედელსე ნაწერების ვითსვაც გავათავე. თუძტა ჯერ კიდევ ადრე იყო, მაგრამ ჩემს ოთახში ისეთი სიბნელე სუიკვდა, რომ აწაფრის წავითსვა არ შეიძლებოდა. უსაქმობის გამო თავი ჩემს

მწარე თქმებს მიჰყვება. რამდენიც ღამე გადიოდა, იმდენი უფრო ახლოვდებოდა ჩვენის დაწყობილობის დრო და სიბრძნისაგან აღარ ვიციოდი რა მექნა.

უეტრად მოისმა წარის სმა... ჰერის-ჭამის დროის წარისა. «ჩასვეარ სხათის შემდეგ ჩემი განზრავა შესრულდება, მე გი იქ არ ვიქნები!» სიბრძნისაგან ხელზედ ვივინე. ჩასვეარ სხათი გადის... ვიდევ რეკავენ წარისა. ამ რეკის გაგონებზედ რაღაცა ურუნტელმა დამიარა ტანში; სმენად გადავიქცედი, კარებს აღარ მოვშორებოვარ. ოჰ, რა ტანვეა! ჩემი განზრავა ეხლა უნდა შესრულდეს... მგონია მესმის რაღაცა ფაქტ-ფაქტი... სმარობა, ფესის სმა... რა მოუჩვენარობაა! სუფიერილი და ფესის სმა ვიდევ ისმის... მე არ მოვუტყუედი! ჩხუბობენ... ოჰ, რატომ იქ არა ვარ! აი მეძახიან ვიდევ: «ჩემთან ღორენცო!» ამ ტყუილმა ძახილმა სრულიად მომიწამლა გუნება. მე თითქოს ბნელა მომივიდა... ხან იქით ვეწი, ხან აქეთ. მერე კარებთან მივედი და ხელები ვინაღამ დავიმტვრიე. კარებს გატეხს ვუზირედი... ტყუილი ცდა იყო! ამით ჩემი სისუსტე დამტკიცდა და მხეცივით დავიწვე ბღავილი. მე რომ შემძლებოდა უსათუოდ საზურობილეს გადავწვავდი; ან რომ მჭონიყო რამე იარაღი ეგ მე ვიციოდი როგორც მოვიხმარებოდი! შემდეგ დაქანტული ისე დავეცი ჩემს ქვეშეგებზედ, რომ ასე მეგონა სული ამოდის მეთქი. როდესაც თვალები დავსუტე, მეგონა ვეღარ გავსეული.

ბილში შეესტი, გამოძელებმა ვიღასაც სმაზედ, რომელიც სახელს მეძახდა. მე ეს ჯერ სიზმარი მეგონა, მაგრამ როდესაც მეორედაც მომესმა ძახილი, მაშინ კი ნამდვილად მივხვდი, რომ თავადის სმა იყო. მაშინვე წამოვსტი ზეზედ და ავტოტ-დი ფანჯარასთან.

— სადა ხარ? დაუძახე მე.

— აქა, საზღვრობილეში, — შენის ოთახის გვერდზედ.

მე დამავიწყდა შეთქვა, რომ ჩემის ოთახის გარდა იმ რიგზე კიდევ ბევრი ოთახები იყო, რომელთაც ჩემის ოთახისავე დანიშნულება ჰქონდათ.

— ახალი ამბავი რა არის ჩვენს განყოფილებაში? ვკითხე მე მას მოუთმენელის ცნობის-მოყვას ეობით.

— სრულიად არაფერი, მიზანრუსა თავადმა.

ამ ორმა სიტყვამ გამიჩაჩქარა ჩემის გულის დარღობა — მე გავუბიძგე, რომ ამანაში ეგება დრო ძალე გასულიყო.

— ჩემი საზღვრობილეში ყოფნა იცოდა, რომ შეძახდი?

— რასაკვირველია, ვიცოდა. მე მასანვე მივხვდი რაც ამბავი იყო, როცა უკან აღარ დაბრუნდი, და რომ უფრო გული დამეჯვრებინა საზღვრობილის ყარაულს ვკითხე. ის გამომიტყდა და უკვლავი მითხრა:

— შენ რიფსთვის ჩატყვეს აქა?

— იმისთვის, რომ, როცა ჩვენ დასაძინებლად მივდიოდით, ჰრეჭეკტს ვირი დაუძახე.

— ზატონსანს სიტყვას გაძლეე, რომ თუ არა სტყუი, ყოველ დანაშაულს გაზატრებ; მაგრამ, ერთი მითხარ, რად დაუძახე ჰრეჭეკტს ვირი?

— არაფრისთვის. ჰრეჭეკტმა იხივლა ჩემსედ ვინც-რეპტორთან, რომელმაც მითხრა ბოდიში მოისადგო; მაშინ მე ვუთხარ ჰრეჭეკტს: «ზატონსა ჰრეჭეკტო, მე ბოდიშს ვინდი იმისთვის, რომ ისე მოგეტყუით, როგორც ვირს, და თქვენ კი ვირიცა ხართ და სულელიცა.»

— დემრთმანი მართლა? მიკვირს ეს ამბავი. მაგრამ ეს და-

მე გაიკლის და შენ განგათავისუფლებენ. ეს ოთახები თავად-
ზისათვის არ არის გაძარტული.

ამ ჩემმა სუმრობამ ცოტა არ იყო გულზედ უბინა ჩემს
ამხანაგს და მან აღელვებულის სმით მიხვას-უსა:—სულ თავადი
და თავადი! განა მე დამნაშავე ვარ, რომ თავადად დაგებდე?
მეც მინდა, რომ უბრალო გლეხის შვილი ვიყო, იქნება მაშინ
მანაც აღარ შეგჯავრებოდი.

— გეფიცები, რომ არ მეჯავრები, შენ სუმრობა ანა გცოდ-
ნია, ვუთხარი მე, როდესაც გავიგე რომ გულ-წრთელად მე-
ლაშვარაკებოდა.

— ანა, შენ მე თვალთ დასანასხვადაც გეჯავრები, იქნება
წინად ამის ღირსიც ვიყავ, მაგრამ ესლა ვი, როდესაც გცდი-
ლობ გავასწორე ჩემი წინანდელი შეცდომილება, ეგრე სასტი-
კად აღარ უნდა მეკიდებოდე.

— გაწმუნებ ისეთ ცილსა მწამებ, რომელსაც ჩემს გულში
არ გაუვლია. თუ წინად...

— მე წასუფს დროზედ ვი არ გელაშვარაკები, ესლანდელ-
ზედ ვამბობ, გამაწვევტინა თავადმა. აი ამ წუთაში, როდესაც
მე შენ გელაშვარაკები, შეგიძლიან სთქვას, რომ ჩემდამი უნდობ-
ლობას ანა გრძობ? სუ თუ შენ მე ბრმა გგონივარ? იქნება
გგონია არ ვიცოდე, რაც მოხდა?... სწორედ ამ დღეს გადას-
წვეტიტე შენის განზრახვის შესრულება, მაგრამ მე ეჭვიანის თვა-
ლით მიუყურებენ და ისე მეჭტევიან, როგორც ჯაშუს.

მე გაკვირვებული შევსტქეოდი მას. მიკვირდა, როგორ
გაუგია ჩვენი განზრახვა მეთქი.

— მე ვი, გეფიცები, განაგრძე თავადმა ტირილით:—თავის
დღეში ჯაშუსი ანა ვეოფილვარ. ანავის ისე ძალიან არ ეჯავ-
რებოდა ანასტასი, როგორც მე, და კერც ანავინ ჩემსავით

მოულებდა იმას ბოლოს, თუ რომ ამხანაგები მომშველებოდნენ და ცოტადენი ჩემი ნდობა ჰქონიყოთ.

— მე ცოტას ხანს დავფიქრდი და მერე მედიდურად ვუთხარ: ყური დამიგდე, მე შენ არც ვაშუშადა გთვლი და არც უსინდისო კაცად. თუ მე არ გენდობდი, ეს იმიტომ კი არა, რომ მართლა სანდო არ იყავი, არამედ იმიტომ, რომ საქმე ძაბტო მე კი არა, სხვას უფრო მეტად შეეხებოდა. მითხარი ცარიელი პატროსანი სიტყვა, რომ შენ შეიძლება კაცი მოკენდოს და მე მხადა ვარ.

— შეგიძლიან მომენდო! სთქვა თავადმა. მას შენ გეტყობა არ იცი ჩემი თავი რისთვის ჩავსამენე საზურობილეში?

— რისთვის?

— მე ეგ განგებ მოვასდინე, სხვის დაუკითხავად... ძაბტო იმისთვის, რომ შემთხვევა მქონიყო შენთვის ჩემი სული და გული გადამეშალა, დამემსახურებინა შენი ნდობა და დამემტკიცებინა, რომ მე ამის უღირსი არ ვიყავ.

ისე გამკვირვა თავადის ამისთანა სიტყვებმა, რომ ღაზ-ღაგს ველან ვასეჩსებდი.

— იცოდე, განაგრძო ჩემმა ამხანაგმა:— სვალ თუ მე განმათავისუფლებენ და შენ არა, იცოდე, რომ მე აქედამ არ ვაკალ, თუნდა კიდევ აქ დავლზე!

სკოლის შეთქმულები მიმნდობნი არიან და ამ ბედნიერ უმწვილობის დროს აღტაცება და გულწრთელობა სჭარბობს და არაფრისა არ ეშინიან, რადგანაც შიში სირცხვილია. მხოლოდ როდესაც უმწვილი ცხოვრებაში გამოდის, მაშინ ეჩვევა უნდობლობას. ასე გასინჯეთ, ტუსადი ტუსადსაც აღარ ანდობს თავის გულის საიდუმლოებს, რადგან გაცემისა ეშინიან. სკოლაში კი ასე არ არის: იქ ვერ შესვლებით ვერც განგებ მოგ-

ზანაილს ჰირებს, ვერც ჯაშუშებს, რომელნიც ცდილობენ ჩვენის საიდუმლოების გაგებას. მე არც თავადის გულ-წრთველობაში მქონდა ეჭვი.

ამ დროდგან ჩვენ შორის დაიწყო გულითადი შეგობრება. შეძლებ კრთი-კრთმანკრთის გულის წადილის გამორცხადებისა, რომელმაც უფრო დაგვიკავშირა ჩვენ, მე ვუახლოე მას ჩემი განზრახვა და ზღანა; იმანაც შემატყობინა თავის შეძლება და სიმდიდრე და მძლევდა მე როგორც გინდა ისე მოისმარეო. ეს შეძლება და სიმდიდრე იყო თვით თავადი და იმის ორი მეგობარი, მათ შორის ბარელიც, რომელსედაც ისე იყო დარწმუნებული, როგორც თავის-თავსუდ. ამ ხსალის ჰირების მომატყობამ ჩვენი დასი შვიდ კაცად გადააქცია. ესლა კი სრულად საკმაო ვიყავით მტარვალის დასამარცხებლად. ჩვენ გადავწყვიტეთ არეულობა მოგვედინა. აგრეთვე ჰირობა დაკდევით მე ჭ თავადს ერთად გვემტყმუნა, როდესაც საჭერობილიდამ გამოვიდოდით.

გამოთხოვების დროს, როდესაც მე და თავადი ჩვენ-ჩვენს კრატობთან უნდა მივსულიყავით, ვუთხარი მას:

— აი ვიდევ რას გეტყვი: მტარვალის დამარცხებით საჭმე კიდევ არ გათავდება. ჩვენ თვით მტარვალობა უნდა გაგანადგუროთ და დავამყაროთ თავისუფლება.

— მზადა ვარ დაგესმარო, მომიგო თავადმა მთქნარებით, რადგანაც დამინების დროს რამდენსამე საათს ვლანჯარავობდით. მხოლოდ არ ვიცი კი როგორ მოვიქცე. შენ როგორც გინდა ისე განაგე ეს საჭმე; მე შენ ყველაფერში გუნდობი და ვერწმუნები შენს ჭკუა-გონებას. მე გურჩეულად ავასრულებ შენს ბძანებას.

— შენ როგორა ჭფიჭრობ, ვკითხე მე, — რესპუბლიკის მძარ-

თველებსკად? სპარტა, ათინა და რომი იმიტომ ბრწყინებდნენ, რომ რესპუბლიკური მმართველობა ჰქონდათ.

— მე ვთვლი, რომ რასაც შენ იმეძღვებ, ყველაფერი კარგი იქნება... ამისთვის ისე მოიქეც, როგორც შენ გინდოდა... ახლა კი როგორღაც მცია... ღამე მშვიდობისა.

— ღამე მშვიდობისა.

ერთის მხრით კიდევ მიამბობდა, რომ თავადი ყველაფერში მენდობოდა, მაგრამ ვწუხდი კიდევ, რომ იმას თავის-თავის რწმუნება არა ჰქონდა... «მაგრამ ეჭვს ვსთქვი ჩემთაგან: რომიც ხომ ერთს დღეს არ აშენებულა!...» და ამ ფიქრის დროს ჩამეძინა.

(შემდეგი იქნება).

მეცნიერის ბოროტობა

წაწესულის წლის «ივერიაში» იყო დაბეჭდილი რენანის ლექცია: «რა არის ერი?» მცირე, გაკვრითი შენიშვნა რედაქციისა მკითხველს აწმუნებდა მის. თანხმობას რენანის წარმომართქმულ აზრებთან. ჩვენ რედაქციაში სრულიად ახალი პირი ვართ, მისი დათანხმება არა-ვიტანარს ვაღს არა გვდებს; ამისათვის მკითხველს არ უნდა უგვირდეს გადათვალერება «ივერიაშივე» რენანის მიერ ბნელად გამართქმულის აზრებისა, თვით მკითხველი უნდა გრძნობდეს-რა ძნელია ჯერ ქართულის ყურნაღისათვის სწორე გზაზედ დგომა. ქართველ მწერალს ჯერ გარემოება, ცსოკრება არ აძლევს შემწეობას, რომ იგი რიგინად ემზადებოდეს ლიტერატულ ასპარეზისათვის, როგორც ემზადებიან სხვა ასპარეზზე გამოსასვლელად. ბევრი წილი ქართველ მწერლებისა ლიტერატურაში მუშაობენ დროებით, გავრით. ამ გვარ დაუყენებელ ლიტერატურულს წრეს თავის ნაკლებულება მოსდევს: ანც ერთს ყურნაღს ეს გარემოება არ აძლევს შეძლებას დაადგეს რომელსამე კვალსა, გამომსატოს თავისი პროგრამა, რომლის გადადგომა ყურნაღისათვის შეუსაძლო იყოს დაუსჯელად. გარეშე, დროებით შეკედლებულს მწერალს, თუნდა ნიჭიერიც იყოს, არ შეუძლიან აასრულოს ის მოთხოვნილება, რომელიც ყურნაღს ერთ კვალზე აყენებს. ქართულ ყურნაღში ხშირად შესვლება მკითხველი ერთსა და იმავე საგანზე ორს ერთი-ერთმანერთის წინააღმდეგს აზრს. ეს სენი

მარტო ლიტერატორებისაგან არ წარმოსდგება, მკითხველსაც დიდი მონაწილეობა აქვს ამაში. ვიდრე ჩვენი საზოგადო ცხოვრება არ შესცვლის კვალსა, არ დანებებს თავს დასუსტებულ კენესას და არ ამოიღებს ხმას თავის აგ-კარგიალობაზე, იმ დრომდე არავის არ უნდა ჰქონდეს იმედი ლიტერატურის გაუფრობესობისა. ყოველივე გაუმჯობესობის მიხედავით და ძაღვი, ჩვენის აზრით, უნდა მოსძებნოს კაცმა ცხოვრებაში და არა იმის გარეთ. თუ საზოგადოება არ ამოიღებს თავის წევრს შეძლებისად შეიმუშავოს თავის გონებითი და ზნეობითი ძალა, არ ათამამებს დანიერგოს გულში ჭეშმარიტება, სიმართლე, არ უზღის. სასიათს—სდიოს სიტყვათა და საქმიან ბოროტებას, —საიდან შეიძლება მოიპოვოს ლიტერატურამ თავის შესამუშავებლად მტკიცედ შეიარაღებულნი და განვითარებულნი პირნი? ზოგიერთა მკითხველი ისეთ მოთხოვნებსა სდებს ლიტერატურასა, რომ ყოველივე ფურცელი გატყინილი იყოს ბელეტრისტიკულ და პუბლიცისტიკურ წიკილებითაო. სასიამოვნო იქნებოდა ამ კეთილის-სურვილის ასრულება, თუ ვი ჩვენს გარემოებაში შესაძლო ყოფილიყო. ან რა უნდა უყოს ხალხმა, საზოგადოებამ ჭეშმარიტებას, რომელსაც ეს ხალხი და საზოგადოება მოკლებულია ყოველ საზოგადო ცხოვრების მხარეს? კაცობრიობაში მრავალი ჭეშმარიტება ტრიალებს, მაგრამ ზოგიერთა ხალხი ვი ვერ მისდგომია, ვერ მოუგაღწია სული და ვერ გამოუყენებია იგი. ჭეშმარიტება, ყოველივე საზოგადო აზრი იბადება თვით ცხოვრებაში, ხალხთა ერთი-ერთმანერთობაში და აზრსაც მაშინა აქვს ძალა, რომელსაც ცხოვრება და აზრი ერთი-ერთმანერთს წკრთინან და ერთი-ერთმანერთს უჩვენებენ მომავალის გზასა.

ლიტერატურა ბრძის მატარებელი ვი არ არის, რომ საითაც უნდადეს, იქით მიუღოს ცხოვრებას პირი. ლიტერატურა-

რას რომ შეეძლოს პირველად თავის-თავს უშეკლიდა, მოინ-
სნიდა პირიქით ლაგამს და მოჭყუებოდა აღმდინის სმით ლაშა-
რას. ამ ცოტას სანში, იმედი გვაქვს, უკანვე დავუბრუნდეთ
ამ საგანს მოსაღაპარაკებლად. დიდი-სანის ჩვენს ლიტერატუ-
რას ეჭირვება გადათვალეურება, მტერის და ხვასის მოშორება.
კარგად ვიცით ბევრი მწერალი არ დაგვრჩება მადლობელი ჩვე-
ნის სიტყვების ხაპითხვასზე, იმათ სულისა და გულის გამაძ-
ვარებისათვის; კარგად ვიცით ჩვენი პაწაწინა მწერლები უიერო-
ადვილად დასთანხმდებიან ხალხისათვის მზის გაქრობას, ვიდრე
თავიანთ ჭრატის შუქის მოშორებას; ჩვენ სულ ეს კარგად ვი-
ცით, მაგრამ მანც ვერ მოვიტყუნებთ, რომ არ ვივისროთ მს-
თი გადათვალეურება შემდეგში. ჟერ-ჟერობით ვი ჩვენ შეუდ-
გებით რენანის ლექციის გასინჯვას.

კრცლად გამოვრებას ლექციის შინაარსისას საჭიროდ არა
ვრაცხავთ. დიდ-ხანს არ გაუფლან იმის დაბეჭდვის შემდეგ და
იმედია—მკითხველს კარგად უნდა ახსოვდეს რენანისაგან წარ-
მოთქმული აზრები. ჩვენის აზრის შესასრულებლად საკმაო იქ-
ნება სოგიერთა ადგილების მოგონება, შეხერება მკითხველის
უურადლებისა სოგიერთა ტუზისზე.

ლექტორი იწყებს თავის სიტყვას იმით, რომ საგან-
ნაცია, თუმიცა გარეგანის შეხედვით ცხადია, მაგრამ ამ ცხად
საგანს ბევრი მძიმე შეცდომა გამოუწვევია. რენანი თითონვე
ჭხედავს სიმნელს თავის საგნისას ჭედილობს, ჭხირდება მკით-
ხველებს პირუთვნელად, გულ-გრილად მის განხილვას, მკვდარ-
სავით მოპურებას ცოცხლებისას, ერთის სიტყვით იგი ჭხედავს
საჭიროდ მიმართოს იმ მეტოდს, რომელსაცა ხმარობენ ეჭი-
მობის შესწავლის დროს, ე. ი. დანის ქვეშ შლას სხუელისას.

უნასოთ როგორ ასრულებს ლექტორი თავის დაპირებას.

ისტორიული ძაბვითა, რომ კარლს დიდის იმპერიის დაწესების შემდეგ დასავლეთის ევროპა დაიწყო რამდენსამე ერთ-თა შორის. დრო-გამოშვებით ყველანი ცდილობდნენ ერთი-ერთ-მანერთსედ გავლენის მოპოებას, პირველის ადგილის დაჭერას ევროპაში. რაც ვერ აღასრულა, ანუ უძვობესია ითქვას, რაც ვერ მოახერხა წარსულში კარლს მესუთემ, ლუდოვიკმა მე-თერთმეტემ, ნაპოლეონ პირველმა, შეუძლოა მომავალში სსკებისათვისაც. დანაწილება, დაყოფა ევროპის ხალხთა, — აი მიზეზი, რენანის თქმით — ევროპი სეხლანდელ მდგომარეობისა.

ეს ხალხთა განყოფილების მიზეზი ცოტა საეჭვოა. რენანის აზრი რომ საფუძვლიანი ყოფილიყო, ევროპის ესლანდელს მდგომარეობაში რომელსამე ექვს უნდა მოენდომნა სსკაზედ მფლობელობა, თავისთან გაერთიება, რადგან ანც-ერთ ისტორიის ეპოქაში ხალხნი ერთანერთთან ისე დაშინაურებულნი არა ყოფილან, როგორცადაც არიან ესლა. მთელი მეცნიერება, ტესნიკა უკანასკნელის საუკუნისა თითქოს ამ დაშინაურებისათვის წარუწავდა, მაგრამ ამ ხალხთა დასსლოებას სულ სსკა შედეგი ჰქონდა, ვიდრე ის, რასაც რენანი გვიჩვენებს და ყველასათვის ცხადია, რომ თუკად არ ჩაუვლია მას ევროპის ცხოვრებაში.

რაკი ხალხი დაეშვა, დაბინავდა მიწა-წყალზე, მას აქეთ ანც ერთ ევროპის ხალხს არ გამოუჩენია სურვილი სხვაზე უფლებისა, ან კი როგორ შეეძლო გამოეკვარებინა, გამოეთქვა ეს სურვილი, როდესაც თითონ თავის მიწა-წყალში თავისუფალი არ იყო, არ ეჭირა თავის ხელში თავისი ბედი და უბედობა. ხალხი, თითონ სხვის მონა, განა მოახერხებს სხვაზე უფლებას? უკანასკნელ დრომდის საკვირველი აზრი ტრიალებდა მთელის ევროპის მთავრობათა შორის. შიშით და ცარ-

ცვით მათ უნდოდან დაქმნავენათ მათდამი სიყვარული სალ-
ხის გულში. მებატონე ქედანის თვალში გლეხი წარმოად-
გენდა ხანჯის გუდას, ომის ძალას, რომელსაც უნდა ესახე-
ლებინა, გაგდო ხმა მისი მთელს სმელეთზე თავის-თავის გა-
წირვით. ამ გარემოებაში ფიქრი უფლებისა სხვა ხალხზე, კგო-
ნებთ, საეჭვო უნდა იყოს. თუ რაიმე სურვილი დაიარებოდა
ხალხში, ეს უნდა ყოფილიყო, რომ დაქმნებინათ მისთვის თა-
ვი, დაებრუნებინათ თავის ბინაზე და მოშორებოდენ იმის სა-
მუშაოს ავადაც და კარგადაც. დიდების-მოყვარეობა, მზგავსი-
ნაპოლეონ პირველისა, ლუდოვიკ მეთოთსმეტისა, ანც ერთ ნა-
ციას, შუგვიძლიან თამამდა ვსთქვათ, არა სძენია. სიამოვნებით
არ უყურებს ესლა ხალხი თავის მმართველობის განაწესებებს
სხვა ხალხზე და ამავე პარპაობას ისა სთვლის თავის ცხოვ-
რების შემავიწროებულად. საფრანგეთმა ნაპოლეონ მესამის დროს,
ესლანდელმა გერმანიამ ეს ძაგტი ცხადად დაგვანახვეს. უკვლახ
ხალხი დასავლეთის ევროპისა იმასა ცდილობს. ამ დროში, რომ
მმართველობა თავის ქერქში დააყენონ. რენანი მმართველობას
ხალხისაგან არ არჩევს, ხალხს მმართველობას უერთებს და რა-
საკვირველია ეს გაურკვეველობა ცოტას არ უშლის სიძარტლის
აღმოჩენას.

ევროპამ დაანება რომის იმპერიის 'ქორმას თავი იმ გა-
რემოებით კი არა, რომ ხალხი დაიყო, დაცალ-ცალკავდა, შო-
რი-შორს გავიდა, როგორც რენანი ამბობს, დაცალ-ცალკეე-
ბას სრულებით არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს სძველის ქო-
რომის დარღვევისათვის. უფრო საფუძვლიანი მიზეზი ამ ის-
ტორიულის მოკლებისა ხალხის ერთმანერთთან დასაღობა,
ერთმანერთის განცობაა და ის მნიშვნელობა, რომელიც ხალხმა
მიიღო უკანასკნელ საუკუნეში. ორის საუკუნის წინად თვით-

ვეული მიუღობელი ცდილობდა თავის სახელმწიფოს მოთხოვნილებას შინა დაგეგმვაში და გარეშე სახელმწიფოებთან არა უფიქროსი დამოკიდებული. მაშინდელ მინისტრებს მხოლოდ ეს სურვილი ჰქონდათ. ხალხთა დაშორება, მიუსვლ-მოუსვლელობა, სამხლელების შეკვრა, გაუნათლებლობა ათამბებდა წინადა თავ-მოყვარე პირს, რომლისთვისაც. დაშლული ომისა არაფერ არ იყო, თუ კი შეძლება მოიპოვებოდა. მეცნიერებმა საუკუნემ შესცვალა ეს გარემოება, ესაა ხალხი თავის-თავს ისე აღარ უცქერის, როგორც წინა საუკუნეში უცქერდა. ამასთანავე ყველა განათლებულნი ხალხნი ასე დაკავშირდნენ ერთმან-ერთთან, რომ რომელიმე უბედურება ერთის ხალხისა დას-ვრად ხდება მეორესაც. ბაბის მოუსვლელობა ამერიკაში უფროდ სტოკებს რამდენსამე ასი ათასს კაცს ეკროპში; ჭირსახულის მოუსვლელობა რომელსამე ეკროპის გუთხეში ძალა სწევს მუშა-კაცის დღეურ ფასს. ამ დაკავშირების დამ-ყარება მთლად ახალის ისტორიის საქმეა. მრავალ-გვარია ხალ-ხთა ცხოვრება და აი ეს მრავალ-გვარობა ერთისა ისე აი-რია მეორეს ცხოვრებაში, რომ ერთის ვნება ყველასათვის სა-ვნებელად ჩნდება. განა ამის შემდეგ შეიძლება წამოიწიოს ძე-ვლებურად რომელიმე პირმა საზარებად და ან ხალხი კი ზურგს მისცემს, რომ სხვის და თავის ცხოვრება ერთად დაარღვე-ვინოს!

ნაცია, კრი, პირველად საზოგადო საზარებად როგორც მიუღობელი თავის-თავისა და თავის მიწა-წყლისა გამოვიდა მე-თვრამეტე საუკუნეში. ამ საუკუნეში თითქმის პირველად იწყო მეცნიერებამ, ფილოსოფიამ ხალხის ჩავრება, დახსნება რა მდგომარეობაშია ც უნდა იყოს ნაცია სახელმწიფოში. მაშინ-დელმა ფილოსოფიამ დიდის სიმტკიცით წარმოსთქვა, გამოა-

აშკარავა ის მიზეზები, რომელნიც ხელს უშლიდენ სამოქალაქო თავისუფლებას, ხალხთა ერთმანერთთან თანასწორობას. საითკენაც ვი მიავსებო თავის ფიზიკური თვალთა ძილთა მართებამ, იგი ცხადდა ჰხედავდა, რომ უსწორ-მასწორობის უმთავრესი წარმომადგენელი არის სასგლმწიფოს ცენტრალიზაცია. ამისათვის ყოველს ღონისძიებას ხმარობდა მწერლობა მეთვრამეტე საუკუნისა რომ საზოგადოებისათვის ჩაეგონებინა ცენტრალიზაციის ბოლოს მოღება და დაფუძნება ასაღოს საზოგადოებისათვის თვით-მმართველობაზე, ავტონომიაზე. ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ თუ ეკროპს შესცვლის თავის ესლანდელ მიმართულებას და შეუდგება ძველს პრინციპს ცენტრალიზაციისას, უმტკუნოა საიდანმე ამოჭყდოს თავს კარლოსი ანუ ნაპოლეონი. საცა ფართოდ გაიდგა ფესვი ცენტრალიზაციამ, ყველგან ცდილობდა წინ გადაღობებოდა ხალხის სამოქალაქო თავისუფლებას. ძინანტუხებმა უმეტესი ძალა მიანიჭეს ამ სიატემას და ამიტომაც უფრო ხშირად იხენდენ თავს იმის ისტორიაში შინაპრების მოსურნე პირნი.

მეორე ჩვენის შინაშინისათვის ვარჩევთ პირველად გამოკსწორთ რენანის აზრები, თორემ თუ მეითხველს არ ახსოვს იმის სიტყვები, იქნება არ დაიფეროს, რომ გამოჩენილს საფრანგეთის მწერალს შეეძლოს ესე მოუფიქრებელი ბაასი. ესლანდებურად «წარმოდგენილი ერი (ნაცია), ამბობს რენანი, ახალი რამ არის ისტორიისათვის. ძველს დროში ამათინა ერი არ იყო. არც ეგვიპტე, არც ჩინეთი—ერთს ერს არ წარმოდგენდა. ეს იყო ადამიანთა ფარა, რომელსაც წინ მიუძღვოდა ძე მზისა, ანუ ძე ზეცისა. ეგვიპტელი მამულის-შვილი, ჩინელი მამულის-შვილი წარმოსადგენად შეუძლებელია. ძველმა დრომ იცოდნა რა არის რესპუბლიკა, ერთის ქალაქისაგან შემდგარი

სახელმწიფო, სხვა-და-სხვა სახელმწიფოთა კონტრედაქციის იმპერიის, მკრამ ან იცოდა რა არის ერი იმ მნიშვნელობით, რა მნიშვნელობასაც ჩვენ ვაძლევთ მას. ერთმანერთთან მიუღვამელ აზრების რამდენიმე სიტყვით ლამაზად შეხამებას მოხერხება, ნიჭი, დაოსტატება უნდა. ამ ტალანტს ვერაინ ვერ შეეცდება რენანს, თუ ლექცია «რა არის ერი» უურადდებაში იქონია. გასაკვირველია ლექტორისაგან შემდგვის სიტყვების წამოტყუარცხა: არ იცოდა ძველმა დრომ «რა არის ერი იმ მნიშვნელობით, რა მნიშვნელობასაც ჩვენ ვაძლევთ მას.» უბრალო მოკვდავს არ უნდა ესმოდას ამ წინადადების აზრის ძალა. ეს წინადადება რომ არ იყოს წარმოთქმული დიდის გამოჩენილის მწერლისაგან, ჩვენ უურადდებას არ მივაჭყევდით. კაცობრიობის ისტორიას სულ რომ ცოტა ვსთქვათ, რცხი საუკუნე მანც გაუკლია ძველის დროიდან და რა გასაკვირველი ან რა შესანიშნავია მეცნიერისათვის კაცობრიობის ფიჭრის ცვლას, ახლის შემინება ამ რცხ საუკუნის განმავლობაში. ერთსა და იმავე აზრზე დარჩენა დიდის ხნობით, ჩვენის ფიჭრით, ცხოვრების ფუჭად ჩავლას იქნებოდა. გასაკვირველი უნდა ყოფილიყო, რომ რცხ საუკუნეში კაცობრიობის შესედულობა თავის-თავზე და გარეგან ბუნებაზე უძრავად დარჩენილიყო. ან რცხი საუკუნე რად გვინდა, რომდესაც რენანს არ შეუძლიან წარმოსთქვას არც ერთი აზრი, რომელიც შეუცვლელად დარჩენილიყოს მარტო უკანასკნელ საუკუნეში. დიდი წინასწარ-მეტყველება არ უნდა, კაცობასთქვას, რომ ნაცია, როგორცდაც ჩვენ გვესმის ესლას, არის ნაყოფი ახლის ისტორიისა და ძველს დროს ჩვენი შესედულობა არა ჭქონდა მასზე. დიად, მკითხველო, რენანი დიდის მოფიჭრებით გვიმტკიცებს, რომ ხუთის წლის ზავში ასაკში მოსულს კაცს ვერ შეედრებაო. დავანებოთ ამ უნებურ მეცნიერის

ბოროტის თავი, და ვნახოთ რა საუნჯეს მალამს მისი წინადა-
დება.

რენანის გამოკვლევათა არც ეგვიპტე, არც ჩინეთი არ შე-
ადგენდენ ნაცრას; ისინი იყვნენ ხალხის გროვა, ნახირსავეთ
დამორჩილებულნი ზეცის ძისა. რა მსრინდანაც გინდათ შესე-
დეთ ამ აზრს, უსაფუძვლოების მეტი არა ჩანს-რა. იქნება რე-
ნანს იმის თქმის სურვილი ჭკონდეს, რომ ხალხის ძველი
ძეგლები ცოცხლის ღონითა სცდილობდენ თავიანთ თავი
ხალხზედ შორს დაეჭირათ და თავიანთ გვარი ზეციურ ძალას-
თან დაეხათესავებინათ; ამიტომ მსოფლიურ საქმეს თეოლო-
გიური სასიათი ეძლეოდა; ევროპოდა კაცობრიული, ეროვნ-
ული სასე და ასეთი უკუღმართი მოქმედება ხალხს ნახირსადა
ჭსდიდა და იმის ნაცრად წოდება შეუძლებელიაო. ეს სულ მარ-
თალი იქნებოდა: ადამიანის საქმეში კაცობრიული ძალა უნდა
ტრიალებდეს. მაგრამ რენანს როგორ დაავიწყდა, რომ ევრო-
პაში ჯერ კიდევ ბოლო არ მოღებია შემოსენებულს თეოლო-
გიურ სწავლას, ჩვენი უფლება ზეციურის ძალითა არის მონი-
ჭებული და მასთანა წართვის-მკებელია—ესლაც სშირად
ისმის სოლმე ევროპის საზოგადოებაში. ნუ თუ ეს ხალხს ნა-
ცრად განდომას უშლის? არა გვერნია. მშ უსათუო მიზეზი
ჩინეთის და ეგვიპტის უნაცობის, ის უნდა იყოს, რომ ეს ორი
ხალხი პიროვნებას მოკლებულნი იყვნენ ვნახოთ, როგორ
თავს გაიტანს ეს საფუძველიც. თვით რენანი ამბობს, რომ ნა-
ცრია, როგორც ჩვენ გვესმის, სახლის ისტორიის ნაყოფი არი-
სო, მაშასადამე არც ერთ ესლანდელ ნაცრის სახლს ისტორია-
ში ხალხის ძეგომარეობა, ჩინეთის ანუ ეგვიპტის ძეგომარეობას
არ უნდა ჭკავდეს. საუბედუროდ ამის თქმა არ შეიძლება. ცხრამეტ
თებერვლამდის, კიდრე რუსეთის გლეხი ბატონის სელიდამ თავს

დააღწკვლა, ყოველს ბატონს შეეძლო იმის გაყიდვა, ნივთზე გასცვლა, დედისათვის შეიღოს მოშორება. უმეტესი დაძვირება კაცისა, მკონია აღარ მოიპოვებოდას სამოქალაქო საზოგადოებაში. მამულის-შვილობა მონისათვის ისე ძნელია, როგორცადაც კაცისაგან იმ კვონის შეყვარება, რომლითაც სცემენ. ეველამ კარგად ვიცით-რა შორისა სდგას ერთმანერთზე საზოგადო სამსახური და მონობა და დიდი ხანი არ არის, რაც რუსეთი მონობის ჭირს მოშორდა. წავიბნეთ წინ და მოვაგონებთ მკითხველს რენანის განმარტებას ნაციაზე: ნაციას შეადგენს ის ხალხი, რომლის წარსულში მოიპოვება მდიდარი ისტორია და მოძვალში სურვილი ერთად ცხოვრებისა. რუსეთს რომ წარსულში შესანიშნავი ისტორია ჰქონია—ამაზედ უარი არ ითქმის. მოკიგონოთ, სხვა რომ არა იყოს-რა, შემდეგი ფაქტები: პოლშის სასულმწიფოს დაშობა, ჰეტრე პირველის რეჟიმმა, ნაპოლეონ პირველის ტასტიდამ ჩამოგდება, პარიზის აღება და სხვა. ეს სულ მონობაში შეასრულა რუსის ხალხმა და ნუ თუ მაშინ იგი ნაცია არ იყო? ლექტორის რეცეპტით არა, თუმცა რენანი რუსს უნაციობას ვერ დასწამებს და არცა სწამებს. მკითხველი კარგად ჰსედაფს რა აჩქარებით არის აჩონხნალი ლექტორის აზრები.

მეორე მაგალითი გერმანიის ცხოვრებიდამ მეთვრამეტე საუკუნეში უფრო ცხადად დაგვანახებს,—რა რიგად შორის არის რენანის განმარტება ფაქტებთან. გერმანიაში ლესინგის და გეტეს დროს, რომელთაც დაჭბადეს სულიერი ერთობა გერმანიის მთელს ხალხში, სშირად სდებოდა მიუღობელებისაგან ხალხის ყიდვა საქონელსავით. ეს ფაქტი უეჭვოა. თუ მართლად პირუტყუული მდგომარეობა ხალხისა, მას ნაციის სახელს აშორებს, მას გერმანიაც მეთვრამეტე საუკუნეში ნაცია არ უნდა ყოფილიყო.

ადვილად ასრულებს ლექტორი თავის დაზიარებას: ცოცხალს მკვდარსავით კვიდება და ცდილობს მისი სხეული დამალოს, დაჭეუწოს თავის დანის ქვეშ. კარგია, რომ ამ დაკუწვით პატარა სხივი მანც ეცემოდეს საგანს. ჩვენის ფიქრით, ეს დამლა-დაკუწვა ბავშვისაგან სათამაშოს დამტვრევასა ჰგავს. ჩვენ არა გვჯერა რომ რენანი ფთხილად კვიდებოდეს თავის საგნის გამოკვლევას.

უგელა ბოძიკის გამოკიდება შორს წავა: საყურხნალო წერილის მაგივრად მთელის წიგნის დაწერა მოგვინდება, სოციალუგის მთელის ერთის ნაწილის შემუშავება; ეს სხვა მიზნებიც რომ არ იყოს, ყურხნალის საქმე არ არის. თეორიულ ქადაგების გზას საზოგადო საკითხავი ყურხნალი კერ დაადგება, თუმცა ჭეშმარიტება განუშორებლად თვალ-წინ უდგას. ლექტორის ბნელ ლაპარაკის მიხედობას დასელთვნება უნდა. უბრალო მცნიერებას შეუჩვეველი მკითხველი ადვილად შეიძლება დარჩეს გაშტურებული ლექტორის წაკითხვის შემდეგ, კერ მისვდეს იმ დასკვნას, რომლის დაფუძნებაც რენანსა ჰქონდა განზრახული. ერთის მხრით რენანს ყური რომ უუგდოთ, სახელმწიფო და ნაცია, როგორც მაგ. საფრანგეთში, ერთს ჭერქში დადუღდენ, ერთს პრინციპს წარმოადგენენ და მათ შორის არავითარი გარეგა არ მოიპოვება. წინ წარბენა, მოუთმენლობა იჭნება მკითხველისაგან, თუ ეს პრინციპი მიიღო. ლექტორის დედა-აზრად. ლექტორის აზრი ისე უგზო-უკვლოდ დაიარება, ხანდისხან ისეთს ნახტომსა შვრება, რომ უბრალო მკითხველმა არ იცის როგორ მიჰყვეს: ხან სახელმწიფო და ნაცია ორივე ერთი ტერმინია ერთი და იგივე საგნისა, ხან სახელმწიფო და ნაცია სულ სხვა არის, როგორც მაგ. ავსტრია, სადაც სამი თუ ოთხი ნაცია ერთ სახელმწიფოშია მოქცეული.

რენანის აზრით, დადულება, ერთმანერთთან შეხება, დაკრება თავის ინდივიდუალურის სასისა სახლის ორგანიზაციის შესადგენად, მოხდება საერთო ენისა აუცილებლად საჭიროა ერთად სახელმწიფო ტერიტორიაზე დასასლებულ ხალხთათვის, თუ უნდათ, რომ სახელმწიფო და ნაცია ერთის პრინციპის წარმომადგენელი იყოს. უამისოდ სახელმწიფო ოსმალეთის გარემოებაში იქნება, სადაც ბერძენი და სომეხი, ოსმალთა და სლავიანი ისე გაცალკეებულნი არიან ერთმანერთთან, როგორც დაც იყვნენ პირველშივე, ოსმალთაგან დაპყრობის დროს.

პირველს პირობაზე რა მოგახსენოთ, აქ ექვს ფუტკ ალაგი არ უნდა ეჭიროს. თითონ რენანი ეწინააღმდეგება თავის აზრს, როდესაც შვეიცარიაზე და ამერიკაზე მიგვიითითებს. შეხება, ასიმილაცია ხალხთა სახელმწიფოში საჭიროდ ირიცხებოდა მანამ, როდესაც სახელმწიფო ცენტრალიზაციის დედა-აზრს მისდევდა, მასში პოკებდა თავის ცხოვრების ძალას. ევროპამ დანახა ამ პოლიტიკურ პრინციპის უკარგისობა ცხოვრებისთვის. მრავალ-გვარი შეტაკება, შური, გაუტანელობა, დაუნდობლობა ხალხთა შორის იყო შედეგი ამ დედა-აზრისა. გაერთიანება ხალხისა სახელმწიფოში ესლას ისე შეუძლებლად მინათ, როგორც ჭაერის ერთხანრობა სახელმწიფოს სხვა-დასხვა კუთხეში. მრავალი ისტორიული ძაკტები ამჟამად გვიჩვენებენ, რომ ძველ პოლიტიკურ მიმართულებას არავითარი სარგებლობა, ძლიერება არ მოუტანია სახელმწიფოსთვის. ზარალისა და ხალხის უღეტის მეტი.

რაც ითქმის სხვა-დასხვა ხალხის გაერთიანებაზე, ასიმილაციაზე, არ შეიძლება ითქვას ენაზე. ენას სულ სხვა ადგილი უჭირავს ცხოვრებაში. ნაციათ, თუ საერთო ენა არა აქვს, მსელი წარმოსადგენია ისტორიულს ასპარეზზე. თუ მართლაც ისტორია

არის განხორციელებული საზოგადო აზრი, აზრის წარმოთქმის ისტორიაში მუხჯურად არავის გაუგონია. ამას წინადა ჩვენ შევხვდით «დროებაში» დაბეჭდილ სტატიას, სადაც ავტორი დიდის კადნიერებით ლაპარაკობდა ენაზე. იგი ვერ მიმხვდარყო, რომ ენა ენის გულისათვის არავისათვის არ არის საჭირო და არც არავინ გამოეკიდება. ქართველის ლიტერატურისათვის ამის მიუხდომლობა გასაკვირველია. ენა ყველას ცხოვრებისათვის უნდა და მარტო ცხოვრებას მიჰყავს იგი წარმატებაში და არა აკადემიის მეცნიერთ. ეს მეტადრე ჩვენში ყველასათვის ცხადია, ვინც კი ლიტერატურას ადევნებს თვალსა. ხშირად შესვლება ჩვენს ასალ ლიტერატურებში და უფრო ბელეტრისტებში იმისთანას, რომელსაც სიტყვა ვერ უპოვნია თავის აზრის გამოსათქმელად. რა არის ამ ნაკლებულების მიზეზი, იქნება «დროების» წერილის ავტორი მიხვდეს.

კერძო გამოკიდებას რომ თავი დაკანებოთ, არ ვეძიოთ დღე ნაციის დაზადებისა და მის სასულმწიფოსთან გაერთებისა, შეიძლება ეს განმარტება მივიღოთ: ნაცია არის პოლიტიკური და საზოგადო პირი, ნაწილი კაცობრიობისა. არც ერთი ისტორიული ფაქტი, არც ძველისა და არც ახლის ისტორიისა, მგონია არ ეწინააღმდეგებოდეს ჩვენს განმარტებას. კარგადა ვგრძნობთ, რა ნაკლებულებაცა აქვს ყოველ საზოგადო პირდაპირ აღსნას. იმედი გვაქვს ბოლოს დავანახოთ მკითხველს, — რა გზას ადგია სოლმე მეცნიერება ამ გვარ საგნის შესწავლის დროს.

ძველი ნაციები, თუმატა მრავალის მხრით განიხივეიან ასლებისაგან, რომელთაც პოლიტიკური პირუკნება მიიღეს, მაგრამ მკითხველს არ უნდა ავიწყდებოდეს, რომ ძველს ნაციებსაც მრავალი კეთილი ღონე უხმარიათ კაცობრიობის წარმატებისათვის, მრავალი სიკეთე მიუძღვით. ნაციას — თავისუფალ პო-

ლიტიკურ ზიზს—როგორც უყურებს რენანი, ჯერ ცხოვრებაში ძირი არ გაუღვამს. ლორენი დღეს ერთის ნაცის ნაწილია, სვალ გარემოება ვალდებულსა ჰხდის იგივეს მეორის მხე, თუ რაგულობის დაწამება არ უნდა. გავხედავ ღ კეითხამ მკითხველს: რა სურვილი აღმოაჩინა თითონ ლორენმა საფრანგეთიდან განშორებისა და პრუსიასთან შეერთებისა? თუ ნაცია—სულიერი არსებაა, ისტორია,—რა აქვს ლორენს საერთო პოზიციასთან ან რაიკვს პრუსიასთან? ნუ თუ რაის საუკუნის განმავლობაში საფრანგეთთან ცხოვრებამ არ დასდო მას დამლა ღ კხლა სხვა რაი საუკუნე არ მოუნდება ამ დამდის აღმოსაფხვრელად? ვინ არის იმისთანა მოუთქმებელი, რომ სჯეროდეს ლორენისა და პოზიციის სამუდამოდ დაკავშირება პრუსიასთან. ან რა დარჩა ლორენს საფრანგეთისა, რეკლამაციის პრინციპების გარეთ, რომელნიც საზოგადოდ მთელის კაცობრიობის საკუთრებას შეადგენენ? მათედი გადასახადი პატრებისა, სიმშლილი, რიშელიე, ნაპოლეონ პირველის სამარ გულზე რბენა? ამ გვარი საკუთრება ყველგან მოიპოება. უბედურებას კვრც ერთი ხალხი საკუთრებას ვერ დაარქმევს.

უპირველეს მიზეზებზე, რომელნიც ნაციასა და სახელმწიფოს ერთსა და იმავე სახეს აძლევენ, სიტყვა არ მოიპოება ლექსიანში; არც სკენ გამოკვიდებით ამ გამოკლებულ მხარეს, მხოლოდ ტრისიუბსავით მოკიგონებთ ზოგიერთა მიზეზებს, რომ მკითხველს თვალწინა ჰქონდეს წარმოდგენილი,—რა გარემოება შეედიდა სახელმწიფოს ნაციასთან დადულებასა. თავი და თავი გარემოება იყო რაი: პირველი არსებობდა იმ ქეოდალურ წყობილებაში, რომელიც დაარსდა რამის იმპერიის დარღვევის შემდეგ; მეორე ქალაქების მცხოვრებელთა გაძლიერებაში. ამ უკანასკნელთა შემწობით კოროლს მიეტა ძალა ქე-

ოდალი უგნებელი გაეხდა თავის პოლიტიკურ მიმართულების-
თვის. არსად არა ჰქონიათ ამ გარემოებათ ისეთი დიდი გავ-
ლენა, როგორც საფრანგეთში და არსადაც არ გაერთებულა ნა-
ცნია სასკლმწიფოსთან ისე, როგორც იქ. სარწმუნოება, ეტნო-
გრაფია და სხვა მრავალ-გვარი მიზეზებიც, გაუგებენი არ
იყვნენ, მაგრამ ამ ერთობის დადულებასში პირველი ადგილი არ
ეჭირათ. ისინი ხან აძლიერებდენ, ხან ასუსტებდენ ზემოდ ჩვე-
ბულ მიზეზებს.

თვითეულ საზოგადო ისტორიულს განონს ყოველს ხალ-
ხზე ერთ-რიგი გავლენა აქვს. ვისაც კი ბუნების მეცნიერება
შეუსწავლია, სხვა-გვარად ვერც კი წარმოიდგენს ამ განონს.
აღმოსავლეთს და დასავლეთს ისტორიულ განონში ისეთივე
მნიშვნელობა აქვს, როგორადაც მთასა და ბარს ხალხის ცხოვ-
რებაზე. თუშცა მთა და ბარი არხეკს კაცსა და საზოგადოებას,
მაინც მკითხველმა არ უნდა დაივიწყოს, რომ ეს გარჩევა კერ-
ძო მხარეს შეეხება, ნიადაგი კი კაცისა, საზოგადოების ბუნე-
ბისა, ყველგან ერთი და იგივეა. სიმძილი, ცრუ-მოწმუნეობა,
არეულობა ყველგან ერთ-რიგად მოქმედებენ. რენანს სლავია-
ნოქილსავეთ ჰგონია, რომ დასავლეთის ხალხის ცხოვრება იმ
ისტორიულ განონებზე მიმდინარეობს, რომელთაც არავითარი
გავლენა არ აქვთ აღმოსავლეთის ცხოვრებაზედაც. დასარწმუ-
ნებლად თავის სიტყვისა ლექტორი თამამად ახველებს ავსტრია-
ზე, ოსმალეთზე და ცდილობს თით-დადებით დაგვანახვოს ეს
განსხვავება.

გარეგანის შესუდულობით რენანი ორ-ნაწილად ჰყოფს
მთელის ევროპის ხალხთა. ავსტრიის იმპერიის წარსულს ცხოვ-
რებას რომ დაუკვირდეს კაცი, ადვილად დაინახავს იმავე საყო-
ველთავე მიზეზებს, რომელნიც ევროპის დასავლეთში მოქმე-

დებდენ. ავსტრიასაც თავის-თავის შენახვის სურვილი აფატიცებდა და არჩევინებდა ცენტრალიზაციის სისტემას, რომელიც ოსტატურად დაამყარა სათრანსპორტის დინამიკამ. მაგრამ ავსტრიის ნაკლებულობამ, ე. ი. ძლიერ ქალაქების მცხოვრებთა უფლებამ, იძულებული გასადა სელი ჭკოდალებისთვის გაეშვირა და მათის შეწყენით დაემყარებინა ცენტრალიზაცია. ორის საუკუნის წინად უცენტრალიზაციოდ სასკელმწიფო (ესთხოვ მკითხველს სასკელმწიფო და ნაცია ერთად არ აურიოს) იშლებოდა, ირღვეოდა როგორც მოშლილი იყო უკანასკნელ დრომდე გერმანია. არც ერთ სასკელმწიფოს არ შეეძლო გადასდგომოდა ამ სასკელმწიფო მოთხოვნილებას, თუ თავის გატანა უნდოდა სალსში. პოლშიმ ვერ დაინახა, ვერ გაიგო ეს თავის დროის მოთხოვნილება და ამ გაუგებრობამ მოულო კიდევ მას უდროოდ ბოლო.

ოსმალის გადმოსვლა ევროპის ნიადაგზე დასავლეთის ხალხის გაღვიძების დროს მოხდა და ამ ჭაკტმა უმნიშვნელოდ არ ჩაიარა ოსმალეთის ისტორიისათვის. მაშინ ევროპის დასავლეთს თითქმის გაეარა ის მდგომარეობა, რომელიც ოსმალეთს ხელახლად უნდა დაეწყო. ეს ორი ერთმანეთის მიუდგომელი მიმართულება ევროპის სასკელმწიფოებში ძნელად მოსათავსებელი იყვნენ. შეტაკება აუცილებლად უნდა მომხდარიყო მათ შორის. მთელი ისტორია ოსმალეთისა ცხადად გადაგვიშლის წინ ამ ორის მიმართულების ბრძოლას. ოსმალეთი პირველი დამკვირვებელი ევროპაში ან თავის-თავს იცავს, ან სხვას ესმება. გარემოება, წარსული მისი ისტორია შეტზე არაფერზე ამხეკებს. ცხოვრება არ აძლევდა ოსმალეთს დროს, მიხედ-მოხედა თავის ესალ დაჭერილ მიწაზე და შესდგომოდა, დაეწყო შეთვისება იმ ისტორიულის პერიოდის, რომელიც ევ

როპას გაეარა. უნებ გადახალისება, ძველ ჩვეულებათა თავის-
დანებება შესაძლო არ იყო ოსმალეთისათვის და არც სსვისა-
თვის არის შესაძლო, თუ თითონ ხალხმა არ მოისურვას.

აი რა იყო ოსმალეთის დანაშაული ევროპასთან. საწმუ-
ნოებს, როგორც ბუქრსა ჭკონია, არა სჭერია პირველი ად-
გილი ამ ბრძოლაში, თუმცა უმნიშვნელო არ არის. კათოლი-
კებს (ოქრანებს) თავიანთ ინკვიზიციით ნაკლებად არ შეუყენე-
ბიათ კაცობრიობის წარმატება; გერმანიას, შთელის საუგუნის
გავლის შემდეგ, კიდევ აჩნდა კვალი ოც-და-ათის წლის ომისა.
უდროვოდ დავიწყება ისტორიულ ფაქტებისა ახედვინებს რენანს
შემდეგს სიტყვებს: «უკლებან და ყოველთვის ერის განერთებას
წინ მიუძღოდა რაიმე ღრმა ისტორიული მიზეზი, ამ გზარ
შემთხვევაში დედა-აზრი თავს იჩენს თვით იმისთანა მოულოდ-
ნელს მოკლენაშია, რომელიც პირველის შესხდევით უნდა აბრ-
კოლებდეს მას: ჩვენს დროში იტალია გაერთდა შემდეგ მტრი-
საგან დამარცხებისა და ოსმალეთი დაღუპა მისმა გამარჯვებამ.
ყოველივე დამარცხება წინ სწევდა იტალიის საქმეს და ყოველივე
გამარჯვება ოსმალეთს უფრო ღ უფრო დაბლა სცემდა; ამიტომ
რომ იტალიის ხალხი არის ერი და ოსმალეთისა კი მცირე-აზიის
გარეთ ერი აღარ არის.» უკეთესი მაგალითი ლექტორის გა-
უფთხილებლობისა საჭირო არ არის. აქ თითოეული ფრანსა პირ-
დაპირ დახანსვებს მკითხველს, რა რიგად ხმარობს ავტორი თავ-
ვის დაპირებულ მეთოდს. აი რასა ქვიან თვალების ახვევა, რა-
სა გვპირდებოდა რენანი და რაზე შეაკავა თავისი აღთქმა, ვნა-
ხათ იქნება ფრანსებში მაინც ბუღს: დამალული ტექნიკური
ავიღოთ ის ფრანსა, რომელზედაც შეგწვივით გაძღწია: «ოს-
მალეთი მცირე-აზიის გარეთ ერი (ნაცია) აღარ არის.» ფთხი-
ლი მკითხველი, უგჭკლდა, იკითხავს—რატომ? სწორე სით-

ხრათ, მკითხველ, ჩვენც არ გვესმის, რა უნდა ეთქვას რენანს; თუ ოსმალს უნაწილობას გაუნათლებლობას, ბოლიტიკურ გამართებლობას დაკაბრალებთ, ვიცით, ამაყად ჩაიტინებს გამჭრიახი მკითხველი და «წამოიძასებს: განა სხვა ნაციები კი განათლებულნი, სრულად გამართულნი არიან? უკაცრავად, ჩვენც გავგიგია, რომ ევროპაში ბევრს ხალხს უჭირს კიდევ განათლება, გამართვა სასკელმწიფოსი.» მას რითი ახსენათ ოსმალს უნაწილობა ბალკანის ნასკვარ-კუნძულზე და ნაციობა. მცირე-აზიაში? თვით რენანი გვეუბნება—ეტიმოლოგიას არავითარი გავლენა არ უნდა ჰქონდეს სახლის ნაციად გადაქცევაზე. მოდი და შენ გაიგე ამის შემდეგ, რას მოასწავებს რენანის სიზმარი; რაც არ არის ევროპაში ოსმალ, მცირე-აზიაში გადასვლით გადაქცევა, — რენანის სიტყვა ამის საბუთია. უმჯობესია დავანებოთ თავი ამ გაუგებელ ძრას; ნამდვილი სწავლული უმჯობესია მოიგონებდა რასმე, მოწინისკრამდა. თუ საჭმე იჭნება არ ახსენა, სიტყვებს მანაც ბევრს იტყუდა, ჩვენ კი იმულებული ვართ უკან დავიწიოთ. სხვა ძრასები რენანისა უფრო დაუფიქრებლად არის ნათქვამი, თითქო ძრასის შედგენაში გონებას არ ემუშავოს. როგორ დაამყარა იტალიის ერრობა მტრისაგან დამარცხებაზე და ოსმალეთის დაღუპვა-გამარჯვებაზე — ძნელი მისახდომელია. კაცმა რომ ვისმე უთხრას ჭირმა ხალხი განძლიერა, ავად-მყოფობა აღამიანს ძალას უმატებსო, სიმძილი აღონივრებსო, — ფიცია არ უნდა რომ ეს ღაპარაკი ბოლოად იჭნება მიღებული. ბოლიტიკაში ჯერ სშირად შეიძლება ამ გვარი ბოლო და ეს ბოლოა ზოგიერთა გამჭრიახ მკითხველს ღრმა მუცნიერებად მიანინა. რენანის აზრიც, — იტალიის ერრობა დაიბადა დამარცხებათა შემდეგ და ოსმალეთი გამარჯვებთ დაღუპეს ხსენებულ ბოლოზე შორს არ მიდის.

ისტორიული ჭაკტი აწას დროს არ არის შედეგი მატოვის მიზეზისა. ყოველთვის მრავალ-გვარი გარემოებაა ამისი მწარმოებელი, ყოველის მართთ საფუძვლიანი გასინჯვა ამ მრავალ-გვაროვან მიზეზებისა ჯერ მეცნიერებისთვის მოუხერხებელია, მეტადრე ჩვენში. რაზედაც რენანი თითოს ადებს, ვითომც ეს ყოფილიყოს იტალიის გაერთების მიზეზი, — სულ უნაღოა. აკლებას, ამოყუტას, დარბევას თავის დღეში არაყენ არ გაუმაგრებია, არ გაუერთებია. დამარცხების შედეგი ყოველთვის მტრისაგან დარბევია. მას რას ამბობს რენანი, — იკითხვამს მკითხველი. განა თითონ კი არ იცის რომ გამარჯვებულს წახდენა არ შეუძლიან და დამარცხებულს გაკეთება? ან როგორ უნდა აიხსნას ოსმალეთის დაღუპვა, იტალიის გაერთება?

ერთი მიზეზი ოსმალეთის დარღვევისა ზემოდ იყო ნახევრები, მეორე — მკითხველმა უნდა ეძებოს იმ გარემოებაში, იმ სოციალოლოგიურ ჭაკტებში, რომელთაც მოუღეს ბოლო პოლმას, საქართველოს, უღონობა ქართულის ლიტერატურისა თავს გვანებებინებს ამ საინტერესო საგნისათვის. სოციალოლოგიის შეუსწავლულობამ ბერს მწერალს ოსმალეთის დაღუპის მიზეზად მიაღებინა მისი სარწმუნოება, რასა, ოჯახობის მოწყობილება. მკითხველი, რომ დაატყუარდეს ამ მიზეზებს, ადვილად დაინახავს საიდანაც მიეცემა მათ დასაბამი. წინანდელს ბრმა ცრუ-მორწმუნეობას ხალხისას ყოველი არა-ქრისტიანი ერი ღვთისაგან წყუული ეგონა და მისი აღორძინება, კეთილ-დღეობა ქრისტიანობის, ღვთის სიყვარულის წინააღმდეგი, შემდეგში უსწავლულობამ ეს ცრუ-მორწმუნეობა გასადა ოსმალეთის უკან დაწევის ძაჩვენებელ მიზეზად. სხვა კეროვში მცხოვრებ რასებს ოსმალეთსე ნაკლები ურიგობა არ ჩაუღენიათ, მაგრამ არც ერ-

თი სწავლული ამ ურთობას მათის წასის ბუნებრივს თვისებას
არ დაახრახლებს.

იტალიის გაერთება უფრო ცხადად დაგვიანსკებს რენანის
შეცდომას. მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ იტალია განთავისუფ-
ლებადის რა ძლიერ სასიკვდილოდ გაკვების ქვეშ იყო. ერთს
გვერდს, ერთს მსაჩუქრს იტალიისას განაგებდა ნაპოლეონის პო-
ლიტიკა, მეორეს—ავსტრიისა. თუბრა რაივეს პოლიტიკა ერთ-
სა და იმავე ნიადაგზე იდგა, ერთისა და იმავე მდგომარეობი-
დამ აღმოსცენდა, მაინც კიდევ მათ შორის შუღლი დიდი იყო.
ნაპოლეონს სიკვდილად მიანდა ავსტრიისაგან იტალიაში მან-
რა იქნის მოდგმა, განაწესება; იგი კარგადა გრძნობდა, რომ
საფრანგეთი, რომელსაც იგიცის გატყისთ, ქურდულად გაუხდა
იმპერატორად, მოაგონებდა შემდეგში იტალიელების დასაგვიანს.
თავინათ მხრით იტალიის მამულის-შვილებიც ყოველ ღონის-
ძიებას ხმარობდენ დაენახებინათ საფრანგეთის ნაციისათვის რა
მდგომარეობაში ჩაგდო იტალია იმათმა უზურპატორმა. დღე-
დღეზე ელოდენ იტალიელები ნაპოლეონის სამეფო ტახტიდამ
გადმოგდებას. ნაპოლეონის საფრანგეთიდან მოშორება იტალიის
ხელის გახსნად მიანდათ. თვით უზურპატორისათვის ეს დაფა-
რული საქმე არ იყო და ამიტომ ცდილობდა იგი მოეგო იტა-
ლიელების გული, მისდგომოდა, დაკავშირებოდა მათ ავსტრიის
მოლობელობის ამოსაგდებად იტალიაში.

სამუდამოდ საფრანგეთის დაპყრობა ვისგანმე შეუძლებე-
ლი იყო; ბრძან კი შეატყობდა ამას საფრანგეთის მეცხრამე-
ტი საუკუნის ისტორიას. რესპუბლიკის პარტია დასბუელი,
დაშლილი 1849 წ. ხელახლად, რამდენისამე წლის შემ-
დეგ, შეუდგა თავის გამართვას, ხელის თანაგრძნობის მოპო-
ებას. შემერთალი, შემინებული პარტიის ქუჩებში ბრძოლისაგან

სათრანგეთი სელ-ხელა მოდიოდა თქმის, ტყვეობით დასა-
 ცქროდა ნაპოლეონის ქმნილებას. მისათებლობა გრძნობდა რა-
 საც ნიშნავდა სათრანგეთის სათქმისა და შინაურ განქმობასე
 და ეძებდა შემთხვევას თვალი შინაური პოლიტიკისაგან სურ-
 ლებინა. იტალიის საქმე, იტალიელების განთავისუფლება დრო-
 ბის მოთხოვნისა და დახმავა ნაპოლეონს მესის ამცლილებე-
 ლად.

ავსტრიის თავის ღმრთობით გუბანთულობით ნაკლებად
 არა შეკლებდა იტალიის ერთობას. ამ იმპერიას, რამდენისამე
 ჯერა საღისისაგან შემდგარს; ყველამ შეაქცია ზოგბი; იგი ყო-
 ველის მხრისამ უკმაყოფილობის მეტს ველისაგან პოება, ვენ-
 გროს, გალიცია შეუპოვრად ემზადებოდენ ასაჯანყებლად; ნემ-
 ცებმა და სლავიანებმაც ვი იგრძნეს რა წუობილებაც სუფევს იმ-
 სახელმწიფოში, რომელშიაც პირველის კაციდამ, — მინისტრი-
 დამ უკანასკნელ მწერლამდე ყველანი იმულებულნი არიან პოლი-
 ტიის ჯამუშებად გადაიქცნენ. ერთის სიტყვით საღისმა აჭარა-
 გული თავის მისათებლობას და შემთხვევას ელოდა, რომ მისათ-
 თებლობის მიმართულება შეეცვალა.

ამ გვარი დამსუსტებელი მესესებთ იტალიის გაერთიების
 მტრებისა სსვა განქმობებშიაც მოიპოვებოდა. ჩვენ მხოლოდ
 ზემო-მოყვანილი ჭაკტები იმითომ დაგასახელოთ, რომ რენა-
 ნის ლექციის მკითხველს მართლა შემძრბობად რა მიეღოს
 სიტყვები: იტალიის ერთობა იშვა დამარცხებაში რაც საღისს
 უსუსტებს ძლავს, რთმეც ბრძოლის დარადს; სიბრყვე იქნე-
 ბა, რომ იმისგან ვინმე კეთილ დღეობას მოელოდეს, რვიო-
 ვეულ იტალიის დამარცხებას მოჰქონდა მისთვის სიღრმისე-
 ლონის დასუსტება, ახრესაც იტალია ვერას დროს ვერ მო-
 პოება თავის ერთობას დამარცხებაში, ვი მის მტრის ავს-

ესტრიას თავის უგუნურობით უსტივით ან კ'მა თავისივე თავი. ავსტრიის უბედურება გამაჯვება ეი ან იყო, — ეს იყო უგუნური მოხმარება გამაჯვების ნაყოფისა. საკვირველი უნდა იყოს, რომ ვაცმა, სიძლიერე, სიძთაუღე აგებულებისა ვაცის დამღუპვად ჩასთვალსო. სიძლიერე თავის დღეში ან აქნება ვაცის დამღუპვა თუ რიგზე მოხმარებენ მას, თუ ვაცი თავის-გაუქმდრობას, ავ-მუცლობას ან გამორუღვა და სიმსუნავით სტომაქი ან დაისხუელა.

მკითხველი შეიძლება უკმაყოფილოდ დამჩქეს, შეიძლება კაკვირვებით იკითხოს — ნუ თუ ჩვენს თავის ლექციას ან უთქვამს აწი, რომელიც ქემანაიტებად შეიძლება მიიღოს ადამიანმა? რადა, ჩვენს მრავალი კეთილი აწი და სურვილი აქვს ვაძლიერი თავის ლექციასი, მაგრამ ეს კეთილი აწრები კვამოდ მიგვანია, ლექციას დედა-აწრად ან ვსედავთ და ამისათვის ყურს ან ვათსოვებთ. სასოგადოებაში, მეცნიერებაში ზიარეელი ალაგი უჭინავს სასოგადო დედა-აწრს, სასოგადო მიმართულებას, ქვეყნისაზე შესედელობას. ეს აყენებს ვაცსაც და მეცნიერებსაც კვალზე, ეს აძლევს ღონეს სასოგადოების მოთხოვნისა, მეცნიერების შემუშავებას. ჩვენს თავის დიდი სახია ვაძლიერება მეცნიერების სასოგადო მიმართულებისათვის, ძილოსოქია დიდი სახია მათგან ალაწას მოკლის შესანიშნავს; ვკამო შესწორება რომლისაზე სპეციალურის საგნისა, რასაკვირველია მათგან შესაძლებელია, მაგრამ მიმართულების მიცემას მეცნიერებისათვის აწივინ ან მოკლის, ეს ან იციან მართო ქვეყნიდამ ვამდგამს სწავლულებს.

კული რომ აწივინ აუხვარდეს ჩვენგან უხედად მოკიდებებისათვის საფრანგეთის გამორჩენილ მწერალთან, ვამოვწერთ და სასოგადოებად ლექციადამ რამდენსამე ლექციონის აწრსა. იმე

დი გვაქვს ეს გამოწერა ცივს წყალსავით გაღუვლის აღლავებუ-
 ლებს გულზე—«ერი არის სულ-გონიერი არსება. რაი რამ
 შეადგენს ამ სულს, ამ გონებრივს არსებას და ეს რაი რამ
 თითქმის ერთი და იგივე საგანია ერთი წარსულში, მეორე აწ-
 მყოში: ერთია საერთოდ მთელობელობა უწინდელ მოგონებათ
 მდიდარ ნაანდერძებისა; მეორე არის აწინდელი ერთმანერთ შო-
 რის თანხმობა, სურვილი ერთად ცხოვრებისა და იმ სამკვიდ-
 რის გაძლიერებისა, რომელიც განუყოფლად მივიღეთ წარსუ-
 ლის დროებიდან.» კმარა, ამ მცირედის გამოწერადანაც სჩანს
 რენანის ბრმა-ყრუ ლაპარაკი, დაუფიქრებლად სიტყვების ხმა-
 რება. კვითხავთ ჩვენ—რითი შეიძლება აღითვალოს ნაციის ის-
 ტორიის სიმდიდრე ისტორიულ ასპარეზზე, რა არის ზომა ამ
 სიმდიდრისა? ან შეიძლება იკითხოს ისტორიის შემსწავლელმა:
 რაშია ისტორიის სიმდიდრე სამხედრო თუ სამოქალაქო ის-
 ტორიაში? თუ სიმდიდრე ისტორიისა არის სამხედრო ცხოვ-
 რება, მაშ რამაღეთი უნდა მდიდარი იყოს თავის ისტორიით
 სწდილობის ამერიკის შტატებთან შედარებით. რთხი საუკუ-
 ნა, რაც რამაღეთი განუწყვეტლად ებრძვის კეროპას, სწდი-
 ლობის ამერიკის შტატებში კი ამ გვარ ცხოვრებას ვერა ეპოვთ.
 თუ სამოქალაქო შინაური ცხოვრება აძლევს ნაციას მდიდარ
 ისტორიას, მაშინ რაღა უნდა ითვლებოდეს ამ შინაურის ცხოვ-
 რებიდანაც ნაციის სულის ჩამდგომელად, წარმატების გზასე დამ-
 ეხებლად? რენანი თითონვე ამბობს, თუ ხალხს ნაციის შედ-
 გენა უნდა, მაშ მრავალი ჭაკტი თავის ცხოვრებისა დავიწყებას
 უნდა მისცეს, როგორცაღაც დაივიწყეს ჭრანცურებმა ბართლო-
 მეს ღამეს ერთმანერთის ულტა. ეს აზრი რომ დავიწინამ-
 ძღროთ ისტორიაში, ნაციამ მრავალი ჭაკტი თავის ცხოვრე-
 ბისა უნდა თავიდან მოაშოროს, მაგ. ეხლა რუსეთის ქვეშე-

კდომმა ხალხმა უნდა დაივიწყოს, გადუდგეს ყოველსავე გარემოებას, რაც კი ბატონ-ყმობაზე იყო აშენებული, რაც კი კაცსა და სასოგადოებას აწუხებდა, ამცირებდა, სტანჯავდა. საფრანგეთიც ეგრეთვე უნდა გადუდგეს ყოველს თავის ცხოვრების მხარეს, რომელსაც მის ნაციონალურ ცხოვრებაში განხეთქილება შეაქვს ე. ი. ბურჟუაზია. მთელმა კეროვამ კარგად იცის, რომ კათოლიკებმა ერთხელ ერთ ღამეს დასტერეს ყელები პროტესტანტებს, ბურჟუაზიას კი აკეროვებო მოხდომია ხალხის შემუსრვა რამდენისამე წლებით საფრანგეთში. დასავიწყარზე რომ ვიაროთ, ბეკრი ამოჩნდება დასავიწყარი, უფრო მეტი, ვიდრე რენანი ფიქრობს. იქნება ამ დასავიწყარის ძეხნაში, ახალი სიცოცხლის კოკორიც ამოჩნდეს. ხალხსი ერთმანერთს ეხლა უფრო ხელს უშვერენ ერთობისათვის, ვიდრე თავიანთსავე ნაწილს ბურჟუაზიას.

ამაო არ იქნება დაუბრუნდეთ ერთხელ კიდევ წინაღ ნათქვამს რენანის განჩისებულ აზრს ძველს ხალხებზე და ვიკითხოთ: დაიჯერო ჩინელებს არა აქვთ მდიდარი წასსული და არა არა სურთ მოძავალში ერთად ცხოვრება? რისთვის გამოსწვეტეთ ნაციობიდან? განა ოთხას მილიონ სულს და მის დადუღებას, ცხოვრებას, გამართვას—გონება, ძალა, მოხერხება არ უნდოდა! არ თუ მათში გონება, ძალა, მოიპოება—განა ისტორიაში სხვა კიდევ რამე ელემენტი არის საჭირო?

მეცნიერებამ ამ უკანასკნელ დროს თავი მიანება იმ გვარს შესწავლას, როგორც რენანი ერის შესწავლას შეუდგა. პირდაპირი პასუხი, გამოკვლევა საგნისა: «რა არის ნაცია», რა არის სიცოცხლე, სული და სხვა შეუძლებელად მიიღო, ამისათვის მეცნიერებამ დასტოვა ძველი გზა და შეუდგა შესწავლას იმ გარემოებისას, რომელშიაც იზადება, იზდება, მოძრაობს, ცოც-

ხლობს ყოველივე ცხოველი სხეული. ჩვენ ასე განგამარტებო
 ნაცას, თუ ვი ამისთანა განმარტება საჭიროა; ნაცია არის პო-
 ლიტეუური და სასოგადოებრივი პირი, ნაწილი კაცობრიობისა.
 ეს განმარტება უფრო ეთანხმება ამ გვარ შესწავლას, კვიდრე
 რენანის შესუსი.

მ. იოსელიანი.

ჩვენის კვდაგოგინის ნაყოფი

პირველ-დასაწყისი გურსი რუსული ენისა ქართველთათვის. შედგენილი გ. კალანდარაშვილის მიერ. მეშვიდე გამოცემა, შეცვლილი და დამატებული იაკობ გოგებაშვილისაგან.

თითქმის ყველა იტნობს იმ წიგნს, რომელსედაც მე ეს-
ლა დაწავრკას ვბედავ. იტან ვისგან არის შედგენილი, ვისგან
შეცვლილი და დამატებული; იტან ეგონებოდა, რომ ის იხმარება
ჩვენს შინაგულ-დაწებებით სკოლებში, როგორც სასულ-მძღვანე-
ლი; მაგრამ იტან თუ არა ისიც, რომდენად აკმაყოფილებს
იგი იმ მოთხოვნილებას, რომელიც იყო მიხედი წიგნის დამა-
ტებისა. აი, ამ საგანსე მინდა მოვასხენო რამდენიმე სიტყვა
თქვედაგოგთ, რომელნიც სულ-მძღვანელობენ ამ წიგნით მათ-
დაძმე ჩაბარებულ სკოლებში და ცოტას ხნით მოკიდებენ მათ
უწყრადლებს.

წიგნი არის დანიშნული თვით ავტორთაგან: ა) იმათთვის
«ვისაც თავის-თავად ჭსურს შეისწავლოს სასულმწიფო (რუსუ-
ლი) ენა», ე. ი. როგორც თვით-მასწავლებელი და ბ) (რო-
გორც სასულ-მძღვანელი სკოლებისათვის (იხილე წინასიტყვაო-
ბა). კარგი, მაგრამ ყოვლად შეუძლებელი განზრახვა, ჭკონთა
ავტორს! ხე თუ, მართლაც, შესაძლებელია, რომ 9 წლის ყმაწ-
ვილი და 40 წლის კაცი—ერთისა და იმავე წიგნითა სწავლობ-
დენ რომელსაძე ენას? ჯერ არსად დაბადებულა ისეთი შედა-
გოგი, რომ შესაძლებელია ამ ორის განზრახვის შეკრება—ერ-

თისა ჭ იმავე ღონისძიებით მიეღწევიანოს სკოლა ჭ ვსთქვათ მა-
 ლაზისის შეგირდი, თაკ-თაკიანთ წადილისათვისა: ერთისა ჭ იმავე
 ღონისძიებით დაეკმაყოფილებინოს ჰატარა ყმაწვილისა ჭ ხნიე-
 რის კაცის მოთხოვნილება. სხვათერგ რომ ვსთქვათ: არ არის
 და, თუ არა ვცდებით, არცა ყოფილა (გაზდა საქართველოსი)
 ისეთი კაცი, რომ დაემტკიცებინოს—ჰედაგოგია არ არის საქარ-
 გო. აი ესეთი ჰედაგოგი გამოკიდა ჩვენში და გამოსცა წიგნი,
 რომლითაც ერთ-გვარად აკმაყოფილებს დიდისა და ჰატარის
 მოთხოვნილებას. თუ ეს შესაძლო იქმნება, მაშინ პირველი თქვენ,
 ჩვენს ჰედაგოგო, კმეზავსებით ურმის მესამე თავს და სრუ-
 ლებით მეტი ტვირთი ჭსდებით დედა-მიწისათვის. არ არის
 «ჰედა» (ყმაწვილი),—ვიღასთვის გვინდა ჰედაგოგი?

დავანებოთ ყველა ამას თავი და წიგნის პირველ დანიშ-
 ნულებასაც, რადგან ეს ჩემის ლაშარავის საგანი არ არის და
 ცაკსინჯოთ მართო მეორე დანიშნულება. ავტორი ამბობს
 მექვეს გამოცემის წინასიტყვაობაში: ამ წიგნით სწავლის და-
 წეობა მხოლოდ მესამე წელიწადს შეიძლება. მეშვიდე გამო-
 ცემის წინასიტყვაობით კი ისევ იმ წიგნით სწავლის დაწეობა
 მეორე წელიწადსაც შესაძლო გახდა, რადგანაც სწავლა-განათ-
 ლების მართებულმა პროგრამამ შესცვალა. დემონს ნუ ჭქნას ჭ
 თუ ეხლა უფრო წინ წასწიეს რუსულის ენის შესწავლა, მაინც
 წიგნს რა? ყველგან და ყოველთვის შეგიძლიან დააწეებინო იმი-
 თი სწავლება: ადრე თუ გვიან, დიდებში თუ ჰატარებში, იმის-
 თვის გაურჩეველია. ერთის სიტყვით, ეს ისეთი ქულაჯაა, რომ
 ყველას კარგა დაადება—ჰატარა იყოს თუ დიდი, დაბალი თუ
 მაღალი, სქელი თუ წვრილი, სულ ერთია.

წიგნი არის შედგენილი, რეგორც უწოდებს თავით ავ-
 ტორი, «პრაქტიკული» მეთოდით; პრაქტიკულათაც მხოლოდ.

მისთვის, რომ ძრახუბი უბრალო ლაპარაკიდგანა აქვს ამოღებული, როგორც მაგალითად: «დათვი და მგელი შინაური ცხოველები არ არიან. ხსალი მასწავლებლები ახლა აქ არიან. ცხენი და ვირი შინაური ცხოველები არიან. ეს ქალი ჩემი დედაა და არის. გუავესთ თქვენ ცხენი ან ვირი? მათი მშობელი კეთილი გაცემი არიან.» ამ გარდა ძრახუბმა დაჭბადეს მთლად ხსალი «პრაქტიკული» მეთოდი. ჩემის აზრით, ეს წიგნი არის შედგენილი ზეიდენშტიკერის მეთოდით. აი როგორია ზეიდენშტიკერის მეთოდი—წიგნი განიყოფება რამდენსამე პარაგრაფად ან კაკვეთილად. ყოველი პარაგრაფი იწყობა რიგზედ ჩამომწერებულის სიტყვებით, რომელნიც შეადგენენ იმ პარაგრაფის მასალას; იმის შემდეგ იწყობა უცხო ენაზედ დამხადებულები ძრახუბი; ამით მისდევს ისევე ძრახუბი დედა-ენაზედ. ყველა ეს წინადადებანი ჯერ ძლიერ უბრალონი არიან და თანდათან ვრცელდებიან გრამატიკულის მასალის შესაფერ; აქა-იქ გამოიჭეტიტება რომელიმე ნაწილი გრამატიკისა თავის სისტემით—მიმოხვრა, კანკლედობა და სხვა. არ შეიძლება, რომ ამის შედგენის დროს ავტორს სახეში არა ჰქონოდა ოჯენდორფის «მეთოდიც.» ეს კიდევ იმითი გაიჩეკვა სხუებისგან, რომ წყვილ-წყვილი წინადადებანი აქვს ყოველგან—ერთში ვითხვას და მეორეში პასუხი. ეს კიდევ თავისზედ უარესებს იმითი სჯობს, რომ ნახევარი პასუხი ვითხვასში გაიმეორება, რომ ერთი ჰვითხვას და მეორე პასუხს აძლევს და მასმასადამე უმწვილს უადვილებს, ხსალისებს და საქმეც უფრო მარჯვედ წავსა. საუბედურად, ამ მეთოდით რიგინად კერ უსარგებელია ავტორს და «ცოცხალის» ძრახუბის მაგიერ ჩაურთავს გაცვეთილი და მობეზრებული ძრახუბი, რომელთ ნიშუშიც ზემოდ იყო მოყვანილი. ეს მეთოდი შეეხება ენის მარტო გარეგანს ნა-

წილს; ცდილობს, ასწავლოს ენა იმოდენად, რომ უძაწვილი წაჭე შეიძლება თავისუფლად ლაპარაკს შეეხვიოს და წაიჭე შეეხება ენის სულისა და გულის, იმისთ ვი დარდი აწა აჭეს. მაგრამ ენის სკოლაში შესწავლის განსწავლავ ეს როდის, როგორც ჰგონოს ავტორის. ესეთი ენის შესწავლა აწის «სიტყუების დასურდაკება» ერთის ენიდგან მეორესედ. აჭა ქართული «მანეთი» მომეტი რუსული «რუბლ.» ისწავლოს ვი უძაწვილმა, როგორ იქნება ქართულად—**ВЕРХОМЪ, КОЛОКОЛЬНЯ, СЕРЕДА, ПОНЕДѢЛЬНИКЪ** და თუ წად ჰგვიანო ამათ ესეთი სახელები, ეგ სულ ერთია, — ეტადინებათ თუ აწა. ახალ ენების შესწავლის დიდმა რეპორმატორმა მაგეკმა სთქვა: «ენის შესწავლა — ადამიანის სულის შესწავლა აწისო.»

რადგანაც ეს მეთოდი მართლ ენის გარეგან მხარეს შეეხება, ამისათვის ძლიერ ხჭარადა სწავლობენ უძაწვილები უცხო ენას. ამას გვიმტკიცებს ჩვენ თვითონ ეს მისასკელ-მძღვანელო სადაც ვი ხმარობენ ამ წიგნს და მასწავლებელიც სინილისაინად ეპყრობა, არ შეიძლება, რომ შეგირდებს ერთის წლის განმავლობაში ჭიკჭიკი არ დაწყებინოს. თითქმის ის მოსწავლენიც ვი, რომელნიც მანც და მანც თავის ნიჭიერებით არ განიჭო ჩვეიან, ისინიც ასწობენ ჰირველ წლებში სიტყუების უშეუკებელ რიგ-რიგების დასწავლას, მაგრამ ეს სწავლა შეეხება მხოლოდ რიგ-რიგებს და სხვა რაფიერს. ამხუდა სთქვა ბუნეკმა: «ხშირად ხართლიად უნიჭო ბავშვები დიდს წარმატებას იხუნენ ენის გარეგან შესწავლაში და ეს წარმატება მათ უფრო თავად ხაჩინოა, რაც უფრო მასწავლებელი უხაროა. ამ გუარ ბავშვებს და მასწავლებელთ გონების მოთხოვნილება არ უსლის. უმნიშვნელოდ სიტყუების გახუპირებას.»

ჩრდილოეთ-ამერიკის შეერთებულ შტატების მთავართ

ადგილას ორის წლის ბავშვებს დააწყო ბინები. ხოლო სწავლას სხვა-და-სხვა მიზნების გამო, ამისთვის ადგილად შეხვედბა 94 ადამიანი სამის წლის ბავშვს, რომელმაც შევირად იცის ბლომად, ამბები და ლექსები. ეს ამათა ლექსების ცოდნა შეეხება მართლ სიტყვებს, როგორც გაუგებარ ჩასმეს. თუ თქვენთვის ამისთანა გონებითი განვითარება სასურველია, ადვილად შეგიძლიათ მიაღწიოთ თქვენს წადილს არამც თუ ბავშვებში, არამედ დიდ-როსებშიც. აი იმისი მაგალითიც, როგორ ადვილია დიდებისთვისაც ესეთი ენის შესწავლა. გუტს-მუტსმა უნივერსიტეტის უკანასკნელ კურსში დაიწყო სამის (ფრანცუზულის, იტალიურის და ინგლისურის) ენის შესწავლა და აი ჩას ამბობს: «ზირკულად მიჭირდებოდა 10 სიტყვის დასწავლა, მაგრამ რამდენიმე კვირის შემდეგ ძლიერ ადვილად გასწავლობდი 60, 100 და უფრო მეტ სიტყვას. სამისთვის შემდეგ თავისუფლად შექმნო ადვილის პროზის წავითხვა.» მე ამ მომენტისთვის უნდა იმისთვის ვი არა ვლამბარობდი, რომ ვინმემ ღიშებდა ჩასთვის, არა, თვით ეს თავისებ ნაკლებეკანება და არა ღიშება. დიდი ხანია გაიძახის პედაგოგია—«ხელა იჩქარე», და რისთვის—თუ ვი ერთის წლის საქმეს ორ დღეზედ ავხონებოდა. «ის მეთოდი ვი არ ჩრის უკეთესი, რომელიც ასწავლის ჩქარა, არამედ ის, რომელიც (ამისთანავე) ასწავლის სინამდვილი და გონების განვითარებით.» მიროპოლსკი.

რადგან ავტორის მხლოდ ერთ-მხრივი პრაქტიკული წადილი აქვს, ამისათვის მეტად ბევრ სამუშაოს ამღვეს. მესსიერებს. ასე გგონია, მთლად ეს მეთოდი განგებ მესსიერებისთვის იყო გამოგონილი. უმაწვილმა უნდა ასწავლას შენთან რად ერთ წელიწადში 1500 სიტყვა და 60 გვერდი პრეულად და რეულ წინადადებანი. აბა ვარგად დაკვირდით, რომ ეგუ

ვიპტის საბუღალს» ამდგეს თითის ტოლს ზავებს. მოიგონეთ, რა სთქვა ბენმა: «საუკეთესო მეთოდი ის არის, როდესაც ყოველს ახალს სავარჯიშოში მხოლოდ ერთი ან ორი ახალი სიტუვას ღ აწა შეტი.» აქ აღარ გამოდის გონივრული სწავლება, როცა ყოველთვის ზგანისძის ეს ერთად-ერთი სიტუვა— «ზეპირობა», «ზეპირობა» და «ზეპირობა»—ეს იქნება უფრო წრთვნა (дрессировка). შეგიძლია ყოველ-დღე სწავლობს ცრამდის სიტუვას და ერთი ამდენსაც დამსადებულ უკავშირო ჭრახებს, მაგრამ რა რჩება აქედან? ის, რაც სთქვა რუდგარტმა: «მოწაფის გონება არა მუშაობს; და ზავები უსათუოდ უნდა გაუგუნურდეს.»

ზეპირად სწავლა სრულებით უმნიშვნელოა იმისთვის, რომ ძალიან ცოტა ხანსა რჩება მესსიერებაში. უნდა ყოველ-დღე იმეორე ყოველი სიტუვა და ყოველი წინადადება. სწორედ ამისთანა მეთოდს უწოდებენ პედაგოგთაგანმა—, „უსულ-გულე მესანიერე ღონისძიებად.“ განა მართე მოსწავლეებზედა აქვს ამ მეთოდს ესეთი ცუდი გავლენა! არა ნაკლებ ცუდ გავლენას იჩენს პედაგოგებზედაც. ამ მეთოდით აღჭურვილი მასწავლებელი გარდაიქცევა ხოლმე მომაკვდინებელ მესანიშმად,—ტრიალებს მუდამ ენის გარეგნობაში, იმეორებს ერთსა და იგივეს ათი ათასჯერ და სდება გაჭვავებული პედანტი, ეკარგება გულის-ყური... და სულ რისაგან სდება ამდენი ცოდვა? იმისაგან, რომ ავტორი თავიდან იცილებს მომეტებულ შრომას. ან რად იშრომოს მეთი, როცა ნაკლების შრომითაც შეუძლიან განახორციელოს თავისი სურვილი?! ავტორი თავიდან იცილებს მომეტებულ ჯაფას და ვადადა სდება მასწავლებელს; ისიც თავის მხრივ მოწაფეს ავლებს და ტავაში იხრავება ყველასაგან დაბრიყვებული უმანკო ქმნილება. „რაც უფრო მეტს შრო-

მასა და ხელოვნობას იხმარებს სახელ-მძღვანელოს შემდგენი, სთქვა გაუბილდმა, მით უმეტეს გააადგილებს მოსწავლის საქმესაო.“

ამ მეთოდს შეუძლიან დაუკარგოს ემაწვილს თვით-მოქმედი და მოსასწრებითი ნიჭი. არ ვიცი როგორ დაჰქვიფებია ავტორს, რომ ყოველივე სწავლის შექმნა მით უმეტეს ნაყოფიერია, რაც უფრო თვით-მოქმედია. აღსრულა კაცის ყოველგვარ ნიჭიერების განვითარებას. მას რა დასძავა მოსასწრებითმა ძალამ, რომ იმის გასასწავლად არ მოიზოკება არავითარი ვარჯიშობა და მთლად ენის შესწავლა დაგიმყარებიათ მესხიერებაზედ. მართალია, უმესხიერო ადამიანი ეგზავსება უძირო ქვევრს, მაგრამ მოსასწრებით ნიჭს მოკლებული მოგაკონებს თუთიუეშს, რომელსაც შეუძლიან უმნიშვნელოდ გაიმეოროს სხვისაგან ჩამახილი სიტყვები. რას ვაქნევ, რომ ვეროდე გინდ ოცნაირი ენა, თუ არ შექმდება თავისუფალი სჯა! მე მგონია, ვინც მოკლებულია მოსასწრებითს და თვით-მოქმედ ძალას, ვინც არ შეუძლიან სჯა, ის უნდა სწავლობდეს ყოველ ამას სკოლაში. ეს მეთოდი ვი არამც თუ ცდილობს, რომ შეუმუშაოს ემაწვილს ეს უზირველესი კაცის ნიჭი, არამედ თითქო განგებ უხმავს, რაც ბუნებისაგან აქვს მინიჭებული. ისეც ბევრი აქვს მესხიერებას თავის სავარჯიშო მასალა (ნამეტნავად უცხო ენის შესწავლის დროს) და რაღა საჭიროა, რომ ეს ბევრი უფრო გაავბევროთ, მაშინ, როდესაც სარგებლობის მაგიერ შეგვიძლიან ვნება მოკუტანოთ. მაგრამა სთქვა: „ეს მეთოდი ავსებს მოწათვების ტვინს მრავალის ცნობებით წმინდა მესხიერის გზით. ეს მხოლოდ იმ კვარ ვირთათვის გამოდგება, რომელთაც ან არ შეუძლიანთ მოსასწრება, ან არ უნდათ.“

ამ მეთოდით ემაწვილს კარგება სწავლის სურვილი. სწავ-

და მამის აწის გონიერული, რომესაც სცდილობ უფრო მეტი სურვილი აღუძრა ბავშვს სწავლისადმი; სწავლა მამის აწის წესიერი, როცა მოსწავლეს შესისლებს მაგიერ უფრო ასაღისებ. ან კი რა აწის თვით სწავლა, თუ არ სწავლისევე სურვილი? ეს კიდევ მოჭკონების ავტორს, რომ აქა-იქ ხაზრავს წვრილ-წვრილი ამბები, მაგრამ ამ მსახივან ძლიერა სცოდნის წიგნი შეიცავს 52 ერთ-გვარ შანაგრაძს, რომელნიც შეადგენენ წიგნის უმთავრესს ნაწილს, და მართლაც ეს გარემოებას საგმარისა მოსახსრებლად, — თუ როგორ უნდა მიდიოდეს ამ წიგნით სწავლების საქმე. უნდა ისწავლოს ეძაწვილმა ჯერ ღილებსავით ცალკე ჩამომწვრიებული სიტყვები, მერე რუსულად ქრასები და ბოლოს ქართულით თვით ქრასები უშინაწისო, გაცვეთილი და მობერებული სულ მამსა და შეიღსედ, ვინა და ღორსედ, მასწავლებელსა და მოსწავლესედ. და გმელდებს ამ გვარ ქრასებიათი შანაგრაძები ერთის გვერდიდან მეორესედ. მისდექს ერთი შანაგრაძი მეორეს სრულებით შეუცვლელად. აუტანელი ერთ-გვარობა, მომაკვდინებელი თავის მობერება! ვადადის მასწავლებელი ერთის შანაგრაძიდან მეორესედ და მისდექს ხანხალით შატანს ბავშვი, არ კი ესაღისება, მაგრამ რასა იქს? იწის, რომ, ვინც არ იგისრებს ამ ჯვარცმს, ვერც ისწავლის რუსულს, გვიკვირს მხოლოდ ბავშვთაგონის მოთმინება, მაგრამ ის თითქო სრულიად არც კი სურუნჯეს ამ სიმსულებლად, კიდევაც ამშარტანობს თავის ხისტემატრის მეოღლით — რომ ჩქარა სწავლობენ ეძაწვილები რუსულსაო. მამს კი არა ფიქრობს, თუ როგორ სწავლობენ და რა ფასად უყვდებიან ეს სწავლა. ამ ქრასების გავლების დაფასებას მხოლოდ ის შეიძლება, ვისაც უნახავს როგორ თავზერის მტრულით დაეცემიან სოღმე ბავშვები რასისსკებით აღ-

მონენილ პირველ ამბავს ამ პანაგრაფთა უდაბნოში. ამის შემდეგ წაღად უნდა გვიკვირდეს, რომ ვლასში ერთი მესამედი შევირდებისა სთვლემს, მეორე თავის—ბებიის ნაღაზარა კვს უამბობს მეორეს და მხოლოდ ერთი მესამედი შესტყვის მასწავლებელს შიშით თვალ-დატყუტილად კომენსკი ამბობს: „ანა უნდა იყოფნა იმისთანა, რაც ბავშვს ან მოსწონს და სწავლის გავრძელებას ანიზლებს.“

ყველა ვინც კი დაიწყებს უცხო ენის შესწავლას, პირველადვე როდი მოტყუება სოლომე იმ ენაზედ ლაზარავს. ჯერ იმის შეუძლიან მხოლოდ გაიგონ სხვის ნათქვამი. რამდენისაგან გამოიგონია „მე მესმის ისინი რუსულად ანა ლაზარავობენ“ და ვიდრე ვადმოგითანრებნით, რასაც ამბობდენ, მაგრამ თუ ლაზარავზედ მივარდა საქმე, ორ სიტყვასაც ვერ გადახამს რუსულად ერთმანერთზედ. რას ნიშნავს ეს? ნუ თუ მარტო იმას, რომ ან ვარჯიშობდენ თავიანთ აზრის გამოთქმასში! ანა, უფრო იმას, რომ ჩვენ ვსწავლობთ ჯერ სხვის ნათქვამის გავებას და ბოლოს ჩვენის აზრის გამოთქმასაც. მე არ მესმის ამის შემდეგ, რად ჩაუროთავი ქართული ძირაზები პირველ-დაწყებით კურსში. როგორ დავიჯერო, რომ რომელსმე ავტორს ანა ტყობდეს წაკითხული კომენსკის „სათუბეელ-დადგინება“ „მოსწავლე თავდაპირველად ეჩვევა გავებას და შემდეგში ლაზარავსაც“ მას ან ნება ტყობდათ, რომ ამისთანა საქმეს ეჭიდებოდენ, თუ არც კი იცნობდენ თავიანთ „მამას“, პედაგოგიის შემოქმედს. უცხო ენიდან თარგმნის დროს შეგვიძლიან მოსწავლეს მოკთხოვით რამოდენიმე სისრულე, მასინ როდესაც უნდა დაკმაყოფილდეთ სამშობლო ენიდან ნაწავლების თარგმანით. როდესაც უმწვილი სთარგმნის რუსულიდან, ინსტრუქტიურად იყენებს სამშობლო ენის სიტყვებს, „სიტყვის მ-

გეორგობას“, ფორმებს და სხვა. თავის ენიდგან თარგმნის დროს კი იგი ცდილობს მოიგონოს რუსულად ჯერ ვეკლას სიტყვები, მერე უნდა რიგზედ დააღაგოს, ერთმანერთს შეათანხმოს და სხვ. და ბუკრის რასმეს მიმდეკი ემაწვილი, სრულიად ხელ-ცარიელი რჩება. რჩება ხელ-ცარიელი მისთვის, რომ ჯერ არაფერი არ იცის ნამდვილის ცოდნით და ყოველივე თავის ცოდნაზე იჭვნეულობს. ცდილობს, წვალობს მოსწავლე გადასთარგმნოს, მაგრამ ამაოდ ეკარგება დრო, მოსაზრებითი ნიჭი და თვით-მომქმედი ძალა. აი, რაზედა სიჭკვა ლუკიემ: „უნდა მოსამზადებულ გურსივადამ გამოარიცხულ იმქმნას თარგმანი დედა-ენივადამ, ეს გონების მოზაიკური მუშაობა.“

ზემოდ ჩვენ ამაღენჯერმე ვასხენეთ გრამატიკა. ავტორს გრამატიკის კანონები აუცილებელ საჭიროდ მიანჩნია, როგორც გამაადვილებელი მასალა ენის შესასწავლებლად და უძეტეს (?) ჩვენ სკოლებში. ეს გრამატიკული ნაწილი არის დასიშნული იმისთანა ემაწვილებისათვის, რომელთაც იცინან კიდევ სამშობლო ენის გრამატიკა. ესეთი ემაწვილები უნდა მესამე წლის გურსში მოექცნენ! როგორ ჭგონია, ნეტავი, ავტორს? შეიძლება თუ არა მესამე წლისათვის (ორი წლის შემდეგ სწავლის დაწყობისა) იცოდენ რამე ემაწვილებმა გრამატიკივადგან? და თუ გგონიათ, რომ ეცოდინებათ, იმდენად ეცოდინებათ რომ გაიგონ შემდეგი თქვენი გრამატიკული ფრაზები? — „როგორ გაირჩევა ნათესავი არსებითთა სხელთა სქესით?“ ან ეს; „რუსული სხნის ზმნის მომავალს დროს შეადგენს განუსაზღვრებელი სქესი ზმნისა და მომავალი დროს არსებითი ზმნა.“ ახა რა შეიტყუთ აქედგან, ჩემო მკითხველო! ანკი რას გაიგებდით, როდესაც ერთ ადგილას სქესი“ „ნიშნავს „ПОЛЪ“ და

მეორე ადგილას იგივე „სქესი“ ნიშნავს „наклонение“. აი ამ გრამატიკას უნდა მიუხედავად ორის წლის სკოლაში მიუკანრილი ბავშვი ბავშვი. გრამატიკული ნაწილი არის, შეთქმული დანიშნული იმისთანა ყმაწვილებისათვის, რომელთაც იციან თავის ენის გრამატიკა. მაშ რაღად უნდა განმარტებანი—რცხვს, სიტყვის ნაწილს, ნათესავს, მიმოხუჯას და სხვა? გრამატიკის ცოდნა ადგილებს ენის შესწავლასა, ბძანებს ავტორი. ძალიან არ გამოადვილებს ენის შესწავლას, მე თუ რომელიმე სიტყვის ნაწილის განმარტება დავისწავლე რეპირად? ვარცა თქვენს მხემ, თუ ამ გვარებით ამოუყურეთ ყმაწვილს შესწავლას; სომ უნდა ყველა ესენი ეგრეთვე მოუხელებელი დაიხეს და დაუძი-მოს შესწავლას, როგორც ამძიმებს ქვები ზოგიერთა თქვისველის გუქსა, გრამატიკა როდი ასწავლის მართლ-წერას და კითხვას, როგორც ამბობდენ უწინდელი (ზოგიერთა ეხლანდელებიც) პედაგოგები, არამედ ის ორის ენის განახების ვრება და იმდენად შეუძლიან ისწავლონ შეგირდმა მართლ-წერა და ლაზარაკი ამის შესწავლით; რამდენადაც შეიძლება ბავშვი სიბრუნეს, რომ ისწავლოს თანასწორობის ღირსეურობა განახება, — ამბობს ნედერი.

მდებარე ბევრი ტვირთი ქვეს ავიდებოული ბავშვების ნორმ-გონებსა ამ სახელმძღვანელოში—ავიდებოული ადგილად და უდროვოდ; ავტორს უნდა, რომ პირველს წელიწადსავე რუსულ ენის სპეციალისტები დახდნენ ცხრა წლის ყმაწვილები. რატომ არ აკმაყოფილებს ორიოდ მცენარის და სხვადასხვა სახელები და გსურთ უკუქვლად იქვე დაწყობინდეთ მებალობა, ავრო-ნომობა, ზოოლოგიობა და სხვა ისწავლეს რუსულად სახვი და მუნა? ეს არ აკმაყოფილებს, უნდა ისწავლონ დაყენა, ჩადუნა, მურყანა, თელა, რცხილა, კერხვი, იფხვი, ქინძი, ოხრანუმი.

ისწავლეს — ძალი და ბუჩი? უნდა ისწავლონ კიდევ მანგი, თეოცხვერი, კვერნა, თსუნელა, ტილი, ბაღვინჯო!... რად გავიწყდებათ, რომ ის კი არ არის ბრძენი, ვინც იცის ბევრი; არამედ ის, ვინც იცის სასარგებლო და გამოასყენებელი. რად დაშავდებოდნა, რომ პირველში უმაწვილებს არ შეესწავლათ შემდეგი სიტყვები: КОЛЫБЕЛЬ (ЛЮЛЬКА), МЕРТВЕЦЬ (ПОКОЙНИКЪ), ЛЕКАРЬ (МЕДИКЪ).. განა ეს ღვთის გამოა იქნებოდა, რომ შემდეგისათვის გადაგდოთ ეს სიტყვები: სიამშირი, სიდედრი, უვაკილი (ავად-მყოფობა), წითელა, სურდო, ხველა, მუცელა, გაცივება, მარცვალა (СЛОГЪ), გადამდები (სნეულება), ნიჭი, მესხიერება, უურად-მღებელი, ალიონი (Заря), ხვიხვიხი, ტანისამოსის ჩამოსხვიდებელი, უგუღმა ჩაცმა, ტანისამოსის გამოტანა, ჯარიმა, გარდახდებინება, დაუდგენელი (Нерадивый), შეუთავისებელი, წაკატი (Кирка), შესერი და სხვ.

სისტემა ამ წიგნისა არის სიტყვის „პირველ-მეორობა“ რომელი სიტყვაც უფრო სშირად იხმარება ხვეულებრივს დაჰარაკში, უფრო წინად უნდა ასწავლო ბავშვს; ვიდრე ის, რომელიც უფრო იშვიათად იხმარება. კარგი, მაგრამ მე მჭირდება ორი სიტყვა: წიგნი და წყალი, რომელი წინ უასწავლო და რომელი შემდეგ? მეტყვით — ორივე ერთად. ბატონი ბძანდებით, მაგრამ ამათთანა სიტყვებს გინდ ეხლავე ასს დაგისახელებთ, ისინი? ისინიც ყველა ერთად? საჭიროა კიდევ ორი სხვა სიტყვა, ორივე აუცილებლად საჭირო: ერთი უფრო სშირად იხმარება უბრალო დაჰარაკში, მეორე უფრო იშვიათად რად კასწავლო ჯერ პირველი და მერე მეორე, როცა პირველი თვით დაჰარაკში სშირის ხმარებით ისეც კარგათ დახსომდება ბავშვს. ერთის სიტყვით, რომ დაგცქერი ამ სისტემას, მაგონდება ზოგიერთა მოსამსახურე, რომელიც ცდი-

ლობს თავის ბატონის წიგნები წესიერად დასწავლას და დიდ-
 ზატარაობით, კი დასწავლას ხოლმე. აი, ეს სისტემა აქვთ ავ-
 ტორებს „კითომი“ კატარეული სახელ-მძღვანელოში, მაგ-
 რამ ესეც კერ არის წესიერად შესრულებული. ანბანის შესწავ-
 ლაშივეკ ნახავთ შემდეგ სიტყვებს: *Іуда, Юрій, Іеремія,*
папуча, щипцы, щиты... სუ თუ ყველანაირად ხშირად ეს
 სიტყვები იხმარება ჩვენს სკოლებში? რომელი გვერდით
 გნებავდეს გადაშალე და ყველგან შეხვდები ამისთანა „უსის-
 ტემა-სისტემას“.

ამ წიგნის ჰორიზონტზედ არის მოთავსებული
 რუსული „ბუკვარი“, როგორც ეძახის თვით ავტორი. ბუ-
 ვარი იწყობა „ა“-ნით; ეტყობა ეს ასე ყველანაირად ადვილი
 ყოფილან და სხვა ასოებისათვისაც ჰორიზონტი ელემენტი. მარ-
 თალიან, ყველა ანბანი ამ ასოთი იწყება, მაგრამ სწავლებაც შეიძ-
 ლება თუ არა, რომ ამ ასოთი დაიწყოს (რუსულის ენისა)?
 კერძოდ სისტემას კერა ნახავს ვაწი ამ ბუკვარში, ისე არის
 ასოები ერთმანეთში აწყული. ჰორიზონტი ასე არის „ა“ და
 ბუკვარე „ო“ კერა ასწავლის „ტ“ და შვიდის ასოს შემდეგ
 „ი“; ხუთის კავკეთილის შემდეგ ასწავლის „რ“ და კერა
 კი არ უსწავლებია „შ, Г, В, И, Ф“. რუსულ ასოებ ქვეშ
 ქართული ასოები უწყობს გამოთქმის სასწავლებლად; ისე რომ
 მასწავლებელი საჭირო აღარ არის, მისცე რაღაც საჭე აქვს ან-
 ბანის შესწავლაში მასწავლებელს? კერა არ უსწავლებია რუსუ-
 ლი ნიშნები (Ъ, Ъ) და ამანაირად სავარჯიშოები კი წინ შე-
 ხვდებათ. კითხვის მეხანიში სულ უბრალოა. იმის შესამუშა-
 ვებლად მოთულებული აქვს ყოველ-გვარი ქართული და რუსული
 სახელები, როგორც მკვლევართან: „Датико, Цакола, Ша-
 ро, Кайхосро.“ უნდა რუსული ასწავლოს ამისთანა სახე-

ლებით: „Coco, Кола, Кико, Мито, Шаша, Ванო, Васо“ და სხვა და სხვა. ანბანშივე ნახავთ მრავლობით რიცხვს: „лампы, машины, казармы, флейты“ და სხვ. ... შეკვდებით იმისთანა სიტყვებიც, რომელნიც ემაწვილმა არ იცის — „щиты, щипцы, флейты, Юрій.“

წერა სომ, რაღა ჩინი უნდა, ადვილია და ადვილი ამ სასკელ-მძღვანელოთი! შეეჭკვე გამოცემის წინასიტყვაობაში ავტორი ამბობს, რომ უკვლავ ქართული კინც ლამაზად სწერს, სწორე ასოებს: სხავს, რადგან ქართულის წერის კანონი ამას მართხონო. ეს გაიგეს უკეთესმა პედაგოგებმა და თავიანთ სკოლებში ისე ასწავლიანო. უკეთესმა ვი არა, მე რომ ნება მქონდეს, იმითანა პედაგოგებს ერთ დღეს არ დავაყენებდი სკოლებში. იქნება არ იცოდეს პატივ-ცემულმა ავტორმა, რომ უკვლავ წერას თავისი საკუთარი კანონი აქვს! ნეტავ ვიცოდე, როგორ აწერინებდა თათრებს რუსულად. ისინი სომ უკუღმა სწერენ. ვაი რუსულის წერის ბრალი თქვენს ხელში!

ავტორი ამბობს წინასიტყვაობაში: სასკელ-მძღვანელოს აკლდა ბუკვარი და მასწავლებლები ძალა-უნებურად უკვლავ ასოებს ერთბაშად ასწავლიდენ ემაწვილებსაო და ესლა ვი ეს ჩაკლულე ვანება შევამსო. ძალიან დიდი შრომა მიუძღვის ბ. ავტორს ამ ბუკვარის შედგენაში და თუ ჩვენ ვერ შევიძელით ამის მადლობის გადახდა და ვერ დაგუფასეთ ამოდენა ღვაწლი, მომავალზედ მიგვიგდა.

აქ უნდა ძალა-უნებურად შეესწავილო ჩემი საუბარი, რადგან დრო და გარემოებანი მეტ ნებას არ იძლევიან. მე პოდიშს ვინდი ამისათვის ბ. ბ. მასწავლებლებთან, რომ ნახე-ქარხედ მეტს უყურადღებოდ ვსტოვებ. ესეც იმისთვის ვილა-პარაკე, რომ ზოგიერთა მასწავლებლებისათვის მეჩვენებინა, თუ

ჩამოდენა ვნება მოაქვს ამ სახელ-მძღვანელოს სარგებლობის მადგობა. მე რომ აქ ყველა შეცდომას გამოვდგომოდი, დამჭირდებოდა ისეთ ჭეშმარიტებათა დამტკიცება, რომელთაც დამტკიცება აღარ ეჭირებათ. მე მინდოდა, რომ აქვე ჩამოდენიე სიტყვა მომესხენებინა რუსულის სწავლებაზედ უწიგნოდ (კალანდა-რაშვილისა), რადგანაც ამ წიგნს დიდი ზიანი მოაქვს; მაგრამ ეს საუბარი შემდგომთვის გადავლოთ.

ქუთათური ბორჯა.

პოლიტიკის მიმოხილვა

საფრანგეთი გამბეჯას სიკვდილის შემდეგ. — ალზას-ლორენი და მისი მთავარ-მმართველი. — ეროვნული მოძრაობა ევროპაში და ევროპის გარეთ: ირლანდია და ავსტრო-ვენგრია; ეგვიპტე და ინდოეთი.

საფრანგეთში 1848 წლის რევოლუციის დროს ერთ საღამოს გამოჩენილს აკტირისას რაშელს უნდა ეძღვნა თეატრში მარსელიეზა, ის მარსელიეზა, რომელმაც, როგორც ლუიბლანნი ამბობს, რამდენიმე ბრძოლა მოაგებინა რესპუბლიკის ჯვარს სხვა-და-სხვა სელმწიფეების შეერთებულ ჯარებთან ომის დროს. რაშელი რესპუბლიკის წითელ თავსასურავით მოართული, სამფეროვანის დროშით ხელში, დადიოდა თურმე აქტიორების ოთახში და იმეორებდა ამ შესანიშნავის ლექსის სიტყვებს:

«აღსდგეთ შვილსო მამულისანო!»

უეტრად საშინლად შეჭვივლა და გულ-წასული დაეუბნო ერთის აქტიორის ძელავს. ამ საომარის ლექსის მომღვაწდი, რამდენიმე ათასის სულის საბრძოლველად წამქეზებული აქტირისა... თავს შეშინებინა.

სწორედ ასეთი საჩქე დაემართაო საფრანგეთის წარმომადგენელთა პალატის, ამბობენ სამზღვარ-გარეთელი გაზეთები, როდესაც ერთის კვირის შემდეგ გამბეჯას დამარცხისა პრინცმა ევროპ ნაპოლეონმა თავის მანიჟესტი გამოაცხადა და ამით შეშინებულმა პალატამ ერთი თვე სული კვლავ მოიღვა ჭ მიღ-

ში თუ ფხიზლად ვაჩივის კედლებზედ გაკრული მანიქესტი ელანდებოდა.

კარგი შედარებაა და სამართლიანიც: ესლა რომ გამბეტას თავის საფლავიდან წამოეხედნა, შეეჩიზლებოდა წარ-დაცემული რესპუბლიკური შარტია, რომელიც მალალის ხმითა ჭყვირის რესპუბლიკის ძლიერებაზე, მის ძველრად დამყარებაზე და ისე კი იჭყვია თითქო თავის სიტყვები თითონვე არა სჯეროდეს და ხმას უფრო თავის გულისთვის, ვიდრე სხვის დასაჯერებლად, იძალავდეს.

მანიქესტის გამომცემი პრინცი გადაყენებულ ნაპოლეონ მესამის ბიძა-შვილია; თავისი უმაწვილ-კაცობა უკანასკნელში და «საამოდ დროს გასატარებელ» ადგილებში დაუღუპია, თავის ზიზა-შვილის ტახტიდამ ჩამოგდების შემდეგ, რესპუბლიკასაც მიმსრობია, მაგრამ, ესლა, ამ სიბერის დროს, გახსენებია თავისი კვარიშვილობა და საფრანგეთის ხალხს უჭადაკებს რესპუბლიკამ კერაფერი გიშკელათ, რესპუბლიკური მმართველობა უკანონოა და საფრანგეთსა ლუშავსა. კანონიერი მმართველობა ის არის, რომელსაც თითონ ხალხი პირდაპირ ირჩევს და მე ვარ მქონე იმ სახელისა, რომელსაც შვიდმა მილიონმა ტრანცუზიმმა თავის თანაგრძნობა გამოუცხადა. პრინცი ნაპოლეონის პლებისციტზედ დაპარაკობს და ის კი აღარ აკონდაბა, რომ მას აქეთ დრონი და გარემოებანი შეიცვალენ. მასინ ნაპოლეონი საფრანგეთის ბრწყინვალე ტახტზედ იჯდა და ქვიშასზედ უძრავლესნი მისნი მოხელენი ძალით თუ ნებით აგროვებდენ ხმებს საფრანგეთის ხალხში. ვაი იმას, ვისაც უარის თქმის სურვილს შეატყობდენ! ესლა? ესლა ამავე მოედანზედ გამოდის ვილაც მივიწყებული პრინცი, რომელსაც იჭნება ასსა და ორასსზედ მეტი თანამგრძნობელი არც კი ჭყავდეს, ისინიც

იმისთანანი, რომელთაც მასთან ერთად დრო გაუტარებიათ, უჭეიფნიათ.

მასხარული რჩევა მისცა სატირულმა გაჩეთმა მარიავანში მმართველობას: საპოლიციის მანიქესტის თაობაზე ერთის ამის ატეხას ისა სჯობს, მის აკტორს გულზედ, ბურგზედ, კვერდებზედ ხავის მანიქესტის რამდენიმე კვებზედ იგი ააგრათ და შარაის ბულგარზედ ისე ატარათ. მასხარული რჩევა, მაგრამ ხშირად მასხარულს რჩევაში, სახეგარა მანც სიმართლეს. ამას მსგავსად არ მოიქცა წარმომადგენელთა პალატა, უბრალო საქმე რომასე მეტად გასვიდა და ერთმა წევრმა ახალი შეიტანა: საფრანგეთიდან განიდევნონ ყველა ჩამომავალი იმ კართა, რომელთაც ვი დესმე საფრანგეთში უმეფნიათ. ამ ახრმა ატეხა დიდი ბასი როგორც პალატაში, ისე სენატში, გამოიწვია სამინისტროს დამხობა და ბოლოს თუძა მიღებულ არ იქმნა, მანც ისე იმეჭმედა საზოგადოების მიმართულებას, რომ ახლად შემდგარმა სამინისტრომ ყოულ ძეგრის პრესიდენტობის ქვეშ სამსახურითად დროსოვა ყველა ხამეოვ კვარულობის სამომავალს. სენატი რომ არ შეხვედროდა, პალატა ისეთს გულზედ იყო მოსული, რომ ანც ერთს საფრანგეთის ხელმწიფის სამომავალს საფრანგეთის მიწაზედ ფესს არ დადგენებდა.

რას მოიგებდა ამითი საფრანგეთი? ნუ თუ შიში თავიდან ასცილდებოდა. რას კვების. სასხარო ჭეშმარიტებად გადაიქცა ეს ახალი, რომ დევნილნი და წამებულნი უფრო მეტს თანაგრძნობას მოიპოვებენ ხალხში, ვიდრე იმისთანანი, რომელთა მოჭმელებს უფროს აწავინ არ უბდებს. გულციუობა უფრო თავისუფლად წარმოთქმულის სიტყვის ხვედრია, ვიდრე ფარულად წარმოთქმულისა. პრინციპი რომ საფრანგეთის სამ-

ზღვრებს გარეთ გაედევნათ, ამით ვინა მათ მიიშენებოდა მო-
 აკლდებოდათ? პირიქით, უფრო მოემატებოდათ. გრძი შამბო-
 რი თუ ავსტრიაში სტროკრებს, რას აშაგებენ იმის მომსრუ-
 კლერკალები, ან ვინ უწევს მძარტებლობას იმათთანა წინააღმდე-
 გობას? მართალია, საზოგადოებრივი და მესამე, როგორც
 იმპერატორის ტახტი დაიდგეს, საფრანგეთშივე იყვნენ, მაგრამ
 მათინ ისეთი ძალა ქმნდათ სელში, რომ მათი უკანონო ქვე-
 ვა ამ ძალას უნდა დაბრალდეს და არა საფრანგეთში ყოფნას,
 სუ მისცემდა რესპუბლიკური მძარტებლობა სურც ერთ პრინცს,
 ამ ძალას სელში, ყოფილიყვნენ ისრედვე უზინარნი, — როგორც
 მანიჩესტის წინად იყვნენ და რესპუბლიკას არაფერი შიში არ
 მოელოდა, თორემ ესლას, რესპუბლიკელთა მოუხერხებლობის
 წყალობით, დეკონტმა პრინცებმა იმდენი თანამგვრძობი იმოკ-
 ნეს, რომ უწინ სიზმარშიაც არ მოელოდებოდათ.

თუ პოლიტიკური მოსაზრება და რესპუბლიკის გაფთხი-
 ლება არ ამართლებს რესპუბლიკელების ქვევას, ეს ქვევა მათინ
 უნდა შურის-ძიებას დაბრალდეს. რესპუბლიკა შურს უგებს სო-
 გიკრთა იქნება სრულიად უბრალო პრინცებს, — ისე, როგორც
 საზოგადოებრივი მესამე შურს უგებდა რესპუბლიკელებს. უღირსი
 სწავლა უღირსის მოძღვრისაგან მიღებული! მამ მთელი ერთი
 თვე საფრანგეთის პარლამენტმა საქმებს თავი დაანება და ბა-
 სობდა მხოლოდ ველურის გაცის შესაფერ კრძნობასზედ. ამოდ
 აშობდა სენატი პრინცებს თავი დავსებოთ, რას ვერხით იმათ,
 რომელთაც სხვა ბრალი არა აქვთ-რა ვარდა იმისა, რომ პრინ-
 ცად დაბადებულანო; ამოდ ურჩევდა — დავსაჯოთ მხოლოდ დამ-
 ნაშაგენიო, საფრანგეთის წარმომადგენელთა პალატამ თავის
 უსაბუთო შიშით გამოსაგარავა თავის უძლეულება და ლაქი წას-
 ცხო გამბეტასაგან ხანდაკემეკ რესპუბლიკას. ჯერ «არ ვასცვე-

თათი დეპუტატებს ის ფეხ-საცმელი, რომლითაც მისდევდნენ გამბეტას კუბოს» და თავიანთ მოუფიქრებლობით დაამტკიცეს, რომ საფრანგეთის რესპუბლიკის წარმომადგენელი ემინიანთ კედელზედ აკრულ ქალაღდებისა, რომელთაც გამბეტა გვერდზედ ისე აუკლიდა, რომ შესედვაც კი არ ეღიარებინა.

* * *

ჩვენს წერილში «ლონ გამბეტა» ავხსენით ის მიზეზები, რა მიზეზებითაც გამბეტას სიკვდილი უფრო ალზას-ლორენს უნდა ენაღვლა და როგორ დაეტყო ეს ნაღველი. ეტყობა იმოდენა დეპუტატების გაგზავნას გამბეტას დამარცხის დროს და ალზას-ლორენის ძეგლის შავად შემოსას შეუფუფხუნებისა ლერმანიის მმართველობა და მეტადრე ალზას-ლორენის მთავარ-მმართველი ლენკრალი მანტიჩელი. დიდი ხანი არ არის რაც ეს გენერალი დანიშნა ამ ძალად შეერთებულ ქვეყნის მთავარ-მმართველად და დანიშნის უმაღლე შესცვალა უწინდელი პოლიტიკა. უწინ ძალად უღიღობდნენ ალზას-ლორენის შეთვისებას, მანტიჩელმა მოიწადინა ნებით დაეყოლება, უარ-ყო ძალდატანება: ყველას ტკბილად ექცეოდა, ყველას ნუგეშად აღუგადა, უნდოდა ხელ-ხელა შეეჩვია ალზას-ლორენელები გერმანიის მფლობელობას. მხოლოდ ერთ საგანზედ მტკიცედ იდგა ეს სახელმწიფო კაცი: ალზას-ლორენი საუგუნოდ გერმანიისა უნდა იყოს. მაგრამ ალზას-ლორენელები ყველათვე დაუთმობენ და ამ ერთს პირობაზედ კი ვერ დასთანხმდებიან.

რაკი ვერ გასჭირა ქლესაობით მოქმედებამაც, რაკი ალზას-ლორენმა საფრანგეთის სიყვარული გულისდამ ვერ ამოიღო და არ დაიშალა გერმანიის პარლამენტში იმისთანა დეპუტატების გზავნა, რომელნიც განუწყვეტილად ჩივიან თავიანთ სამშობლოს გერმანიასთან შეერთებას, რაკი საქმე იჭამდის მიწ

ვიდა, რომ ერთმა ალზას-ლორენის ეპისკოპოსმა, მთავარ-მმართველისაგან იმპერატორის წინაშე, მისდა უცოდნელად, ორდენისათვის წარდგენილმა, უკანვე დაუბრუნა ეს ორდენი იმპერატორს, — მთავარ-მმართველმა კვლავ მოითმინა და ალზას-ლორენის დელეგაციის წინაშე წარმოსთქვა ითქმ თავისი გულის აღსარება. ის აეკედრიდა ალზას-ლორენელებს მათ ჯიუტობას, ჭრავი სხვა იარაღით ვერას გახდა, მოაგონა, რა საშინელება მოეღოს მათს ქვეყანას, თუ საივრანგეთმა და გერმანიამ კვლავ ომი ასტეხეს კართანერთთან. თქვენი ქვეყანა შეიქნება ომის კვლავ და არც ერთს ვუთხეს ორის მებრძოლ სახელმწიფოსას ისეთი ვაება და უბედურება არ მიადგება, როგორც ალზასსა და ლორენსა. აქვე დაუმატა მეომარმა ენერჯილმა, თითქმის იმის დასამტკიცებლად, რომ მე და ჩემს მოგავსს ჰრუსიის ენერჯებს ომისა არ გვეშინიანო.

«ომი გინდათ! დიდა ბატონი ბძანდებით! მე სალდათი ვარ და ომი სალდათის ბუნებაა. მე მიანდა ვიგემო ვიდევ მალაღი გრძნობა ბრძოლის კელზედ მბძსებლობისა. მართლა ღვთიური გრძნობაა, როდესაც იცა, რომ მტრის ტყვიას შეუძლიან ყოველს წუთს წაგაყენოს წინაშე უივლის სამსჯავროისა, იცა რომ ბრძოლის დასასრული, ბედ-ილბაღი შესის სამშობლოსი ჰყიდა: შენის ენის წვერზედ!»

სუ გაგივირდება, მკითხველო, რომ მეცხრანმეტე საუგუნის დასასრულს ადამიანების სისხლის ღვრასზედ ლაშასაკობდენ და შიგ არაღაც ღვთიურს გრძნობას ურეკდენ. სად ღვთიური გრძნობა და სად მომაკვდინებელ ტყვიებისა და ყუმბარების ჩუჩუნია! სუ გაგივირდება, — ამიტომ რომ ამ სიტყვებს ჰრუსიელი ენერჯილი ამბობს და ჰრუსიელმა ოღონდ თავის ჯარები მარჯვნივ და მარცხნივ ლამაზად ერობაშად მოატრიალოს,

ყოველი ადამიანური გრძნობა მოუსპოს, პირუტყვებსაცით და-
გემოს და მხოლოდ მაშინ ჩასთვლის თავის-თავს ღირსეულ
მამულის-შვილად.

ეს არის მიმართულება ბისმარკის პოლიტიკისა, ამისათვის
მიუჭტევიათ მთელი თავიანთი ყურადღება გერმანიის სასულდწი-
ფო კაცებს. უზარ-მზარ ღვესავით ჩამდგარა შიგ კეროზის შუა-
გულში ერთ კაცსავით მოქნილი გერმანიის უთვალავი ჯარი და
გასაქმრის ქვეყნის ოთხსავე კუთხეს, სად უფრო ადვილია უც-
რად ქონსავით თავს დაცემა და ნადავლის შოვნა. რაგი შუა-
გული შეიარაღებულია, კეროზის განაპირა მდებარე ქვეყნებში იმ-
ლებულნი არიან თითონაც შეიარაღდენ, რომ მზად იყვნენ ყოველს
შემთხვევაში მტრის თავიდან ასაცილებლად და, თუ გასემო-
ზამ მოიტანა, თავზედ დასაწყემად. ამ გვარად მთელს კერო-
ზას თავის საუკეთესო, უღონიერესი შვილები ჯარში ჭყავს ომის
დროსაც და მშვიდობიანობასაც უქმად, უწარმოებლად. ყოველ
წელიწადს, ყოველ სასულდწიფოს აურიცხველი სიმდიდრე აკლდე-
ბა ამ წეს-წყობილების წყალობით.

მაგრამ ძაფი მუდამ ერთ-მხარეს გრძნის ვერ აიტანს, ერთ-
ხელაც არის გადმოიგონებს და მათ უფრო მალე მიიღებს პირ-
ველს სახეს, რაც უფრო ძლიერ არის დაგრესილი. ასეთს შე-
იარაღებს კვლავ აიტანს კეროზა; ერთხელაც არის, — მალე მო-
ვა ეს დრო — სასულდწიფოები პირობას შეჭკვრენ, რომ მოს-
პონ მუდმივ შეიარაღებული ჯარი და იყოლიონ მხოლოდ მი-
ლიცია მტრის მოსაგერებლად და შინაურ მშვიდობიანობის
დასაცველად.

ეს უკანასკნელი წყობილება კეროზის საუკეთესო მამულის-
შვილთა მოავარი არის. თვით გაყოფილებულ პრუსიის პარ-
ლამენტშიც დიდი მნიშვნელობა მოიპოვა ესრედ-წოდებულმა

პროგრესისტების პარტიამ, რომლის პროგრამაშიაღნიშნული იქნა ადგილთაგანია უჭირავს სამუდამო ჯარის მოსპობას და მილიციის დაარსებას. არა შემთხვევას არა სტოვებს ეს პარტია, რომ მმართველობას წინააღმდეგობა გამოუცხადოს, როდესაც კი ღია პარტი იმ წესებს უდგამს, რომელთაც ისეთი განცალკევება ჩამოგდეს პროგრესის ხალხსა და ჯარს შორის. მმართველობაც სან რა ღონეს იგონებს, სან რას, რომ ამ საქმის გამგებლობა მარტო თითონ მოიგდოს ხელში და პარლამენტზე აღარ იყოს დამოკიდებული. წლითი-წელს მატულობს პროგრესისტების მნიშვნელობა გერმანიის პარლამენტში და ამ უკანასკნელს ხანსაც დიდი უსიამოვნება მიაყენა ამ პარტიამ მმართველობას, როდესაც იმხელად ჩამოვარდა ღია პარტი — უნდა გადაინდონ ოპოზიციებმა სათემო გადასახადი, თუ განთავისუფლდნ ამ გადასახადისაგანაო. ეს ამბავი წვრილმანი ამბავია, მაგრამ შესანიშნავია იმის დასამტკიცებლად, როგორ ყოველს წვრილმანს შემთხვევას იყენებს პროგრესისტების პარტია და აგონებს მმართველობას, რომ ყოველი ჯარის-კაცი ისეთივე მამულის-მვილია, როგორც სხვა და ყოველივე უფლება და ვადებულება მამულის წინაშე საერთო უნდა იყოსო.

* *

უმათავრესი საბუთი ამოდესა ჯარის ყოლისა კერძის სახელმწიფოებში წელან გამოკტოვით, არ დავასახელებთ. ეს არის ის კრუნული მოძრაობა, რომელიც სახადსავით მოედო არათუ მთელს ევროპას, ფრთა აზიასა და აფრიკასაც. თითქმის ყოველს სახელმწიფოსა ჰყავს რომელიმე ქვეშევრდომი უცხოური ჯ ამ კრს შეკავება უნდა მეტადრე მამინ, თუ თავის კრუნობის თავისუფლებას მოიწადინებს. სხვა-და-სხვა მთავრობებს, რასაკვირველია, არ გამოუპარათ ეს მოძრაობა და ყოველს ღო-

ხესა ხმარობენ, რომ იგი თან და თან არ გავრცელდეს და ქვეშევრდომს ერს თავისუფლების სურვილი უფრო მეტად არ ჩააგონოს. ამის ერთი უმთავრესი ღონე არის სამუდამო ჯარი. მართლაც, რას იზამს ინგლისი, მაგალითად, თუ მთელი ინდოეთი აჯანყდა თავის ორასის მილიონის ხალხით და თავისუფლება მოიწადინა. რას იზამს ვატარა ინგლისი თავის მილიონით ამ უთვალავ ხალხთან. წარმოსადგენდაც კი საზარტა ამისთანა ამბავი ინგლისის სახელმწიფო კაცებისათვის.

სასოგლო ლაპარაკს თავი დაკანებოთ და მაგალითები მოკნახლოთ, ან კი რა საჭიროა მონახვა, აიღეთ რომელიც გინდათ ნომერი გაზეთისა და წავიკითხეთ უცხო-ქვეყნების ამბავი: ირლანდიელები იმ დრომდე არ დასცხრებიან, ვიდრე სრულს თავისუფლებას არ მოიპოვებენ თავიანთ კუნძულისათვის, კენგრიისი შესდგა ვატარა, რომელიც ცდილობს კენგრიის ცალკე სახელმწიფოდ გადაქცევას. დანიელები უკმაყოფილებას აცხადებენ, რომ მათ ქვეშევრდომებს პრუსიელები განემეცვებას უჭადიან, ჩეხებმა უნივერსიტეტი გამართეს, სადაც სწავლა ჩეხურს ენაზე იქნება. რუმინები, ბოლგარები, სერბიელები... ჩერნოგორიელები... რუმუნები... ერთის სიტყვით ყველა და ყოველი ცდილობს თავის კრებობა დაიცვას და მისი კვალი არ ამოშალოს ქვეყნიერების ისტორიისში.

ირლანდია ირლანდიელებს! კენგრია კენგრიელებს! გაიძახიან ევროპაში და მათ შორიდან ხმას აძლევენ თუ ისე ძალაღის ხმით არა, ჩურჩულად მაინც სხვა ქვეყნების ხალხნი: კვიპტე კვიპტელებს! ინდოეთი ინდოელებს!

ეს უკანასკნელი ძარაჲ მკითხველს სიტყვის მასალად მოუგანილი არ ეგონოს: ზი რა წავიკითხეთ ეს არის ეხლა მიღებული გაზეთის ნომერში:

«ერთს გავრცელებულს ინდიულს გაზეთში დაბეჭდილია წერილი ერთის იქაურ ძვერლისა, რომელიც ინდოეთში საუკეთესო ძვერლად ითვლება. წერილი ამბობს, რომ ინდოეთი თვით ინდოელებმა უნდა განაგონ, რადგან ასის წლის გამგებლობა ინგლისისა მავნებელი გამოდგა: სიღარიბე დღითი-დღე უფრო გავრცელდა და უკიდურესობამდე მიაღწია. უკვლავ ფასებმა ერთი-ორად აიწიეს და მეშის ფასი კი უწინდებური დარჩა. ინგლისის სამართალი ხალხს მეტად ძვირად უჯდება. ავანზავობამ, საშინლად იმატა, რადგან ინგლისის სსსამართლები ინდოეთს არ გამოადგენს. ხარჯი სსსტიკად იკრებება, თუნდაც რომ მოუსავლიანი წელიწადი იყოს... ჩვენ გვინდა რომ ინდოეთი ერთს თავისუფალ სასელმწიფოს შეადგენდეს და მმართველად ინდოელნივე წყავდეს!»

თუ მეტწილად საუკუნეს ორთქლის საუკუნე ჰქვიათ, შეიძლება ერთი სახელი კიდევ მოემართოს და ეროვნობათა განთავისუფლების საუკუნე დაერქვას.

შინაური მიმოხილვა.

შორიდან თითქო ვართ რანიმე — მცირე ნუგეში — ორი ნაკლი — ჩვენი გულ-გრილობა — საიღამ დაგვჩემდა — უწინდელი ძალ-ღონე — ახალი სენია — ადვილი მიასხდომია — ორ-პირი მაგალითი — ჩვენი უღონობა — რად ვიქელებით — წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება — მისი ყოფა — გარეული და შინაური — საგუ-ბურნიო კრება — ახალი ღერბი.

შორიდან რომ შემოგვხედოს უცხო კაცმა და შენიშნოს რომ ჩვენ «თავად» — ახლა ურთა საზოგადოებასა გვევჩვენს ღანბ-თა მოსწავლეთა შემწეობისათვის, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებას, ქართული დრამატული საზოგადოებას, საკუთარი საადგილ-მამულა ბანკებიც, გაზეთებიც და ეუწყნა-ლებიც, მწერალნიცა და მკითხველებიცა, — ყოველივე ეს რომ შენიშნოს, იფიქრებს ამ საქართველოს ეს არა უჭირსაო, ცნობიერს ცხოვრებაში წილი ჩაუდგია, სიკეთის და განვითარების გზასზედ თვენი მკვიდრად მოუკიდებიაო. რასაკვირველია ცოდვას იქნება ვსთქვათ, რომ ყოველივე ესე მცირე ოდენად მაინც სახუგემოდ არ მიახნდეს იმას, ვისაც ჩვენის ერისა და ქვეყნისთვის გული შეჭსტვიკა. მაგრამ, ჩვენდა სამწუხაროდ ყოველს ამას საძირკველი და ნიადაგი რომ შინაურულად გაკუ-სინჯოთ, დავრწმუნდებით, რომ რაღაც აკლიათ, არიან და აღარც არიან. ერთი უდიდესი ნაკლი იმისთანა თვისებისაა რომ სხვაზედ არის დამოკიდებული და არა ჩვენზედ. ბევრნიც

რომ თავი კედელს ვახლოვდეთ ამას ჩვენგან საშველი არა აქვს რა, თუ საერთოდ ყველას არ ეშველება. მეორე უდიდესი ნაკლები კი ჩვენ სულ არის, ჩვენის მიზეზით არის, თუმცა იდუმალი კავშირი კი აქვს პირველ დიდ ნაკლებთან. ეგ მეორე ნაკლები ჩვენი გულგრილობაა ყოველს მასზედ, რაც პირდაპირ ჩვენ არ შეგვეხება, რასაც კი საერთოდ, საყოველთაოდ ფერი ადევს.

საიდან დაგვიჩემდა ეს საუბედურო თვისება? რამ გადააჩვია ჩვენი ჭკუა, გონება, გული საყოველთაოდ საქმეს? რამ დაგვიბანო თვალი და ყური მარტო მასზედ, რასაც «ჩემობის» ფერი ადევს და არა «ჩვენობისა»? ჩვენს ისტორიას რომ შევხედოთ, მაგის მიზეზს ვერ ვიპოვით. ერთს წუთს რომ ჩვენი თვალი და ყური მარტო „ჩემობაზედ“ გაჩერებულიყო და „ჩვენობა“ დავიწყებინებოდა, მისცემოდა, მაშინვე სულს გავაფეთხებოდა და ჩვენი ერი მტკიცესავით აიგვებოდა დედამიწის სურვილად. ჩვენი ძალღონე, ჩვენი ეროვნული სიმტკიცე და დაურღვეველობა მარტო იმში იყო, რომ ყოველს ჩვენგანს ჯერ „ჩვენ“ ჭკონდა სახეში და მერე „მე“ უამისოდ, ავი ვამბობთ, ჩვენი ცხოვრება ერთს წუთსავე მოისპობოდა. ეს კარგად იცოდნენ ჩვენთა წინაპართა და ამიტომაც საცა და როცა მძლავრი „ჩვენ“ წამოდებოდა ხლამე, მაშინ ყოველი ვინც თავის საკუთარს „მე“ უკან დააყენებდა:

ამით უფროს საკვირველი, მაიდან შემოგვეპარა, და საიდან შემოგვეჩვია და როგორ დაიჭირა დღეს უკემურმა „მე“ იმის ადგილი, საცა ამოდენა ხანს ბძახებლობდა მარტო „ჩვენ“ ჩვენდა სადღეგრძელოდ. ჩვენდა საბედნიეროდ? რამ წავგახდინა ეს? ეგ სენი ახალი სენია და საიდან არის მოსული, ვისგან დახურვილია? — ეგ ადგილი მისახდომია იმისგან ვისაც უძლეო

რო „მე“ უფრო უხდება, ვიდრე ძლიერი და ძალ-გულოვანი «ჩვენ.»

ასეა თუ არა, ჩვენ კი, როგორც შემთხვევით ჩვენის შინაურის ცხოვრებისა, შევნიშნავთ, რომ დღეს ყოველს ჩვენს საზოგადო საქმეს ხელს უწყობს, სწულავს, ათხსნიან, გზავს უწყებს და სულს ართმევს ჩვენი გულ-გრილობა, ჩვენი მომაკვდინებელი მოძღვრება თვითვეულისა ცალკედ: თუ მე არ ვიქნები, ჭკა ჭკაზედაც ხუ იქნება.

თუ შემოხსენებულნი საზოგადოებანი ფშით სახეგემონი არიან, რომ მაგალითს წარმოგვიდგენენ, რომელშიაც ცხოვლად ჩანს ჩვენის ერთს სურვილი ხელახლად «ჩვენობას». თუნი ადგემკვინოს და კუთვნილი ადგილი მოუპოვოს ჩვენს ცხოვრებაში, იმის მიწვევით არიან თუ რამდენად ძლიერი დღეს ჩვენში თვითვეულობა, განცალკევება, განხედ დგომა და საკუთარი «მე.»

თვითვეული ის საზოგადოება, თუ განხეთი, თუ ყურნალი რჩიოდე ვაწის მხნობით, ხარჯით, ოფლით და ღვაწლით თუ სულ-დგმულობენ, თორემ სხვა შემწე და მშველელი არსაიღამ ჭყავთ. ყველა სხვა გულ-აყრილია, თითქო ამ ერისა, ამ ქვეყნისა არ იყოს. ეს ამბავი იმოდენად უღონოთა ჭხდის ყოველს ჩვენს საზოგადო დაწეობილებას, რომ დიდი და პატარა ჩვენს საზოგადო საქმეს ჭქელავს დაუსჯელად და იმიტომ ჭქელავს, რომ ქომავად და მოსარჩლედ მარტო რჩიოდე ვაწისა და არა მთელი ერი, მთელი საზოგადოება ერთად. ხმის ამოდლები არავინ არის.

თუნიდა ავიღოთ მაგალითად «წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება.» დამტკიცებული წესდება აქვს, მთავრობისაგან მიწვეული აქვს ზოგიერთი უფლება, მაგალითობ

იქონიოს თავისი სკოლები, იმ სკოლებში მთელი სწავლება მო-
 აწეოს დედა-ენის შემწეობით, მინიჭებული აქვს უფლება მი-
 ღოს თავის განკარგულების ქვეშ სოფლის სკოლები, რომელ-
 საც თვითონ სოფლის საზოგადოება თავისი ყრილობის გა-
 ნაჩენით მას მიანდობს. ყოველივე ეს უფლება მინიჭებული
 აქვს უმაღლესის მთავრობისაგან და წარმოადგენთ ერთი სკო-
 ლა კანონის ნება-დართვით დღეისამდე არსად არ გაუძნრთავს
 ბათუმის გარდა. ეს სამწუხარო ამბავი განა იმ მიზეზით არის,
 რომ თვითონ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება
 წარმაცობდეს, არამედ იმ მიზეზით, რომ მთელის ორის და
 სამის წილობით დადის სკოლის გასსნის თაობაზედ წარდგე-
 ნილი ქალაქი ერთის სამწერლობადმე მუორქში და ამ სიარულს
 ბოლო არა აქვს.

ჟერ აქამომდე ბ-ნი გუბერნატორი საზოგადოებისაგან წარ-
 დგენილს სოფლის განაჩენს სკოლის გამართვის თაობაზედ ამ-
 ტვიცებდა. ორი ამისთანა განაჩენი უკვე დამტვიცდა: მაგრამ
 რა? ახლა სხვა მხრივ გამომუხნდა საზოგადოებას დაბრკოლება
 და არც ერთი სკოლა, იმ განაჩენებში მოსსენებულნი, დღესაც
 კანონიერად ნება-დართული არ არის, თუმცა ერთი მათგანი კი
 არსებობს. ამასვედ გამართულს მიწერ-მოწერას ბოლო არ მო-
 ელო და მოელება შემდეგშიაც ოუ არა, ეგეც არ ვიცით: ამ
 დაკვიანებას კიდევ როგორც იქნება გავუძლებდით, იმიტომ, პირ-
 კული, რომ ჩვეულები ვართ ზე მუორე იმიტომ-რომ ვიცით ჟერ
 სამწერლობებში რკინის გზები არ არის დამართული ფენ-აჩქა-
 რებით სიარულისათვის. ჭირი ეს არის, რომ ბ-ნი გუბერნა-
 ტორი უწინდელე აღარ ამტვიცებს სოფლის ყრილობის განა-
 ჩენებს, კიდევ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება
 სხვა გზით ნება-რთვის არ აიღებსო სკოლის გამართვის თა-
 ბაზედ.

ბახუდაძე. მაგრამ ამ გზის გავლა საზოგადოებას გაუძნელდა და დღეს ჩვენის წერა-კითხვის საზოგადოების საქმე ამ სანატრელს და ბედნიერს ყოფაშია სკოლების გამართვის შესახებ. ვინ არის პატრონი? ვინ არის ხმის ამომღები?

ამბობენ, თ. დუნდუკოვს ელიანო, რომ ეს ამბავი დაწყებულით აცნობონ და იმედს ნუ დაკვარავთ, რომ მასმან მანც იქნება ეშველოს ჩვენის საზოგადოების საქმეს.

ყოველი ეს დიალ სავულისხმოს და თუმიცა სატკენია, მაგრამ საწყენი ვი არ არის. რა ვუყოთ? ჩვენმა ბედმა ეგრე გასჭრა. ამ შემთხვევაში ერთი ზღაპარი მოგვაცონდა დედინაცვალზედ, მაგრამ მეტად გქელის და იმის ამბავი შორს წავა.

შარშინ მასში სავუბერნიო ვრებამ თავად-აზნაურობისად ბუკრი ასეთის დიდის მნიშვნელობის საგნები აღძრა, რომ ჩვენ სიხარულით თუგზედ აღარ ვდგებოდით. რადგანაც ის საგნები მეტად რთულნი იყვნენ და მართლად დიდის მნიშვნელობისანი, ვრებამ ამოიჩინა ვამისიები, ვამისიის წვერნი და ვალად დასდო იმ საგნების ვრცლად ვარჩევა, ვამოკვლევა და თვითვეულო მათზედ შედგენილი ვრცელის მოსიყენების წარდგენა ისე ვრების წინაშე. აბა აქ რა ღარი და ჩაზილა უნდოდა მაგრამ ჩვენმა ბედ-მავლობამ აქაც თავისი ვქმნა. რას იზამ? ხომ ვრებაც თვითონ ჩვენა ვართ, რომ ვუბერნიის მარშალიც ჩვენი ვაცნია, ხომ აქეთ-იქით მიწერ-მოწერაში ვაბმა საჭირო არ იყო. მაგრამ რას ვხედავთ? არც ერთი ვამისია დღეს აქამომდე თავის საქმეს არ შევსდგომია, თუმიცა სოკიერთს მათგანს ძალიან მოკლე ვადაც ვქმნდათ ვრებისაგან მიცემული. რატომ? იმიტომ-არამ სავუბერნიო ვრების ვადაწვევტილობას ვამისარულბული არა ვყვანდა. ვინ არის აღმასრულბული? ვისი იპირდაპირი მოკვლეობას ვა აღსარულბუა? ვუბერნიის მარშალისა. ჩვენის თვითონ, ბ-ნს ვუ-

ბერნიის მარშალს, რომელსაც ჩაბარებული აქვს კრების გადაწყვეტილებანი, უნდა შეეყარა თვითკუელის კამისიის წევრნი და ეძინა: გუბერნიის კრებამ ამა და ამ განაჩენით ამოგარჩიათ თქვენ, მოგანდოთ ესა და ეს საქმე, ესა და ეს კადა დაგინიშნათ. გთხოვთ, ამოიწიოთ თქვენ შორის თავ-მჯდომარე და შეუდგეთ საქმეს კრების გადაწყვეტილებისამებრ.

ბ-ნმა გუბერნიის მარშალმა ეს არა ჰქმნა და თუ დღეს კამისიები უქმად არიან, ამის მიზეზი ეს განსვამთ. ამის მაგიერ ბ-ნმა მარშალმა თვითკუელს წევრს ამ ინკარში ცალკე ქაღალდი გაუგზავნა და ქაღალდში მოისხენა, რომ თქვენს საქმეს შეუდგითო. სარჯარ ყოფაში ჩაგდო თვითკუელი წევრი ამ ქაღალდმა. თვითკუელმა წევრმა ცალკე უნდა იმუშავოს, თუ მოელმა კამისიამ? არაგინ არ იცის. აზრით, რასაკვირველია, მთელმა კამისიამ ერთად, მაგრამ ვინ არიან სხვანი წევრნი, ქაღალდში თურმე მოხსენებული არ არის. მოდი და შეიძელ ერთად შევრა იმათი, რომელნიც აღარც ვი გახსოვს ვინ არიან. აი ამიწინ გუელში მდებარდა, უმანო ბანი უთხარითო, ეს საქმე დაეძარბათ სწორედ კამისიების წევრთა. რა ჰქმნან? სად მოიყარონ თავი? რაგორ მოიყარონ? ვის სახელით მოიყარონ? ვინა და ვინ მოიყარონ?—ესენი ყოველნი საკითხავია და მოხსუსე ვი არაგინ არის. მოდი და ისაქმე ამისთანა ჰკეყანაში. ვისა აქვს უფლება შეჭყაროს წევრნი ერთად? უფლებაც რომ ჰქონდეს ვინ ვის სახელით და რა კაცი მოიწვიოს. ამ ყოფაშია ეს ჩვენი საკუთარი საქმეც ჩვენი საკუთარის კაცების ხელში! სხვას რას უნდა ვემდუროდეთ, რას? ჩვენ თვითონ რომ ჩვენს საქმეში ასე ვიჭრებით, ერთი ვიღაც გარძიანელი უგეთსად რად მოგვეჭრება!

კიდევ ვიტყვი: ღმერთო, უარესისაგან გვიხსენ!...

25 ამ თთვეს ბ-ნმა გუბერნიის მარშალმა მოიწვია გუბერნიის თავად-აზნაურობა, რომ სელმწიფის დაკვირვებების დღისთვის საჭირო განკარგულება მოახდინოს. გადასწუვიტეს, რომ მიერთოს სელმწიფე იმპერატორს ქართული ხონისა კერცხლისა ზურ-მარლით თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობისაგან. თვითონ ხონის მოდელი და დასატულობა ჩვენს ვახუთ. ხონის როგორც ჩვეულებრივი ხონისა, ხოლო დასატულობა ძალიან მოგვეწონა: შუა-გულს თბილისის გუბერნიის ახალი ღებია, ჯერ დიდი შავი ჯვარი, ზედ შატრა ოქროსი, რომელიც აქედ-იქიდან ორ ქელავს უჭინავს და ამ ჯვარით ის ორი კლავი ჭსთრგუნავს მოვარესა. ოთხ-კუთხივ ოთხი ღამია და თავზედ გვირგვინი. გარშემო ამ ღებს საბტეელი აქვს რგულად, საბტეელზედ მშენიერი ჩვენს, ძველებური ქართული ხრახნილია; ამისთანავე ხრახნილით არის მოფენილი მთელი დანარჩენი ხონისა. თუძცა ამ დასატულობას აზრი აქვს, მაგრამ ბევრს ეოცა და ჭსთქვა: ჩვენ ჩვენი ღებნი გვეჩნდა და ეს ვინ გამოკვირვალაო და რად გამოკვირვალესო. ამასეც სან-გრძლივი ბასისი გამართულიყო, მაგრამ სამწუხაროდ ჩვენდა ამ ბასს ჩვენ არ დავსწრობივართ.

განცხადებანი.

მომავალს 1883 წელს ყოველ-დღიური გაზეთი

«დროება»

გამოვა იმავე პროგრამითა და წესით, როგორც აქამდის
გამოდიოდა.

რედაქციას იმედი აქვს, რომ სოგიერთ ახალის თანამშრომლებისა და სხვა ღონისძიების შემწევობით, მომავლის წლიდამ გააუმჯობესოს თავის გაზეთი და ისეთი ცუდილება შემოიღოს იმის გამოცემაში, რომლისთვისაც მკითხველნი კმაყოფილნი დაჩნებან.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თბილისში: «დროების» რედაქციის კანტორაში, გალაკინის პრინციპალს, თ. ივ. კ. მუსხანსკის სასახლეში, კაფის ქვემოთ.

ქუთაისში: — ჭილაძეების წიგნის მაღაზიაში, ბუღვართან.

ბათუმში: ლევ. მჭედლიშვილთან, საკუთარს სასახლეში.

ქალაქს გარეშე მცხოვრებთა ამ დაწესებით უნდა მოითხოვონ გაზეთი ВЪ Тифлисе. ВЪ редакцію газ. „ДРОЕБА“

ფასი ხელის-მოწერისა:

ერთის წლით: — — — — —	9 მან.
ნახევარის წლით — — — — —	5 „
სამის თვით — — — — —	3 „
ერთის თვით — — — — —	1 „

სხვა ყადით ხელის-მოწერა არ შეიძლება. სკვადრი ფულად ხელის-მომწერმა გაზეთის დაბრუნებისათხავე უნდა გამოგზავნოს რედაქციაში. კთხოვით აგრეთვე, რომ თავის სახელი და გვარი და საცხოვრებელი ადგილი გარკვევით დასწერონ.

რედაქტორი სერ. მესხი.

გამომცემელი სტ მელიქიშვილი.

საზოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი

«**შ რ მ ა**»

მომავალს 1883 წელს

გამოვა იმ გვარადვე, როგორც აქამდის გამოდიოდა.

ხელის-მოწერა:

ქუთაისში: რედაქციაში, თბილისის ქუჩ., ქუთთოკვის
სახლში.

თბილისში: შავკრდოვის სასტუმროში.

გაზეთის ფასი: წლით—შვიდი მან., ექვსის თვით—ათ-
სი მან., სამის თვით—ორი მან. და ხუთი შაუნი.

საფორტე აღწესი:

Кутсаиъ, въ редакцію газеты «ШРОМА.»

«**ი მ ე ლ ი**»

ქართული სალიტერატურო და საზოლიტიკო ყურნალი.

1883 წელში

გამოვა იმავე შრომარაზმით, სივრცით და მიმართულებით, რო-
გორც აქამდის გამოდიოდა, და ახალის თანამშრომლების დას-
მარებით.

ფასი წლიურის გამოცემისა—8 მ., ხანკვარ წლისა—
4 მ. და 50 კ., სამი თვისა—2 მ. და 50 კ., ცალკე ნომ-
რისა—1 მან.

ხელის-მოწერა მიიღება თბილისში—მხოლოდ რედაქცია-
ში, ანდრეესკის ქუჩაზე, № 14.

გარეშე მცხოვრებელთ შუქლიანთ დაიბარონ ყურნალი ან
აღწესით:

Въ Тифлисъ Въ редакцію грузинскаго журнала «И медц.»

რედაქტორი და გამომცემი

მინ. ბურგენიძე

„ივერიის“ ზონტა

- მ. პ. ლადიანს. — თქვენი შოკმა მართის წიგნში იქნება და
ბეჭდილი.
- ქორტოხას. — — თქვენი ლექსები არ დაიბეჭდება.
- ლევურელს. — — თქვენი ლექსები ურიგო არ არის, რადგან
პირველი ნიმუში, თუმცა დაბეჭდვის ღირ-
სად კერა კრანით.
- პ. მ. შვილს. — შონსარის „ნაწივეტი“ არ დაიბეჭდება.
- ნ. მ. — აას. — — თქვენი ლექსი „ირაკლის სურათისადმი“
გრძნობით არის დაწერილი, მაგრამ ლექსი
სუსტობს და არც სოციურთი პრინციპად
შეთსუფელი სასები უხდება; ამიტომ კერა
გბეჭდავთ.
- სილოვანს. — — მეტად კარგი საგანი, ზვილით თქვენის ლექ-
სისთვის. სად კე. აღი, სად მისი სიყუა-
რული და სად „ივერია!“
- სამ. მ. — აიას. — — თქვენი ლექსი არ იბეჭდება.

95

ი 383

1883

განცხადება.

ამა 1883 წელს 'ჟურნალს' «ივერიაზე» ხელის მოწერა მიიღება მხოლოდ მთელის წლით.

ფასი მთელის წლისა. შვიდი მანათი.

სელის-მოწერა მიიღება «ივერიის» რედაქციაში, რომელიც იმყოფება გოლოვინის შროსპეტრზედ (ბუფვარძის) ონანოვის სასახლეში № 9 ჯაგროთვე შვედლოვის სასახლეში.

ქალაქს გარეშე სელის-მოწერით წერილი ჯ. ფუფუას დეკანოზს ადრესით უნდა გამოეგზავნოს:

Въ Тифлисъ

Въ Редакцію журнала «ИВЕРІЯ»

ვისაც ჟურნალი თავის დროზედ არ მიუყვდება, კონსოეთ, მალე აცნობოს რედაქციას.